
|| śrīh ||

śrīmadveṅkaṭamakhīviracitā

caturdaṇḍīprakāśikā

© January 2007

|| śrīh ||

caturdaṇḍīprakāśikā |

vīṇāprakaraṇam |

caturṇām puruṣārthānām tyāgam yasmātkarotyataḥ |
tyāgarāja iti khyātaṁ somāskandamupāśmahe || 1 ||

saṁgītaśāstraṁ vitataṁ samāloḍya dhiyā svayam |
vidhatte veṅkaṭamakhī caturdaṇḍīprakāśikām || 2 ||

asyām vāggeyakāraikasaṁjīvanasudhānidhau |
ādyam vīṇāprakaraṇam śrutiprakaraṇam tataḥ || 3 ||

svaraprakaraṇam paścānmelaprakaraṇam tataḥ |
tato rāgaprakaraṇālāpaprakaraṇe kramāt || 4 ||

ṭhāyaprakaraṇam cātha gītaprakaraṇam tataḥ |
prabandhānām prakaraṇam tālaprakaraṇam tataḥ || 5 ||

daśaprakaraṇopetā kṛtirvidvadalamkṛtiḥ |

tatrāpi prathamoddiṣṭam vīṇālakṣaṇamucyate | 6 ||

sā ca vīṇā tribhedeti lakṣaṇajñāḥ pracakṣate |
śudhamelākhyavīṇā 'dyā dvitīyā madhyamelakā || 7 ||

trītiyā raghunāthendramelavīṇā prakīrtitā |
pratyekametāstisro 'pi vīṇāḥ syurdivividhā matāḥ || 8 ||

ekaikarāgasambandhisvarāṇām melanam yathā |
madhye tāre ca sā tvekarāgamelābhidhā smṛitā || 9 ||

madhye tāre ca sakalaiḥ svarairyuktā tu yā bhavet |
sā sarvarāgamelākhyā vīṇeti smaryate parā || 10 ||

madhyamelākhyavīṇāyām trītiyo bheda iṣyate |
pūrvatantrītrayaṁ tyaktvā ṣaḍjayuktām caturthikām || 11 ||

tantrīm trīsthānasārībhīryojayetsaikatāntrikā |
kimciddīrghaḥ pravālaḥ syādasyām trīsthānaśuddhaye || 12 ||

tatrādaḥ śuddhamelākhyavīṇāyā lakṣma cakṣmahe |
lakṣyajñena pravīṇena nirmīṭāyām tu śilpinā || 13 ||

vīṇāyāmuparīsthāne catustantrīḥ prasārayet |
pittalāracite cādyadvitīye lohaje pare || 14 ||

pārśvoparisthatantrīṇām vāme catasrṇāmapi |
ādyāyām mandraṣaḍjākhyām svaram tantryām niyojayet || 15 ||

tataḥ pañcamanāmānām dvitīyāyām niveśayet |
trītiyāyām tantrikāyām madhyaṣaḍjam niveśayet || 16 ||

madhyamadhyamanāmānām turīyāyām niveśayet |
tisrṇām pārśvatantrīṇām svarayojanamucyate || 17 ||

ādya tīpyābhidhā tāraṣaḍjatulyadhvanirbhavet |
dvitīyā tantrikā jñeyā madhyapañcamasammitā || 18 ||

trītiyā madhyaṣaḍjena sammitā jhallikābhidhā |
tisrṇāmapi caitāsām śrutisaṁjñā prakīrtitā || 19 ||

parvaṇām saṁniveśo 'tha vakṣyate lakṣyasammataḥ |
meroh purastātparvāṇi ṣaṭ krameṇa niveśayet || 20 ||

ṣaṭsu teṣvādyayā tantryā mandraṣaḍjābhidhānayā |
krameṇa śuddhariṣabhaḥ śuddhagāṁdhāarakastathā || 21 ||

sādhāraṇākhyagāṁdhāro gāṁdhāro 'ntarasamjñakah |
śuddhamadhyamanāmā ca varālīmadhyamastathā || 22 ||

iti svarāḥ prajāyante tantryā cātha dvitīyayā |

mandrapañcamanādinyā ṣaṭsu teṣveva parvasu || 23 ||

śuddhaśca dhaivataḥ śuddho niṣādaśca tataḥ param |
kaiśikyākhyaniṣādaśca kākalyākhyaniṣādakaḥ || 24 ||

ṣaḍjarṣabhau ca jāyante vyaktamete svarāḥ kramāt |
madhyaṣaḍjaninādinyā tantryā cātha trītiyayā || 25 ||

sarveṣveteṣu ye jātāstānsvarāṅkathayāmyaham |
śuddhāvṛṣabhagāṁdhārau tathā sādharmaṇābhidhaḥ || 26 ||

gāṁdhāro 'ntarasamjñāśca śuddhamadhyama eva ca |
varālīmadhyamaśceti jāyante kramaśaḥ svarāḥ || 27 ||

madhyamadhyamanādinyā tantryā cātha turīyayā |
ṣaṭsu parvasu caiteṣu svarāṁsamabhidhamahe || 28 ||

varālīmadhyamaḥ pūrvah pañcamah śuddhadhaivataḥ |
tataḥ śuddhaniṣādaśca kaiśikyākhyaniṣādakaḥ || 29 ||

kākalyākhyaniṣādaścetyete syuḥ kramaśaḥ svarāḥ |
asyām turīyatantryām yah kākālī ṣaṣṭhaparvajah || 30 ||

tadagre sapta parvāṇi yathāyogaṁ niveśayet |
teṣāṁ pravāle dīrghāṇi trīṇi parvāṇi vinyaset || 31 ||

sarigākhyāstrayastatra prajayante svarāḥ kramāt |
pīṭhe hrasvāṇi parvāṇi catvāri viniveśayet || 32 ||

eteṣu mapadhanyākhyāṣcatvārah syuḥ svarāḥ kramāt |
śuddhamadhyamadaṁ hrasvaṁ parva pīṭhe yadā bhavet || 33 ||

tathā pravāle pīṭhaṁ ca vaiṇikairviniveśyatām |
ekaṁ sarvottaraṁ hrasvaṁ parva pīṭhe niveśayet || 34 ||

tatrātitāraṣaḍjākhyo dvāviṁśo 'pi svarō bhavet |
lakṣyajñairgrīhyate so 'yaṁ raktilābhaikalobhataḥ || 35 ||

śuddhamelākhyavīṇāyāmetatparvāṣṭake punaḥ |
dvau ṣaḍjau pañcamaśceti dhruvaṁ parvatrayaṁ sadā || 36 ||

anyāni pañca parvāṇi tattadrāgānusārataḥ |
kramādrigamadhanyākhyasvarotpādanasiddhaye || 37 ||

utpādyotpādya veśyāni yathāyogaṁ vicakṣaṇaiḥ |
sarvāṇyāhrītya dīrghāṇi nava hrasvāni pañca ca || 38 ||

eṣaikaṛāgamelākhyavīṇaivaṁ sati jāyate |
asyāṁ turīyatantryāṁ yaḥ kākālī ṣaṣṭhaparvajah || 39 ||

tadagre śuddhavikṛtasvarāṇāṁ dvādaśātmanām |

siddhyai dvādaśa parvāṇi viniveśyāni vaiṇikaih || 40 ||

atitārākhyāṣaḍjārtham hrasvam cānyattrayodaśam |
teṣu pravāle dīrghāṇi pañca parvāṇi vinyaset || 41 ||

aṣṭa parvāṇi pīṭhe tu hrasvāni viniveśayet |
asyām dīrghāṇi parvāṇi militvaikādaśābhavan || 42 ||

aṣṭau hrasvāni parvāṇi samajāyanta tatra tu |
tatsarvarāgamelākhyavīṇaivam sati jāyate || 43 ||

lakṣitaivam śudhamelavīṇā bhedadvayānvitā |
etasyāmeva vīṇāyām svarāṇamekavimśateḥ || 44 ||

nirūpayāmaḥ sthānāni svarāṁstredhā vibhajya ca |
tatropari sthitānām tu vāme catasṛṇāmapi || 45 ||

ādyayā mandraṣaḍjākhyatantryā tāvaccatuhśvarāḥ |
saṁgrāhyāḥ ṣaḍjariṣabhau tathā gāṁdhāramadhyamau || 46 ||

pañcamādyā na gr̥hyante tasyām jātā api svarāḥ |
mandrapañcamanāmā yo dvitīyāyām niveśitaḥ || 47 ||

tasyām trayāḥ svarā gr̥hyāḥ pañcamo dhaivataśca niḥ |
ṣaḍjādayo na gr̥hyante jātā pati tataḥ param || 48 ||

tadevaṁ mandrake sthāne svarāḥ sapta pradarśitāḥ |
atha madhyasthānake tu tṛtīyāyāṁ trayāḥ svarāḥ || 49 ||

turīyāyāṁ tu catvāraḥ satyevaṁ sthānagāḥ svarāḥ |
tatra syurmadhyaṣaḍjāyāṁ madhyaṣaḍjādayastrayaḥ || 50 ||

jātā api na grīhyante tadūrdhvaṁ sthānasiddhaye |
madhyamadhyamanādinyāṁ turīyāyāmapi svarāḥ || 51 ||

catvāra eva grīhyante mapadhanyabhidhāḥ svarāḥ |
madhyasthānagatā evaṁ svarāḥ sapta pradarśitāḥ || 52 ||

tasyāmeva turīyāyāṁ madhyasthānaniṣādataḥ |
agre ṣaḍjādayaḥ sapta tārasthānagatāḥ svarāḥ || 53 ||

saṁgrāhyā iti saptoktāstārasthānagatāḥ svarāḥ |
tanmandramadhyatārākhyasthānānāṁ tritaye svarāḥ || 54 ||

pratisthānaṁ saptasaptetyekaviṁśatirīritāḥ |
dvāviṁśamatitārākhyāṁ caturthamapi ṣaḍjakam || 55 ||

lakṣyajñāḥ parigrhṇanti raktilābhaikalobhataḥ |
sthānaprasaṅge baikārarāmo babhrāma tadyathā || 56 ||

uparisthacatustantrīṣvādyāyāṁ viniveśite |

anumandrākhyāṣaḍje 'sminsvarāḥ sarigamābhidhāḥ || 57 ||

catvāraḥ samupādeyāstvanumandrākhyapañcamah |
dvitīyāyām niveśyo 'tra padhanīti trayah svarah || 58 ||

grāhyāstato 'numandrākhyasthānagāḥ sapta darśitāḥ |
svarāstantryām tritīyāyām mandraṣaḍjo niveśyate || 59 ||

tasyām sariganāmānām saṁgrhyanta trayah svarah |
turīyāyām tantrikāyām niveśyo mandramadhyamah || 60 ||

tasyām tu mapadhanyākhyāḥ saṁgrhyante catuh svarah |
mandrasthānasvarāḥ sapta tadevaṁ darśitā iti || 61 ||

naitatsaṁgacchate mandramadhyatārābhidhāni hi |
tristhānānīti sakalasaṁgītikamatasthitiḥ || 62 ||

ādyadvitīyayostantryoh svarah sapta tvayeritah |
anumandrābhidhe sthāne tritīyakaturīyayoh || 63 ||

mandrasthānagatāḥ sapta svarāśca parikalpitāḥ |
tatpurovartinaḥ sapta svarāstāvadāmī punah || 64 ||

madhyasthānagatāḥ kim vā tārasthānagatā uta |
na tāvadādyastārākhyasthānabhaṅgaprasaṅgataḥ || 65 ||

na dvitīyo 'pi madhyākhyasthānābhāve katham punaḥ |
tārasthānaṁ prajāyetānupanītavivāhavat || 66 ||

tasmādasmbahiruktaiva rītiḥ sthānavibhājane |
mandrādiṣvanumandrādivyavahārastu laukikaḥ || 67 ||

gatānugatikanyāyādbhrāntimātravijīmbhitaḥ |
lakṣiteyaṁ śuddhamelavīṇā lakṣyānusārataḥ || 68 ||

athocyate madhyamelavīṇāyā lakṣaṇaṁ mayā |
tantryādyā cānumandrākhyapañcamena yutā yadi || 69 ||

dvitīyā mandraṣaḍjēna tantrikā cetsamanvitā |
mandrapañcamasaṁyuktā tṛtīyā yadi tantrikā || 70 ||

turīyā mandraṣaḍjēna tantrikā cetsamanvitā |
tathā bhavenmadhyamelavīṇā pārśve tritantrikā || 71 ||

tisṛṇāṁ pārśvatantṛṇāṁ vakṣye 'tha svarayojanam |
ādyā tīpyabhidhā tāraṣaḍjatulyadhvanirbhavet || 72 ||

dvitīyā tantrikā jñeyā madhyapañcamasaṁmitā |
tṛtīyā madhyaṣaḍjēna saṁmitā jhallikābhidhā || 73 ||

ityevaṁ madhyamelākhyavāditrasvarayojanam |

athāsyāḥ parvasamdeśaṁ vakṣye lakṣyaaikasaṁmatam || 74 ||

meroh purastātparvāṇi ṣaḍasyāmapī vinyaset |
tantrīcatuṣṭaye caivaṁ pratyekaṁ ṣaṭsu parvasu || 75 ||

ye svarāḥ samprasūyante kramaśāstānpracakṣmahe |
ādyatantryā 'numandrākhyapañcamāñcitayā kramāt || 76 ||

śuddhaśca dhaivataḥ śuddho niṣādaśca tataḥ param |
kaiśikyākhyaniṣādaśca kākalyākhyaniṣādakaḥ || 77 ||

ṣaḍjarṣabhau ca jāyante ṣaṭsu parvasu ṣaṭ kramāt |
tantryā dvitīyayā mandraṣaḍjagarjitayā punaḥ || 78 ||

śuddhaśca riṣabhaḥ śuddhagāṁdhārākhyāḥ svarastataḥ |
sādhāraṇākhyagāṁdhāro gāṁdhāro 'ntarasamjñakaḥ || 79 ||

śuddhamadhyamanāmā ca varālīmadhyamastataḥ |
kramādamī ṣaṭ svarāḥ syuḥ ṣaṭsu teṣveva parvasu || 80 ||

mandrapañcamaśobhinyā tantryā cātha tṛtīyayā |
śudhaśca dhaivataḥ śuddhaniṣādaśca tataḥ param || 81 ||

kaiśikyākhyaniṣādaśca kākalyākhyaniṣādakaḥ |
ṣaḍjaḥ śuddharṣabhaśceti svarā ṣaṭsu ca parvasu || 82 ||

tantryā turīyayā madhyaṣaḍjagarjitayā punaḥ |
śuddhaśca riṣabhaḥ śuddhagāṁdhārākhyāḥ svarastataḥ || 83 ||

sādhāraṇakhyagāṁdhāro gāṁdhāro 'ntarasamjñakah |
śuddhamadhyamanāmā ca varālīmadhyamastataḥ || 84 ||

ete svarāḥ prajāyante ṣaṭsu teṣveva parvasu ||
varālīmadhyamasyāgre trīṇi parvāṇi vinyaset || 85 ||

parvasu triṣu caiteṣu tantryā tāvatturīyayā |
krameṇa samprasūyante padhanīti trayāḥ svarāḥ || 86 ||

tadūrdhvaṁ sapta parvāṇi viniveśyāni teṣvatha |
ādyam tu dīrghaparvaṁ syātpravāle tāraṣaḍjakam || 87 ||

rigādiṣaṭsvarotpattyai hrasvaparvāṇi ṣaṭ punaḥ |
pīṭhe samveśanīyāni tadagre parva saptamam || 88 ||

atitārākhyasaḍjasya sthitaye viniveśayet |
śuddharṣabhakaram hrasvaṁ parva pīṭhe yadā bhavet || 89 ||

tathā pravāle pīṭham ca vaiṇikairviniveśyatām |
meroh parastādyatparva saptamam pañcamābhidham || 90 ||

anena saha jātāni parvāṇyekādaśa kramāt |

eteṣu tāraṣadjātītāraṣadjākhyaparvaṇī || 91 ||

dve parvaṇī pañcamayoṣcatvāri syurdhruvāṇi hi |
anyāni sapta parvāṇi tattadrāgānusārataḥ || 92 ||

utpādyotpādyā veśyani sakalasvarasiddhaye |
asyām dīrghāṇi parvāṇi daśa hrasvāni sapta ca || 93 ||

eṣaikaṛāgamelākhyavīṇaivam sati jāyate |
pravāle dīrghaparvāṇi veśyāni dvādaśa kramāt || 94 ||

ekādaśa hrasvaparvāṇyatha pīṭhe niveśayet |
sarvasthāneṣu sakalasvarāṇām siddhaye yadi || 95 ||

tatsarvarāgamelākhyavīṇaivam sati jāyate |
na kaiśikīniṣado 'syāmasti pīṭhasthaparvasu || 96 ||

vādayanti hi tatsthāne kākālīmeva vaiṇikāḥ |
pīṭhe 'pi kecitkaiśikyāḥ parva hrasvam prakurvate || 97 ||

pīṭhe dvādaśa parvāṇi tena jātāni tanmate |
lakṣitaivam madhyamelavīṇā bhedadvayānvitā || 98 ||

etasyāmapī vīṇāyām svarāṇāmekaviṁśateḥ |
śuddhāyāmiva mandrādīsthānanītiviniścayaḥ || 99 ||

prathamādiṣu tantrīṣu tadvadityeva niścayaḥ |
tantrīrādyā 'numandrākhyapañcamena samanvitā || 100 ||

madhyamelākhyavīṇāyām tisraḥ sthānavibhājane |
varāstadraktilābhāya tām nibadhnanti vaiṇikāḥ || 101 ||

mandraṣaḍjādikāsveva tantrikāsu tisrṣvataḥ |
svarānsthānavibhāgena darśayāmyekaviṃśatim || 102 ||

tatra tantryām dvitīyāyām mandraṣaḍjo niveśyate |
tasyām grāhyāḥ sarigamāścātvāro na padhādayaḥ || 103 ||

mandrapañcamanāmā yastrīyāyām niveśitaḥ |
tasyām padhanināmāno grāhyā na sarigādayaḥ || 104 ||

mandrasthānasvarāḥ sapta tadevaṁ saṁpradarśitaḥ |
madhyaṣaḍjasametāyām turyatantryāmatha svarāḥ || 105 ||

sapta grāhyāḥ sarigamapadhanīti kramādamī |
madhyasthānagatā ete sapta saṁdarśitaḥ svarāḥ || 106 ||

pravālasthāntimasthūlaparvaprabhṛtiṣu svarāḥ |
grāhyāḥ ṣaḍjādayaḥ sapta pīṭhastahasvaparvasu || 107 ||

tārasthānagatā evaṁ svarāḥ sapta nidarśitaḥ |

ekaviṁśatirityuktāḥ svarāḥ sthānatraye sphuṭam || 108 ||

eteṣu mandraṣaḍjasya ye svarāḥ syuradhastanāḥ |
te 'numandrābhidhasthānasvarā iti vinirṇayah || 109 ||

ye 'titārasṥaṣaḍjasya svarasyāgre vyavasthitāḥ |
te 'titārasvarā jñeyā iti sarvaṁ samajjasam || 110 ||

atrāpi sthānagaṇane rāmo babhrāma tadyathā |
tantrīrādyā 'numandrākhyapañcamena yutā yadi || 111 ||

dvitīyā mandraṣaḍjena tantrikā saṁyutā yadi |
mandrapañcamasaṁyuktā tṛtīyā tantrikā yadi || 112 ||

turīyā mandraṣaḍjena tantrikā cetsamanvitā |
tadā bhavenmadhyamelavīṇetyetadasaṁgatam || 113 ||

divīyāyām tantrikāyām mandraṣaḍjo niveśitaḥ |
punaḥ katham turīyāyām mandraṣaḍjo niveśyate || 114 ||

uccoccataranādinyaścatasrah khalu tantrikāḥ |
dvitīyaturyayostāsu dvayostantrikayorapi || 115 ||

mandraṣaḍjābhidhasyaaikasvarasya viniveśanam |
ayuktamiti naitatkiṁ paśupālo 'pi budhyate || 116 ||

tasmā dasmābhiruktena vartmanaiva vicakṣaṇaiḥ |
jñātavyaṁ madhyamelāyāṁ tantrīṣu svarayojanam || 117 ||

sthānatrayasvarāścoktavartmanā tvekaviṁśatiḥ |
ekaviṁśatisaṁkhyākasvareṣveteṣu vādakaiḥ || 118 ||

gāyakaiśca caturdaṇḍyāṁ grāhyāḥ saptadaśaiva tu |
tadā hi vādakāḥ sapta madhyasthānagatānsvarān || 119 ||

tārasthānagatānsapta ṣaḍjamapyatitāragam |
dhanī ca mandrasthānasthāvevaṁ saptadaśa svarān || 120 ||

samādāya caturdaṇḍīvādanam kurvate 'khilāḥ |
ayaṁ ca sāraṇīmārgo vaiṇikaiḥ parikalpitaḥ || 121 ||

madhyasthānasthayordhanyormadhye tvanyatarāḥ svarāḥ |
grhyate sāraṇīmārge caturdaṇḍīprasiddhaye || 122 ||

prāyaśastena saṁjātāḥ ṣoḍaśaiva svarāḥ khalu |
tathā 'pi mandrasthānasthadhanyākhyasvarayordvayoḥ || 123 ||

kvacitkvacidupādānātsvarāḥ saptadaśeritāḥ |
gāyakāstu svarānsapta mandrasthānasamudbhavān || 124 ||

madhyasthānasvarānsapta tāraṣaḍjam tathā param |

dhanī caivānumandrasthāvevaṁ saptadaśa svarān || 125 ||

samādāya caturdaṇḍīgānaṁ sarve 'pi kurvate |
atrāpi cānumandrasthadhanyākhyasvarayordvayoḥ || 126 ||

sāraṇīmārgasaṁbandhī svarō 'nyatara īritāḥ |
kvācitkatāmabhipretya svarāḥ saptadaśeritāḥ || 127 ||

eteṣāmagrato ye syuḥ svarā ye cāpyadhastanāḥ |
kvacitgītaprabandhādaḥ dīśyante te svarāḥ khalu || 128 ||

tatpunāḥ saṁpradāyajāṇaistānappādyairanādrītaṁ |
yadyevaṁ madhyatārākhyasthānagaireva tu svaraiḥ || 129 ||

nirvāhaḥ syāccaturdaṇḍyāṁ mandrasthānaṁ vīthā bhavet |
ityāśaṅkayaiva mandrākhyasthānasāphalyasiddhaye || 130 ||

pakkasāraṇīmārgo 'yaṁ vaiṇikāiḥ parigrhyate |
pakkasāraṇīmārgastu lakṣyatāmiti cecchṛṇu || 131 ||

śuddhamelākhyavīṇāyāṁ pakkasāraṇivartmani |
ye grhyante vikalpena tānsvaranabhidhamaḥ || 132 ||

mandrasthānajuṣāṁ saptasvarāṇāṁ gaṇanāvidhau |
ādyatantryā grahītavyāḥ svarāḥ sarigamābhidhāḥ || 133 ||

catvāra eva ṣaḍjādyāḥ pañcamādirna grīhyate |
pakkasāraṇimārge tu tayā tantryā 'dyayā punaḥ || 134 ||

vikalpena grahītavyaḥ pañcamah śuddhadhaivataḥ |
atha dvitīyayā mandrapañcamasvarayuktayā || 135 ||

grāhyāḥ padhanināmānaḥ svarā ca sarigādayaḥ |
pakkasāraṇimārge tu tayā tantryā dvitīyayā || 136 ||

upādeyā vikalpena madhyasthānasamudbhavāḥ |
ṣaḍjaḥ śuddharṣabhaścaiva śuddhagāṁdhāra ityapi || 137 ||

tantryā tṛtīyayā cātha madhyaṣadjena yuktayā |
madhyasthānasvarāṇām tu gaṇane sarigābhidhāḥ || 138 ||

traya eva svarā grāhyā na punarmadhyamādayaḥ |
pakkasāraṇimārge tu tayā tantryā tṛtīyayā || 139 ||

śuddhamadhyamasamjñāśca varālīmadhyamastathā |
pañcamaśceti saṁgrāhyā vikalpena trayāḥ svarāḥ || 140 ||

madhyasthānasamudbhūtā ityasmābhirviniścitam |
śuddhamelākhyavīṇāyām pakkasāraṇivartmani || 141 ||

nirvāhakāścaturdaṇḍyāḥ svarāḥ pañcadaśaiva tu |

anumandrastayordhanyoḥ sthāne syānmadhyaṣaḍjakaḥ || 142 ||

ityevam śuddhamelāyām pakkasāraṇivādane |
ye gr̥hyante vikalpena svarāste saṁpradarśitāḥ || 143 ||

athāto madhyamelākhyavīṇāyāmabhidadhmahe |
vādane pakkasāraṇyā ye svarāstānvikalpitān || 144 ||

mandrasthānajuṣāṁ saptasvarāṇām gaṇanāvidhau |
ādyatantrikayā gr̥hyāḥ svarāḥ sarigamābhidhāḥ || 145 ||

catvāra eva na punaḥ pañcamādyāstadudbhavāḥ |
pakkasāraṇimārge tu te gr̥hyante vikalpitāḥ || 146 ||

mandrapañcamaśobhinyā tantryā cātha dvitīyayā |
padhanīti svarā gr̥hyāstrayo na sarigādayaḥ || 147 ||

pakkasāraṇimārge tu te gr̥hyante vikalpitāḥ ||
tataśca madhyamelāyām pakkasāraṇivartmani || 148 ||

gr̥hyā mandrasvarāḥ sapta sapta madhyasvarāstathā |
taraṣaḍjo 'numandrasthau dhanī saptadaśa svarāḥ || 149 ||

gr̥hyante pakkasāraṇyām gāne daṇḍyāmiva sphuṭam |
karṇātāndhraturuṣkā dipadagāneṣu saṁgraham || 150 ||

tārasthānarigādīnām kurvate khalu gāyakāḥ |
gāne ca vādane caiva svarāṇāmekaviṁśateḥ || 151 ||

viniyogaprakāraṣṭu vivicya paridarśitaḥ |
lakṣitaivam madhyamelavīṇā lakṣyānusārataḥ || 152 ||

tato 'nu raghunāthendramelavīṇā nirūpyate |
tallakṣaṇam tu saṁgītasudhānidhiriti śrute || 153 ||

cevvayācyutabhūpālaraghunāthanīpāṅkīte |
asmattātakīte granthe proktaṁ ślokālṁ likhāmi tān || 154 ||

“pūrvoktavīṇādvaya eva madhya-
melākhyavīṇā khalu yā ca tasyām |
tantrīsametaśrutipañcamām ca
tathaiva mandrasthitapañcamām ca ||

tadā 'dyatantrīmapī pañcamenā-
numandrapūrveṇa virājamānām |
vidhāya tisro 'pī samānanādā-
stantrīḥ sahādhashtanamadhyamena ||

ādyam svaram pañcamameva kītvā
vādyeta vīṇā yadi vaiṇikena |

eṣā 'cyutaśrīraghunāthabhūpa-
melākhyavīṇā kathitā tritīyā ||”

ādyam svaram pañcamamityasyārthaḥ kathyate mayā |
madhyamelākhyavīṇāsthām madhyaṣaḍjābhidham svaram || 155 ||

ādyam kevalasāriṇyā jātam kṛtvā 'tha pañcamam |
vādayeta tathā madhyamelavīṇāsthāmadhyamāḥ || 156 ||

raghunāthendravīṇāyām ṣaḍjaḥ saṁpadyate tataḥ |
tathā 'pi vādanam kuryurvīṇāyām vaiṇikā iti || 157 ||

yatsarvarāgamelaikarāgameleti ceritam |
dvaividhyam madhyamelāyāmasyāmapī tadūhyatām || 158 ||

tadevam raghunāthendramelavīṇā nirūpitā |
evam trividhaviṇānām svarūpaṁ ca nirūpitam || 159 ||

athāsmatkalpitam vīṇādvayam saṁdarśayāmahe |
nirūpitāyām vīṇāyāmupari dve prasārayet || 160 ||

tantrike pittalamayī tvādyā lohamayī parā |
ādyāyām tantrikāyām tu mandraṣaḍjam prayojayet || 162 ||

tasyām sariganāmānaḥ saṁgrhyante trayāḥ svarāḥ |

tantrikāyām dvitīyasyām yojayenmandramadhyamam || 162 ||

tantrīriyam dvitīyaiva śiṣṭaistrithānaparvabhiḥ |
yojanīyā bhavenmandravarālīmadhyamādibhiḥ || 163 ||

eṣā dvitantrikā vīṇā veṅkaṭādhvarikalpitā |
ekatantryākhyavīṇāyām yādṛśam pūrvamīritam || 164 ||

parimāṇam pravālasya tādṛśam cātra kīrtitam |
pūrvavacchrutitantrīṣu svarasaṁyojanādikam || 165 ||

asyameva dvitantryākhyavīṇāyāmuparisthayoḥ |
tantryoḥ prathamatantryām hi mandraṣaḍjo niveśitaḥ || 166 ||

tasyām sarigamābhikhyāñśiṇuyāma catuḥsvarān |
tantrikāyām dvitīyasyām yojayenmandrapaṇcamam || 167 ||

draṣṭavyamavaśiṣṭaṁ tu pūrvavatsarvamatra ca |
dvitantrikā ca vīṇaivam veṅkaṭādhvarikalpitā || 168 ||

tadevamekatantryekā dvitantryau dve tataḥ param |
śuddhamelāhvayaikā 'tha madhyamelābhidhā parā || 169 ||

trītiyā raghunāthendramelākhyā parikīrtitā |
āhatya ṣaḍvidhā vīṇā jātā sāmanyataḥ punaḥ || 170 ||

tatsarvarāgamelaikarāgamelatvabhedataḥ |
pratyekam dvividhā tasmādvīṇā dvādaśa kīrtitāḥ || 171 ||

ekatantrīdvantryādivyavahārastvasau punaḥ |
ūrdhvatanttrīrapekṣyaiva na tisraḥ śrutitantrikāḥ || 172 ||

dvādaśeti katham bhedāḥ sphuṭam nirdhāryate tvayā |
śuddhamelāmadhyamelāraghunāthendramelakāḥ || 173 ||

iti vīṇātraye 'pyasminmandrapañcamasaṅgatāḥ |
tantrikāḥ santi yāstisrastāsu madhyasthamadhyamām || 174 ||

niveśya vīṇātritayam śakyam kalpayitum punaḥ |
tisṛṇāmapi vīṇānam bhavedbhedatrayam punaḥ || 175 ||

sarvarāgaikarāgatvabhedasyaivātha yojane |
ṣaḍ vīṇāḥ sākametābhirbhavantyaṣṭādaśeti cet || 176 ||

satyamevam bhavantyetāḥ ṣaḍ vīṇāḥ syurna raktidāḥ |
tato vīṇā dvādaśaivetyasmākam jayadundubhiḥ || 177 ||

dvādaśasvapi vīṇāsu bhidyante yāḥ khalūpari |
tantrikāstāsu sarvāsu catuhśrutikatām gatāḥ || 178 || |

niveśyante svarāḥ ṣaḍjaśuddhamadhyamapañcamāḥ |

nāpare sambhavantyarhā viniveśayitum svarāḥ |
tathātve naiva labhyeta sthānatritayasambhavaḥ || 179 ||

*iti śrīmadadvaitavidyācāryasāgnicityasarvatomukhātirātra-
sāgnicityāptavājapeyayājigovindadīkṣita-
nāgamāmbikāvaradvitīyanandanasya sāgnicityasarvakratuyāji-
yajñanārāyaṇadīkṣitāvyavahitānujasyācyuta-
vijayarāghavabhūpālapreritasya veṅkaṭeśvaradīkṣitasya
kṛtau caturdaṇḍīprakāśikāyāmādyam
vīṇāprakaraṇam sampūrṇam |*

dvitīyaṃ śrutiprakaraṇam |

ādyaprakaraṇe vīṇāṃ saprapañcam nirūpitā |
tattantrīṣu nirūpyante śrutayo 'tha vibhāgaśaḥ || 1 ||

śrutirnāma bhavennādaviśeṣaḥ svarakāraṇam |
nanu nāsti svaraśrutyorbhedo nādaikarūpayoḥ || 2 ||

vidyate pariṇāmatvapariṇāmitvasambhavaḥ |
asti bhedastayoryadvatsvarṇaṭaṅkakirīṭayoh || 3 ||

dvāviṃśatiriti proktāḥ śrutayo bharatādibhiḥ |
tāśca vīṇāprasiddeṣu suspaṣṭam vibhajāmahe || 4 ||

svareṣu śuddhavigṛhṇābhedaśābhyāṃ dvādaśātmasu |
tathā hi śuddhaviṣayāḥ śrutayastisra īritāḥ || 5 ||

tato 'pi śuddhagāṇḍhāre śrutī dve samudāhṛte |
catasraḥ śrutayaḥ śuddhamadhyame samudāhṛtāḥ || 6 ||

syātsādhāraṇagāṇḍhārestasyādyāṃ śrutimāśritāḥ |
tasyaiva samupādāya dvitīyakatīrṭhyake || 7 ||

śrutau dviśrutikaḥ prokto gāṇḍhāro 'ntaranāmakaḥ |
datvā sādharmaṇākhyāya gāṇḍhārāyādimāṃ śrutim || 8 ||

dvitīyām ca tṛtīyām cāntaragāṁdharasaṁjñine |
tatraikaśrutiko jāto madhyamo 'yam catuḥśrutih || 9 ||

catasrah śrutayah proktāḥ pañcame gītavedibhiḥ |
ādāyādyām dvitīyām ca tṛtīyāmapī tacchrutim || 10 ||

varālīmadhyamah proktaḥ śrutitrayasamanvitaḥ |
varalīmadhyamāya triśrutirdatvā tu pañcamah || 11 ||

śrutyaikayā yuto jāto bhavannapi catuḥśrutih |
tisrah saṁgītikaiḥ proktāḥ śrutayah śuddhadhaivate || 12 ||

svare śuddhaniṣādākhye dve śrutī samudāhṛte |
catasrah śrutayah ṣaḍje tasyādāyādimām śrutim || 13 ||

kaiśikyākhyaniṣādo 'yamekaśrutirudāhṛtaḥ |
dvitīyakatṛtīyābhyam tacchrutibhyām samanvitaḥ || 14 ||

kākalyākhyaniṣādo 'yam dviśrutih kathyate budhaiḥ |
tatkaiśikaniṣādāya śrutimekām śrutidvayīm || 15 ||

kākalyai ca pradāyāste ṣaḍja ekaśrutih svayam |
dvāviṁśatirvibhajyaivam śrutayo darśitā mayā || 16 ||

tā etāḥ śrutivīṇāyām prakāśante pṛthaktayā |

śrutivīṇāprakārastu varṇyatāmiti cettathā || 17 ||

madhyamelākhyavīṇāyām tatsvarūpaṁ nirūpyate |
vihāya śudhamelākhyām vīṇām kimiti kathyate || 18 ||

madhyamelākhyavīṇāyām śrutivīṇeti tacchṛṇu |
śuddhamelākhyavīṇāyām śrutivīṇānirūpaṇam || 19 ||

mandrasthāne 'tha vā madhye tārasthāne 'tha vā bhavet |
na tāvanmandrake sthāne śrutivīṇānirūpaṇam || 20 ||

yujyate tatra sakalasvarāṇāmapyasambhavāt |
na hyekatantryupārūḍhā dīśyante dvādaśa svarāḥ || 21 ||

śuddhamelākhyavīṇāyām mandrasthāne 'ta eva hi |
madhyasthāne 'pi yuktaṁ na śrutivīṇānirūpaṇam || 22 ||

tārasthāne tvekatantryārūḍhāḥ syurdvādaśa svarāḥ |
tathā 'pi parvaṇām tatra kṣetrasaṁkocataḥ punaḥ || 23 ||

nāvakāśo 'sti tanmadhye śrutiyojakaparvaṇām |
tadevaṁ śuddhamelāyām śrutivīṇā 'tidurghaṭā || 24 ||

tathaiva raghunathendravīṇāyāmapi durghaṭā |
paraṁ tu madhyamelākhyavīṇāyām sugamā bhavet || 25 ||

śrutivīṇā tato 'smābhistasyāmeva pradarśyate |
madhyamelākhyavīṇāyām madhyasthānasthaparvasu || 26 ||

dvādaśasvapi caiteṣu śrutivyañjakaparvaṇām |
viniveśakramaṁ brūmaḥ śrutibhedaikabodhakam || 27 ||

merūpakaṇṭhagaṁ śuddharṣabhakṣetrāntaraṁ tridhā |
vibhajyarṣabhaparvādu dīśyamānaṁ vinā 'ntare || 28 ||

parvadvayaniveśe syustisro 'pi śrutayaḥ sphuṭāḥ |
śuddharṣabhe tathā śuddhagāṁdhārakṣetrakaṁ dvidhā || 29 ||

vibhajyātha yathāvasthaṁ parvaṁ gāṁdhārabhāsakam |
vyapekṣya madhye parvaikaṁ yadā pariniveśyata || 30 ||

gāṁdhārasya tadānīm syācchrutidvayamatisphuṭam |
madhyamasya svarasyoktāścatasraḥ śrutayaḥ sphuṭāḥ || 31 ||

tatra sādāraṇe spaṣṭā gāṁdhāre śrutirekikā |
antarākhyānagāṁdhārakṣetraṁ dvedhā vibhajya tu || 32 ||

ekasya parvaṇo madhye tayoryadi niveśanam |
jāyate 'ntaragāṁdhāre śrutidvayamatisphuṭam || 33 ||

madhyame śrutireketi spaṣṭaṁ śruticatuṣṭayam |

catuhśrutih pañcamo 'sya śrutitrayamupāśritaḥ || 34 |

varālīmadhyamaḥ pūrvamākhyātaṁ khalu tadyathā |
varālīmadhyamaṁ tredhā vibhajyātha yathāsthitaṁ || 35 ||

varālīmadhyamaṁ parva vyapekṣya tu tadantare |
parvadvayaniveśe syācchrutidvayamatisphuṭam || 36 ||

śrutirekā sphuṭā svasminmilitvā tena pañcame |
catasrah śrutayaḥ spaṣṭā dhaivatastriśrutiryathā || 37 ||

vibhājya trividhaṁ śuddhadhaivataḥkṣetramapyatha |
dṛggocarībhavacchuddhadhaivatadyoti parva tat || 38 ||

dvitvā parvadvayanyāse śrutitrayamatisphuṭam |
kṣetraṁ śuddhaniṣādasya vibhajya dvividhaṁ tathā || 39 ||

dṛṣṭaṁ śuddhaniṣādasya parva hitvā tadantare |
yadyevaṁ parva tarhi syācchrutidvayamatisphuṭam || 40 ||

catasrah śrutayaḥ ṣaḍje prāguktāḥ khalu tadyathā |
kaiśikyākhyaniṣāde hi tasyaikā dṛśyate śrutih || 41 ||

kākalyākhyaniṣādaṁ tu dvedhākṛtya tadantare |
jāyate parvavinyāse spaṣṭaṁ tasya śrutidvayam || 42 ||

svasyaikā śrutirāhatya ṣaḍje śruticutuṣṭayam |
ityevam madhyamelāyām śrutivīṇāprakārataḥ || 43 ||

dvāvimśatiśrutīnām ca vibhāgakrama īritaḥ |
nanvādyam ṣaḍjamutsriya riṣabhāditayā tvayā || 44 ||

kimartam śrutivīṇārtham parvanyāsaḥ pradarśitaḥ |
ucyate nāsti ṣaḍjasya parva yasmādayam punaḥ || 45 ||

jātaḥ kevalasāraṇyā parvasparśanamantarā |
na śakyāḥ śrutayo boddhum svare parvavinākṛte || 46 ||

jñeyāstāḥ khalu parvāntaḥ śrutiparvaniveśanāt |
tasmādādyamapi tyaktvā ṣaḍjam parvavivarjitam || 47 ||

riṣabhāditayā proktaḥ śrutiparvaniveśanam |
yadi ṣaḍjādimatvena śrutivīṇāpradarśanam || 48 ||

apekṣitaḥ syātkasyāpi tadupāyaḥ prakāśyate |
madhyamelākhyavīṇāyām śrutivīṇāprakāśanam || 49 ||

kartum ṣaḍjādimatvena brahmaṇā 'pi na śakyate |
na hyekatantryupārūḍhāḥ svarā dvādaśa mandrake || 50 ||

sthāne syurmadhyamelāyām tārasthāne tu yadyapi |

santyekatantryupārūḍhāḥ svarāḥ sarve 'pi kiṁ punaḥ || 51 ||

tatratyaparvaṇāṁ tāvatkṣetrasaṁkocataḥ punaḥ |
nāvakāśo 'sti tanmadhye śrutijñāpakaparvaṇāṁ || 52 ||

riṣabhāditayā tasmāddīrgheṣu dvādaśasvapi |
parvasu śrutivīṇeyam veṅkaṭādhvariṇeritā || 53 ||

tataḥ ṣaḍjādimatvena śrutivīṇāprakāśanam |
śuddhamelākhyavīṇāyām tārasthāne kathamcana || 54 ||

tāraṣaḍjādimatvena tadādyaśrutiśālinam |
ārabhya kaiśikīsaṁjñaniṣādaṁ dvādaśasvapi || 55 ||

svareṣu pūrvamityeva śrutiparvāṇi vinyaset |
atrāpi kṣetrasaṁkocānmahyametanna rocate || 56 ||

bhāstate śrutirityādi svarālītripuṭādiṣu |
ahameva śrutirvedetyāha gopālanāyakaḥ |
adyaprabhṛti tāḥ sarve śrutīrjānantu paṇḍitāḥ || 57 ||

*iti śrīmadadvaitavidyācāryasāṅnicityasarvatomukhātirātra-
sāṅnicityāptavājapeyayājigovindadīkṣita-
nāgamāmbikāvaradvitīyanandanasya sāṅnicityasarvakratuyāji-
yajñanārāyaṇadīkṣitāvyavahitānujasyācyuta-*

*vijayarāghavabhūpālapreritasya veṅkaṭeśvaradīkṣitasya
kṛtau caturdaṇḍīprakāśikāyām
dvitīyam śrutiprakaraṇam saṃpūrṇam |*

tṛtīyam svaraprakaraṇam |

dvitīyasminprakaraṇe śrutayah samudāritāḥ |
athedānīm nirūpyante svarāḥ śrutisamudbhavāḥ || 1 ||

tatra śuddhasvarāḥ sapta mukhārīmātrabhāsakāḥ |
catuṣcatuṣcatuṣcaiva ṣaḍjamadhyamapañcamāḥ || 2 ||

dve dve niṣādagāṁdhārau tristrī riṣabhadhaivatau |
ityevam bharataślokaśmṛtyāśrutiśālināḥ || 3 ||

vikṛtāstu svarāḥ pañcetyasmābhiravadhāryate |
ratnākare tu niḥśaṅko vikṛtāndvādaśa svarān || 4 ||

abravītkecana punaḥ saptāhurvikṛtasvarān |
sarvametat samālocya lakṣyamārgānusārataḥ || 5 ||

svārāḥ pañcaiva vikṛtā iti rāddhāntitaṁ mayā |
tāmśca pañca svarānsamyagvivicya vyāharāmahe || 6 ||

sādhāraṇaśca gāṁdhāro gāṁdhāraścāntarābhidaḥ |
dvau tau ca madhyamakṣetrasambhūtau vikṛtasvarau || 7 ||

varālīmadhyamaścaikaḥ pañcamakṣetrasambhavaḥ |

ṣaḍjakṣetrasamudbhūtau kaiśikīkākalīsvarau || 8 ||

evamete svarāḥ pañca vikṛtā iti nirṇayaḥ |
āhatya śuddhavigṛtāḥ svarā dvādaśa kīrtitāḥ || 9 ||

svareṣu dvādaśasveṣu keṣāmapyekarūpatā |
dvairūpyamapi keṣāmcitkeṣāmcittu trirūpatā || 10 ||

tathā hi śuddhariṣabhaśuddhadhaivatayoḥ punaḥ ||
tritriśrutyekabhāvena sarvadā 'pyekarūpatā || 11 ||

yadā tu śuddhagāṁdhāro gāṁdhāratvaṁ prapadyate |
tadā dviśrutiko jñeyo mukhārīrāgake yathā || 12 ||

yadā sa eva jāyeta riṣabhastu tadā punaḥ |
pañcaśrutiriti jñeyaḥ śrīrāgo 'tra nidarśanam || 13 ||

evaṁ śuddhaniṣādasya niṣādatvaṁ yadā bhavet |
tadā dviśrutikatvaṁ syānmukhāryatra nidarśanam || 14 ||

sa eva yadi jāyeta dhaivatastu tadā punaḥ |
pañcaśrutiriti jñeyaḥ śaṁkarābharaṇe yathā || 15 ||

tadevaṁ śuddhagāṁdhāraniṣādaḥ dvau nirūpiṇau |
sādhāraṇākhyagāṁdhāraḥ śuddharṣabhayuto yadi || 16 ||

tadā triśrutiko jñeyo bhūpālo 'tra nidarśanam |
tatraiva pañcaśrutinā riṣabheṇānvayo yadi || 17 ||

tadaikaśrutitā jñeyā śrīrāgo 'tra nidarśanam |
yadā riṣabhasamjño 'yam tadā ṣaṭśrutiko bhavet || 18 ||

atrodāharaṇam nāṭa evamasya trirūpatā |
kaiśikyākhyaniṣādasya śuddhadhaivatasamgame || 19 ||

triśrutitvamiti jñeyam bhairavyatra nidarśanam |
tasyaiva pañcaśrutikadhaivatenānvayo yadi || 20 ||

tadaikaśrutikatvam syācchrīrāgo 'tra nidarśanam |
sa eva dhaivataścetsyātṣaṭśrutirnāṭake yathā || 21 ||

iti sādharmaṇākhyāno gāṁdhārah kaiśikābhidhaḥ |
niṣādaścetyubhāvetau tririrūpāviti sthitiḥ || 22 ||

gāṁdhārasyāntarākhyasya yadā śuddharṣabhānvayaḥ |
tadā pañcaśrutitvam syādrāge gaulādike yathā || 23 ||

tasyaiva pañcaśrutikariṣabheṇānvayo yadā |
tadā triśrutikatvam syācchamkarābharāṇe yathā || 24 ||

sa eva dviśrutirjñeyah ṣaṭśrutyrṣabhasamgame |

yathā nāṭābhidhe rāga iti tasya trirūpatā || 25 ||

kākalyākhyaniṣādasya śuddhadhaivatasamgame |
pañcaśrutikatā jñeyā yathā gaulādike punaḥ | 26 ||

sa eva pañcaśrutikadhaivatenānvito yadi |
tadā trīśrutiko jñeyah śamkarabharane yathā || 27 ||

tasyaiva dhaivatena syādyadi ṣaṭśrutinā 'nvayah |
tadā dviśrutikatvam syādrāge nāṭābhidhe yathā || 28 ||

ityantarākhyagāṁdhāarakākalyākhyaniṣādayoḥ ||
pratyekam tritrirūpatvamasmābhirūpavarṇitam || 29 ||

yadā tu madhyamah śuddhah śuddhagāṁdhārasaṁgataḥ |
tadā catuḥśrutirjñeyo mukhāryatra nidarśanam || 30 ||

sādhāraṇākhyagāṁdhārasaṁyuktaścetsa eva hi |
tadā trīśrutiko jñeyo rāge śrīrāgake yathā || 31 ||

sa evāntaragāṁdhārayoge tvekaśrutirbhavet |
gaulādiṣu yathā rāgeṣvityetasya trirūpatā || 32 ||

evam ṣaḍjasya śuddhena niṣādena sahānvaye |
catuḥśrutikatā jñeyā mukhāryatra nidarśanam || 33 ||

sa eva kaiśīkīnāmaniṣādenānvito yadi |
tadā triśrutirityatra śrīrāgaḥ syānnidarśanam || 34 ||

tasyaiva kākalīnāmnā niṣādenānvayo yadi |
tadaikaśrutikatvaṁ syādrāge gaulādi ke yathā || 35 ||

ityuktaṁ tritrirūpatvaṁ śuddhamadhyamaṣaḍjayoḥ |
varālīmadhyamasyātha śuddhagāṁdhārasaṁgame || 36 ||

saptaśrutitvamityarthe varālyeva nidarśanam |
tasya sādharmaṇākhyena gāṁdhāreṇa yadā 'nvayaḥ || 37 ||

tadā ṣaṭśrutitā pantuvarālyādiṣu dṛśyate |
sa evāntaragāṁdhārasaṁbandhī cecchatuḥśrutīḥ || 38 ||

atrodāharaṇaṁ rāgaḥ śuddharāmakriyābhidhaḥ |
varālīmadhyamasyaivaṁ trairūpyamupapāditam || 39 ||

yadā tu pañcamaḥ śuddhamadhyamena samanvitaḥ |
tadā catuḥśrutirjñeyo mukhāryatra nidarśanam || 40 ||

sa evaikaśrutiryukto varālīmadhyamena cet |
iti dvairūpyamasmābhiḥ pañcamasya prakalpitaṁ || 41 ||

tadevaṁ śuddhariṣabhaśuddhadhaivatayoḥ prthak |

ekaikarūpatā śuddhagāṁdhāarakaniṣādayoḥ || 42 ||

tathaiva pañcamasyāpi dvairūpyam pṛthagīritam |
sādhāraṇākhyagāṁdhāarakaiśikyākhyaniṣādayoḥ || 43 ||

antarābhidhagāṁdhāarakākalyākhyaniṣādayoḥ |
madhyamasyāpi ṣaḍjasya varālīmadhyamasya ca || 44 ||

pratyekam tritrirūpatvamasmbhirūpavarṇitam |
nanvetadekarūpādivarṇane kim phalam tava || 45 ||

catuṣcaturitiślokaparyālocanayā yataḥ |
mukhārimelamātrasthāḥ śuddhāḥ sarve svarāḥ sthitāḥ || 46 ||

na tu tadvyatiriktānām melānāmekasaptatau |
pratimelaṁ ca niyatāḥ saptasvaragatā api || 47 ||

asmābhiḥ kalpayiṣyante melāścāgre dvisaptatiḥ |
tataḥ sakalamelasthasarvasvarajuṣāmapi || 48 ||

dvāvimśatiśrutīnām ca vibhāgāya mayā kṛtam |
aikarūpyadvirūpatvatrirūpatvanirūpaṇam || 49 ||

nanvāstāmaikarūpyādivarṇanasya prayojanam |
ṣāḍavauḍuvarāgeṣu varjyante ye svarāḥ punaḥ || 50 ||

tadāśrayaśrutīnām kiṃ tyāgaḥ kiṃ vottarānvayaḥ |
atredamuttaram brūmo varjanīyasvarāśrayāḥ || 51 ||

śrutayo naiva varjyante na ca yāntyuttarasvarān |
kiṃ tu varjyasvareṣvevānvadhastiṣṭhanti tāḥ punaḥ || 52 ||

sambhavantyupayoginyaḥ śrutīnām gaṇanāmake |
pratimelaṃ ca yatsaptaniyatasvarasiddhaye || 53 ||

dvāviṃśatiśrutīnāmapyavaśyaṃ bhāva iṣyate |
yadyevaṃ śāḍavatvādivyavasthā naiva sambhavet || 54 ||

tadā sarve 'pi rāgaḥ syuḥ sampūrṇā eva kevalam |
atra saṃgītaśāstrārtharahasyamidamucyate || 55 ||

vīṇāvādanagānādisamaye varjitānsvarān ||
samutplutya samutplutya vādayantyeva vādakāḥ || 56 ||

gāyanti gāyakāścātho iti vādivyavasthitiḥ |
sarvadā śāḍave tyājyasvarāṇām parivarjane || 57 ||

taduttarasvarāṇām tu jananaṃ naiva sambhavet |
pūrvapūrvasvarābhāve kathaṃ kāryaḥ samudbhavaḥ || 58 ||

svaraṇām ghaṭate tāvaduttarottarabhāvinām |

evaṁ nirūpitāḥ śuddhā vikṛtāśca svarāḥ sphuṭam || 59 ||

atha svarasamūhātmagrāmalakṣaṇamucyate |
grāmavad grāma ityevamupacāro vivakṣitaḥ || 60 ||

yathā janasamūhasya loke grāma iti prathā |
tathā svarasamūho 'tra grāma ityupacaryate || 61 ||

kevalasvarabrīndasya grāmatve kathite sati |
gāmānāyetyādivākyeṣvativyāptirbhavedataḥ || 62 ||

mūrcchanāśuddhakūṭākhyatānādyāśraya ityapi |
deyaṁ svarasamūhasya viśeṣaṇamiti sthitiḥ || 63 ||

sa ca grāmastridhā tatra syātṣaḍjagrāma ādimah |
madhyamagrāmanāmā 'tha gāṁdhāragrāmasaṁjñakaḥ || 64 ||

trayaṇāmapi ceteṣāṁ kramāllakṣaṇamucyate |
ṣaḍjagrāmaḥ pañcame svacaturthaśrutisaṁsthite || 65 ||

svopāntyaśrutisaṁsthe 'sminmadhyamagrāma iṣyate |
rimayoḥ śrutimekaikāṁ gāṁdhāraścetsamāśritaḥ || 66 ||

paśrutiṁ dho niṣādastu dhaśrutiṁ saśrutiṁ śritaḥ |
gāṁdhāragrāmamācaṣṭe tadā taṁ nārado muniḥ || 67 ||

grāmeṣveteṣu gāṁdhāragrāmo nāsti mahītale |
svargaloke paramiti sarveṣāmeva saṁmatam || 68 ||

asmābhirmadhyamagrāmo 'pyasatprāya itīryate |
tathā hi madhyamagrāme viśrutiḥ pañcamah khalu || 69 ||

varālīmadhyamo jātaḥ sa punarlakṣyamārgataḥ |
madhyamādiprabhṛtiṣu madhyamagrāmajanmasu || 70 ||

rāgeṣu dīśyate naiva varālīmadhyamastataḥ |
ayukto madhyamagrāmo lakṣyamārgavirodhataḥ || 71 ||

eka eva tataḥ ṣaḍjagrāma ityavadhāryate |
grāmāvayavabhūto 'tha mūrccanādirnirūpyate || 72 ||

kramātsvarāṇām saptānāmārohaścāvarohaṇam |
mūrccanetyucyate tāstu pratimelaṁ ca saptadhā || 73 ||

tathā hi ṣaḍjamārabhya niṣādāntādhirohaṇāt |
niṣādādiṣu ṣaḍjāntāvarohānmūrccanā ''dimā || 74 ||

evam riṣabhamārabhya ṣaḍjāntamadhirohaṇāt |
ṣaḍjādi riṣabhantaṁ cāvarohaṇa dvitīyakā || 75 ||

evameva samunneyaṁ gāṁdhārādisvareṣvapi |

ataḥ pratisvaram tāvadekaikā mūrchanā bhavet || 76 ||

āhatya vakṣyamāṇeṣu dvisaptatividheṣvapi |
saptasvarasamūhātmameleṣu pratimelakam || 77 ||

mūrchanā sapta sapteti veṅkaṭādhvarikalpitam |
nirūpyate 'dhunā tānaḥ svaravistāralakṣaṇaḥ || 78 ||

tāno dvidhā śuddhatānaḥ kūṭatāna iti kramāt |
ekaikarāgamātrābhivyaktisaṃpādakastu yaḥ || 79 ||

sa śuddhatāna ityuktaḥ kūṭatānaḥ sa ucyate |
yastu rāgadvayasphūrtisādhāraṇatayā sthitaḥ || 80 ||

atha svarapariṣkāranālaṃkāraṇpracakṣmahe |
te ca triṣaṣṭhiruditāḥ śārṅgadevena sūriṇā || 81 ||

na te punarlakṣyamārga lakṣyante kutracittataḥ |
aṣṭau prasiddhālaṃkāra lakṣyante tatra jhompaṭaḥ || 82 ||

dhruvo maṭhyo rūpakaśca jhampā tripuṭa eva ca |
aṭhatālaikatālau cetyaṣṭhālaṃkṛtayaḥ smṛtāḥ || 83 ||

athaiteṣāṃ krameṇaiva lakṣaṇaṃ pratipādyate |
jhompaṭākhyena tālena nibaddho jhompaṭaḥ smṛtaḥ || 84 ||

tatra jhompaṭatāle dvidvyakṣarau dvau drutau tataḥ |
laghurekaḥ parijñeyaścaturakṣarasammitaḥ || 85 ||

āhatyāṣṭākṣaramito jhompaṭaḥ syād dvimātrakaḥ |
sari, gama, padhanisa, sani, dhapa, magariṣa ·
atra dhruvākhyālaṁkāro dvitīyaḥ pratipādyate || 86 ||

dhruvatālena sambaddho dhruvālaṁkāra ucyate |
dhruvatālaḥ punardvedhā nāṭyadaṇḍīdhruvastathā || 87 ||
vīṇāvādyadhruvaśceti nāṭyadaṇḍīdhruve laghuḥ |
caturakṣaravānādauguruḥ paścādāśākṣaraḥ || 88 ||

vīṇāvādyadhruve tyādaugurū dvau caturakṣarau |
tataḥ ṣaḍakṣaroccārasāmmito laghuśekharaḥ || 89 ||

caturdaśākṣaramitāvāhatyaitāvubhau dhruvau ||
dhruvayoranayostāvannāṭyadaṇḍīdhruvaḥ param || 90 ||

prāmāṇikaḥ śāstradr̥ṣṭaḥ sa eva bhuvi vaiṇikaḥ |
vīṇāyāṁ vādyate raktilābhāddhātutrayānvitaḥ || 91 ||

sarigamagari, sarigari, sarigama,
rigamapamaga, rigamaga, rigamapa ·

alaṁkārastrītiyo 'tha lakṣyate maṭhyanāmakāḥ |

maṭhyatālanibaddho yaḥ sa maṭhya iti kīrtitaḥ || 92 ||

maṭhyatāle drutastvādāvakṣaradvayasammitaḥ |
tato laghū dvau vijñeyau caturakṣarasammitau || 93 ||

āhatyā maṭhyatālo 'yaṁ daśākṣaramiti smṛtaḥ
rūpakākhyāścaturthaścālaṁkāraḥ pratipādyate || 94 ||

baddho rūpakatālena rūpakaḥ parikīrtitaḥ |
ādau druto laghuḥ paścāttāle rūpakanāmake || 95 ||

tena rūpakanāmā 'yaṁ vijñātavyaḥ ṣaḍakṣaraḥ |
sari, sarigama, riga, rigamapa ·
alaṁkāro 'tha jhampākhyāḥ pañcamāḥ pratipādyate || 96 ||

jhampatālena saṁyukto jhampālaṁkāra ucyate |
jhampatalo dvidhā nāṭyavīṇayoḥ paridrīsyate || 97 ||

tatra syānnāṭyajhampāyāmādaḥ tāvadaṇudrutaḥ |
ekākṣaramitaḥ paścād druto dvyakṣarasammitaḥ || 98 ||

tataḥ sapṭākṣarīkālasammito laghuśekharaḥ |
vāggeyakārajhampāyāṁ virāmāntadruto mataḥ || 99 ||

tryakṣaraḥ sa paraṁ sapṭākṣaroccāraṇasammitaḥ |

laghuśekharanāmaiko jhampatālāvubhāvimaṁ || 100 ||

daśalaghvakṣaroccārasaṁmitāvitī nirṇayaḥ |
anayorubhayornāṭyajhampā prāmāṇikī smṛtā || 101 ||

tāmeva raktilābhena kṛtvā dhātutrayānvitām |
vīṇāyām vādayantīha vaiṇikā iti nirṇayaḥ || 102 ||

sarigasarisari, ga, mā; rigamarigariga, ma, pā ·
ṣaṣṭhotha tripuṭo nāmālaṁkāraḥ pratipādyate |
tripuṭākhyena tālena nibaddhastripuṭaḥ smṛtaḥ || 103 ||

tripuṭe dvau drutāvātau pṛthagdvyaṁkṣarasammitau |
virāmāntadrutaḥ paścādakṣaratrayasammitaḥ || 104 ||

āhatya tripuṭastālo jñeyaḥ saptaṁkṣarīmitaḥ |
sari, gasa, rigama; riga, mari, gamapa ·
nirūpyate 'thatālākhyo 'laṁkāraḥ saptaṁ 'dhunā || 105 ||

aṭhatālena saṁyuktamaṭhatālaṁ pracakṣate |
aṭhatāle drutau dvidvyakṣarakālāvubhau smṛtau || 106 ||

pañcapañcākṣaramitau laghū dvau tadanantaram |
caturdaśākṣarīkālo jāstenaṭhatālakaḥ || 107 ||

sari, iga, asāriga, amāmā; riga, ama, arīgama, apāpā ·

aṣṭamaḥ sphuṭamevāthālaṁkāraḥ pratipādyate |
ekatālena yuktatvādekatālaḥ prakīrtitaḥ || 108 ||

ekadrutenaikatāla ekatālasya lakṣaṇam |
lakṣye tvidānīmetādrīgekatālo na raktidaḥ || 109 ||

ityekatālasthāne 'sminnāditālo niveśitaḥ |
āditāle tvekalaghuścaturakṣarasammitaḥ || 110 ||

evamaṣṭāvalaṁkāra lakṣitā lakṣasammatāḥ |
etāndhruvādikānsapta tālānsūlādisamjñakān || 111 ||

tālaṁ ca jhompaṭākhyānaṁ ragaṇaṁ ca kvacitkvacit |
gītaprakaraṇokteṣu gīteṣu viniveśayet || 112 ||

etannavātiriktāmstu na gīteṣu niveśayet |
prābandheṣu ca samyojyāstālaprakaraṇoditāḥ || 113 ||

tālāḥ sūlādikāścaite sarva eveti nirṇayaḥ |
yadyapyāṣṭāvalaṁkāra lakṣyavartmani samprati || 114 ||

uktalakṣaṇamārgena drīśyante naiva kutracit |
tathā 'pyanāgatātītasamākhyānagrahatrayam || 115 ||

anusṛtyeva vīṇāyāṁ raktilobhena vaiṇikaiḥ |

laghudrutāderadhunā paurvāparyaṁ samāśritam || 116 ||

alamkāṛānnirūpyaivam gamakānvyāharāmahe |
svarasya kampo gamakaḥ śrotrcittasukhāvahaḥ || 117 ||

svīyasthānaśrutigatacchāyāmanyāśrayāmapī |
chāyāṁ gamayatītyeṣa gamakaḥ parikīrtitaḥ || 118 ||

te ca pañcadaśa proktā gamakā bharatātibhiḥ |
tirupaḥ sphuritaścaiva kampito līna ityapi || 119 ||

āndolito valiścātha tribhinnaḥ kurulāhatau |
ullasitaḥ plāvitaśca humphito mudritastathā || 120 ||

nāmito miśritaśceti bhedaḥ pañcadaśa smṛtāḥ |
atyalpaḍamarudhvānakampānukṛtisundaraḥ || 121 ||

drutaturyāṁśavegena yuktaḥ kampaḥ svarasya ca |
sa eva tirupo nāma gamakaḥ parikīrtitaḥ || 122 ||

yastu drutatṛtīyāṁśavegena sahito bhavet |
svarakampaḥ sa evoktaḥ sphurito nāma nāmataḥ || 123 ||

dṛśyate sphuritasthāne ḍolo loke vikalpitaḥ |
lakṣaṇaṁ tasya ḍolasya pūrvācāryairudīritam || 124 ||

ḍolo muktāphalasyeva calanaṁ luṭhanātmakam |
drutārdhamānavegena svarakampastu kampitaḥ || 125 ||

pūrṇadrutapramāṇena vegena sahitastu yaḥ |
svarakampaḥ sa evokto gamako līnaśamjñakaḥ || 126 ||

laghupramāṇavegena svarakampastu yo bhavet |
tadāndolitanāmānāṁ gamakaṁ tadvido viduḥ || 127 ||

nānāvakraगतasvairabhinnavegasprśāṁ tu yaḥ |
kampāḥ svarāṇāṁ sa punarvalirityabhidhīyate || 128 ||

valireva rjurbhūtvā kurulo nāma kathyate |
akleśenaiva mandrādīsthānatritayasaṁsprśāṁ || 129 ||

svārāṇāṁ kampanaṁ loke tribhinna iti kathyate |
prāgagrimasvarādvegānnivṛttastvāhato mataḥ || 130 ||

ya uttarottarāṅgacchetskrameṇaiva svarotkarāṇ |
tamullāsitanāmānāṁ gamakaṁ bruvate budhāḥ || 131 ||

plutapramāṇavegena kampo yaḥ plāvitastu saḥ |
manojñatarahumkāragarbhitasvarakampanam || 132 ||

humphitaṁ nāma gamakaṁ gamakajñāḥ pracakṣate |

yo jāyate svare kampastvadharadvayamudraṇāt || 133 ||

mudrito nāma gamakaḥ sa eva samudāhṛtaḥ |
mandro yastvavaroheṇa svarakampaḥ sa nāmitaḥ || 134 ||

eteṣāṃ miśraṇājñeyo gamako miśraṇābhidhaḥ |
tadevaṃ mūrcchanāgrāmagamakādiprabhedavān || 135 ||

svaro nirūpitaḥ so 'yaṃ svaraḥ proktaścaturvidhaḥ |
vādo saṃvādyapi tathā vivādī cānuvādyatha || 136 ||

prayoge bahudā 'vṛttaḥ svaro vādīti kathyate |
śrutayo dvādaśāṣṭau vā yayorantaragocarāḥ || 137 ||

mithaḥ saṃvādinau tau cetyevaṃ saṃvādilakṣaṇam |
evaṃ spaṣṭayituṃ vīṇāprastārastāvaducyate || 138 ||

likhed dvāviṃśatiṃ tiryagrekhāstatra ca vāmataḥ |
yadvā dakṣiṇato vā 'pi bhavanti dve ca viṃśatiḥ || 139 ||

rekhāgrāṇyatra vāme vā dakṣiṇe vā yathāmati |
vidyamānāni rekhāgrāṇyādāya dve ca viṃśatiṃ || 140 ||

likhiteṣu svarāñśuddhavikṛtāndvādaśātmakān |
dvādaśānāmapi svasyādyakṣaraistatra likhyate || 141 ||

samketa iti nihśaṅkaṁ veṅkaṭādhvariṇoditam |
svareṣu likhiteṣvevaṁ yayostu svarayordvayoḥ || 142 ||

svasyādhāraśrutim tyaktvā madhye dvādaśa vā 'tha vā |
aṣṭau cā 'pyupalabhyante śrutayastu tayordvayoḥ || 143 ||

mithaṁ samvāditā jñeyā sarvatrāvevamiṣyate |
samau sapau ridhau caiva nigau samvādinau mithaṁ || 144 ||

evaṁ śuddhasvareṣūktaṁ samvādisvaranirṇayaḥ |
sādhāraṇākhyagāṁdhārakaiśikyākhyaniṣādayoḥ || 145 ||

tathaivāntarakākalyoḥ samvādo vikṛteṣvapi |
śuddharṣabheṇa samvādī varālīmadhyamastathā || 146 ||

śuddhasya madhyamaḥ śuddhaniṣādaścetyubhau svarau |
śrutyāṣṭakenāntaritāvapi samvādino na hi || 147 ||

evaṁ samvādilakṣmoktaṁ vivādī lakṣyate 'dhunā |
ekaśrutyantaratā yayostu svarayordvayoḥ || 148 ||

tayormitho vivāditvamevaṁ sarvatra kalpayet |
rigau dhanī ca śuddheṣu svarau syātām vivādinau || 149 ||

sādhāraṇāntarau caiva kaiśikīkākālīsvarau |

mitho vivādināu jñeyau vikrteṣu svareṣvapi || 150 ||

vivādivādisaṁvādibhinnāḥ syuranuvādinah |
caturvidhasvareṣveṣu vādī rājā prakīrtyate || 151 ||

saṁvādī tvanusāritvādasyāmātyo vidhīyate |
vivādī viparītatvāddhīrairuktau ripūpamaḥ || 152 ||

svarūpamardanaṁ tena prayoge syādvivādinah |
svarūpamardanābhāve gītaraktirna labhyate || 153 ||

śatrūpamardane hi syādrājñāṁ loke prakāśanam |
nṛpāmātyānusāritvādanuvādī tu bhrītyavat || 154 ||

*iti śrīmadadvaitavidyācāryasāgnicityasarvatomukhātirātra-
sāgnicityāptavājapeyayājigovindadīkṣita-
nāgamāmbikāvaradvitīyanandanasya sāgnicityasarvakratuyāji-
yajñanārāyaṇadīkṣitāvyavahitānujasyācyuta-
vijayarāghavabhūpālapreritasya veṅkaṭeśvaradīkṣitasya
kṛtau caturdaṇḍīprakāśikāyām
tṛtīyaṁ svaraprakaraṇaṁ saṁpūrṇam |*

caturtham melaprakaraṇam |

tr̥tīyesminprakaraṇe svarāḥ samyaṅ nirūpitāḥ |
atha prakaraṇe turye kurve melanirūpaṇam || 1 ||

ṣaḍjasvarasya purataścatvārah kramaśaḥ svarāḥ |
riṣabhākhyānakāḥ kecitgāṁdhārākhyānakāśca te || 2 ||

tatrādho naiva gāṁdhāraścaturtho riṣabho na hi |
riṣabhāvapi gāṁdhārau dvitīyakatr̥tīyakau || 3 ||

dvitīyaṁ vā catirthaṁ vā vyapekṣya syātr̥tīyakaḥ |
riṣabhākhyāḥ sa eva syādgāṁdharo 'pekṣya cādimam || 4 ||

tr̥tīye riṣabhākhyānaścaturthāpekṣayā bhavet |
sa hi vyapekṣya gāṁdhārah prathamam vā dvitīyakam || 5 ||

evaṁ ca sati niṣpannam dvitīyakatr̥tīyayoḥ |
gāṁdhāratvaṁ ca riṣabhabhūyamityeva nirṇayaḥ || 6 ||

tasmadādyadvitīyau ca tr̥tīyaścarsabhā matā |
teṣvādyo gaulariṣabhaḥ śrīrāgarīṣabhaḥ parāḥ || 7 ||

tr̥tīyo nāṭariṣabha iti lakṣyavidāṁ matam |

ādyah śuddharṣabhaḥ pañcaśrutikarṣabhasaṃjñakaḥ || 8 ||

dvitīyaśca tritīyah ṣaṭśrutikarṣabha ucyate |
lakṣaṇajñairmayoktāste trayo rarirusaṃjñakāḥ || 9 ||

dvitīyaśca tritīyaśca caturthaśca trayah svarāḥ |
sāmānyataḥ syurgāṃdhārāsteṣvādyo lakṣyavedibhiḥ || 10 ||

prokto mukhārīgāṃdhāro dvitīyo bhairavīyutaḥ |
gāṃdhāro 'tha tritīyastu gaulagāṃdhāra ucyate || 11 ||

lakṣaṇajñaiṣtu teṣvādyah śuddhagāṃdhāra ucyate |
sādhāraṇākhyagāṃdhāro dvitīyah parikīrtitaḥ || 12 ||

tritīyo 'ntaragāṃdhāra ityahaṃ tu vadāmi tān |
kramādgagigunāmnāstrīṇmelaprastārasiddhaye || 13 ||

ebaṃ ca ṣaḍjātpurato nivasastu caturṣvapi |
svareṣu prathamāditritayaṃ riṣabhanāmakam || 14 ||

gāṃdhārākhyam dvitīyāditrayamityeva nirṇayaḥ |
caturṣveteṣu jātasya rarirvākhyānaśālinah || 15 ||

gāṃdhāratritayasyāpi pūrvāṅgākhyā mayā kṛtā |
katham dvitīyo riṣabho gāṃdhārah prathamo bhavet || 16 ||

katham tṛtīyo riṣabho gāndhārah syād dvitīyakaḥ |
viruddhatvātturaṅgatvagotvayoriva sarvathā || 17 ||

katham syādriṣabhatvena gāndhāratvasya saṁgatiḥ |
kiṁ ca svareṣu caturṣu riṣabhau dvau parāvubhau || 18 ||

gāndhārāviti yuktaṁ syāttatkatham riṣabhāstrayaḥ |
gāndhārāstraya ityuktamiti cedatra vacmyaham || 19 ||

viruddhe naṣabhatvaṁ ca gāndhāratvamubhe ime |
kiṁ tu sāpekṣakau dharmau syātāmekatra tena tau || 20 ||

yathā catvara ekasya tanujāḥ sarva eva hi |
jyeṣṭhā api kaniṣṭhāḥ syustatra cādyastu nānujāḥ || 21 ||

na caturthaḥ pūrvajāḥ syād dvirūpāvitaravubhau |
tṛtīyaṁ vā caturthaṁ vā vyapekṣya syād dvitīyakaḥ || 22 ||

putre jyeṣṭhaḥ sa eva syātkaniṣṭho 'pekṣya cādimam |
dvitīyo jyeṣṭhatāyuktaścaturthāpekṣayā bhavet || 23 ||

sa evāvarajo 'pekṣya prathamam ca dvitīyakam |
prathamādyāstrayastasmādyathā jyeṣṭhā bhavantyamī || 24 ||

dvitīyādyāstrayaḥ putrāḥ kanīyāṁso yathā 'bhavan |

evenṁ trayo 'tra riṣabhā jyeṣṭhakalpā bhavantyaṁī || 25 ||

kaniṣṭhakalpā gāṁdhārāstrayo 'pyatra bhavantyaṁī |
caturṣveṣu svareṣvetau dvitīyakatṛtīyakau || 26 ||

riṣabhāvapi gāṁdhārau syātāṁ tasmātsamañjasam |
tadūrdhve parvaṇi bhavanpañcame śuddhamadhyamaḥ || 27 ||

masamjñako mayāproktastadūrdhve parvaṇi sthitaḥ |
ṣaṣṭhe varālīrāgasya kurvāṇaḥ pratibhāsanam || 28 ||

dvitīyo madhyamaḥ prokto misamjñāḥ sa mayā kṛtaḥ |
saptame parvaṇi vasanpañcamah syātpasamjñakaḥ || 29 ||

pañcamasya purastātsyuṣcatvārah kramaśaḥ svarāḥ |
dhaivatāśca niṣādāśca niṣādastatra nādimah || 30 ||

na caturtho dhaivataḥ syād dvirūpāvitaravubhau |
dhaivatau ca niṣādau ca kathyete śāstrakovidaiḥ || 31 ||

trītiyaṁ vā caturthaṁ vā vyapekṣya syād dvitīyakaḥ |
dhaivatākhyāḥ sa eva syānniṣādo 'pekṣya cādimam || 32 ||

trītiyo dhaivatākhyanaścaturthāpekṣayā bhavet |
sa evādyam dvitīyam vā vyapekṣya syānniṣādakaḥ || 33 ||

evam ca sati niṣpannam dvitīyakatṛtīyayoḥ |
dhaivatatvam niṣādatvamubhayorubhayoḥ prīthak || 34 ||

tasmadādyadvitīyau ca tṛtīyaścāpi dhaivatāḥ |
gauladhaivata ādyaḥ syātparaḥ śrīrāgadhaivatāḥ || 35 ||

tṛtīyastatra nāṭasya dhaivato lakṣyavinmate |
śuddhadhaivata ādyaḥ 'nyaḥ pañcaśrutikadhaivatāḥ || 36 ||

tṛtīyo lakṣaṇajñaiḥ ṣaṭśrutiko dhaivatāḥ smṛtāḥ |
asmanmate trayaste syuḥ kramāddhadhidhusamjñakāḥ || 37 ||

dvitīyaśca tṛtīyaśca caturthaśca svarāstrayaḥ |
sāmānyato niṣādāḥ syusteṣvādyo lakṣyavedinām || 38 ||

mate mukhārīrāgasya niṣādo 'tha dvitīyakaḥ |
prokto niṣādo bhairavyā gaularāgaṇiṣādakaḥ || 39 ||

tṛtīyo lakṣaṇajñānām mate teṣu prakīrtitāḥ |
ādyaḥ śuddhaniṣādo 'nyaḥ kaiśikyākhyaniṣādakaḥ || 40 ||

syātkākalīniṣādo 'nyastṛtīyaḥ parikīrtitāḥ |
ete trayo mayā tūktāḥ kramānnaninusaṁjñakāḥ || 41 ||

evam ca pañcamāgre 'tha nivasastu caturṣvapi |

svareṣu prathamāditritayaṁ dhaivatanāmakam || 42 ||

niṣādākhyam dvitīyāditrayamityeva nirṇayaḥ |
caturṣveteṣu jātasya dhadhidhvākhyānaśālinah || 43 ||

niṣādatritayasyāpi naninvakhyanaśālinah |
uttarānābhidhā proktā melaprastārasiddhaye || 44 ||

śaṅkā caiva samādhānamubhayaṁ pūrvavadbhavet |
melo nāma sa ko veti praśnasyottaramucyate || 45 ||

niyamenaiiva saṁgrāhyaḥ ṣaḍjastatpurataḥ kramāt |
vidyamāneṣu caturṣu svareṣvanyatarāvubhau || 46 ||

tatrarṣabhaḥ pūrvabhavo gāndhārastvanujo bhavet |
dvayormadhyamayorekaḥ saṁgrāhyo madhyamo bhavet || 47 ||

niyamena hi saṁgrāhyāḥ pañcamastatpuraḥ sthitaḥ |
svarāḥ krameṇa catvārasteṣu cānyatarāvubhau || 48 ||

saṁgrāhyaḥ pūrvajāto 'tra dhaivataḥ parikīrtitaḥ |
paścādbhavo niṣādaḥ syāditi sapta svarāśca ye || 49 ||

teṣāṁ ca melanam melo gītavidbhiḥ prakīrtitaḥ |
bhedā dvisaptatistasya bhavantyasmābhirīritaḥ || 50 ||

yenopāyena melāste dvisaptatiriti sphuṭāḥ |
tamupāyaṁ pravakṣyāmi lakṣyajñasukhabuddhaye || 51 ||

ragau ragī ragū caiva rigī rigū rugū tathā |
ṣaḍ bhedaḥ iti pūrvāṅge draṣṭavyaṁ gītakoḍaiḥ || 52 ||

dhanau dhanī dhanū caiva dhinī dhinū dhunū tathā |
uttarāṅge 'pi ṣaḍ bhedaḥ draṣṭavyā gītakoḍaiḥ || 53 ||

pūrvāṅgagataṣaḍbhedaḥ ṣaḍjādyāḥ syuḥ prthakprthak |
uttarāṅgasya ṣaḍbhedaḥ pañcamādyāḥ prthakprthak || 54 ||

ādyāḥ pūrvāṅgago bhedaḥ uttarāṅgasthitaiḥ kramāt |
yojyate yadi ṣaḍbhedaḥ ṣaṇmelāḥ sambhantyaṭaḥ || 55 ||

pūrvāṅgasya dvitīyo 'pi bhedaḥ tenaiva vartmanā |
samyojyate yadi tadā ṣaṇmelāḥ sambhavantyaṭaḥ || 56 ||

evaṁ tṛtīyo bhedo 'pi ṣaṇmelotpādako bhavet |
caturtho 'pi tathaiva syātpañcamo 'pyevameva hi || 57 ||

evaṁ ṣaṣṭho 'pi vijñeyāḥ ṣaṇmelotpattikāraṇam |
ataḥ pūrvāṅgabhedānāṁ ṣaṇṇāmapi prthakprthak || 58 ||

uttarāṅgasthitaiḥ ṣaḍbhirbhedaḥ samyojane kṛte |

ṣaṭṣaṇmelaparakāreṇa melāḥ ṣaṭtrimśadāgatāḥ || 59 ||

ṣaṭtrimśanmelakeṣveṣu pratimelaṁ ca madhyamaḥ |
masamjño yadi madhye syātpūrvamelābhidhāstadā || 60 ||

eteṣveva tu ṣaṭtrimśanmeleṣu pratimelakam |
masamjñamadhyamasthāne misamjño yadi madhyamaḥ || 61 ||

niveśyate tadā teṣāṁ bhaveduttaramelatā |
ityasmābhiḥ samunnītā jātā melā dvisaptatiḥ || 62 ||

nanu tyaktvā masamjñam tu kevalam madhyamam punaḥ |
misamjñakasya tatsthāne madhyamasya niveśanāt || 63 ||

ta eva pūrvamelāḥ kiṁ bhavantyuttaramelakāḥ |
iti cokte sadrṣṭāntam parihāram pracakṣmahe || 64 ||

kaṭāhasambhṛtam kṣīram kevalam dadhibindunā |
yathā saṁyogamāsādyā dadhibhāvam prapadyate || 65 ||

tathaiva pūrvamelāste madhyamena misamjñinā |
kevalenāpi saṁyuktā bhajantyuttaramelatām || 66 ||

dvisaptateśca melānām prastāram lakṣaye'dhunā |
ṣaṭ paṅktīrvilikhetpūrvam ṣaṇmelotpattisiddhaye || 67 ||

ekaikasyām paṅktikāyām sapta sapta gr̥hālṁ likhet |
catuṣkamekamevaṁ ca sati niṣpadyate punaḥ || 68 ||

tathaivaikādaśānyāni catuṣkāṇi likhetkramāt |
catuṣkāṇi tadetāni jātāni dvādaśa sphuṭam || 69 ||

dvādaśasvapi caiteṣu catuṣkeṣu sthitāḥ grahāḥ |
sapta sapta hi teṣvādyadvitīyakatṛtīyakāḥ || 70 ||

gr̥hāḥ pūrvāṅgasamyuktāḥ kartavyā iti nirṇayaḥ |
pañcamā atha ṣaṣṭhāśca saptamāśca gr̥hāstathā || 71 ||

uttarāṅgeṇa samyuktāḥ kartavyā iti nirṇayaḥ |
caturthāḥ pūrvameleṣu masamjñena yutā gr̥hāḥ || 72 ||

ta evottarameleṣu misamjñena yutā matāḥ |
tataśca dvādaśasveṣu catuṣkeṣūktavartmanā || 73 ||

jātāḥ praticatuṣkaṁ ca ṣaṣṣaṁmelaprakārataḥ |
melāḥ dvisaptatiḥ śrīmadvenkaṭādhvarikalpitāḥ || 74 ||

tadevamanayā rītyā melānām ca dvisaptatiḥ |
sphuṭaprabuddhaye 'smābhiḥ svareṣu dvādaśasvapi || 75 ||

ragau rigītyevamādyāḥ saṁketāḥ parikalpitāḥ |

tatsamketapprakāreṇa svareṣu dvādaśasvapi || 76 ||

sapta sapta samādāya pratimelamapi svarān |
vidyād dvisaptatiṁ melānuktaprastāravartmanā || 77 ||

atha vijñāya tatvena melānedvyadhikasaptatim |
teṣāṁ prayogasamaye ragau rigīti matkṛtāḥ || 78 ||

samketo naiva samgrāhyaḥ kiṁ tu pūrvaprasiddhaye |
vyavahāraḥ sarigamapadhanītyeva samjñayā || 79 ||

dvisaptateṣca melānām kartavya iti nirṇayaḥ |
nanu dvisaptatirmelā bhavatā parikalpitāḥ || 80 ||

prasiddhāḥ punareteṣu melāḥ katicideva hi |
dṛśyante nanu sarve 'pi tena tatkalpanaṁ vṛthā || 81 ||

kalpanāguravanyāyāditi ceditamucyate |
anantāḥ khalu deśāstaddeśasthā api mānavāḥ || 82 ||

teṣu sāmṅītakairuccāvacasāmṅītakovidaiḥ |
ye kalpayiṣyamāṇāḥca kalpyamāṇāḥca kalpitāḥ || 83 ||

asmadādibhirajñātā ye ca śāstraikagocarāḥ |
ye ca deśīyarāgāstadrāgasāmānyamelakāḥ || 84 ||

yena pantuvarālyākhyakalyāṇipramukhā api |
nānādeśīyarāgāstadrāgasāmanyamelakān || 85 ||

saṁgrahītum samunnītā ete melā dvisaptatiḥ |
tataścaiteṣu vaiyarthyaśaṅkā kimkāraṇaṁ bhavet || 86 ||

na hi saṁghaṭate vṛttaratnākaranirūpita |
tatra prastāralabdhānāṁ vṛttānāṁ nikurumbake || 87 ||

asmadādiprasiddhānyavṛttavaiyarthyaśaṁsanam |
na hi saṁghaṭate tālaprastārajanite punaḥ || 88 ||

tālajāle prasiddhānyatālavaiyarthyaśaṁsanam |
yadi kaścinmadunnītamelebhyastaddvisaptateḥ || 89 ||

nyūnaṁ vā 'pyadhikaṁ vā 'pi prasiddhairdvādaśasvaraiḥ |
kalpayenmelanaṁ tarhi mamāyāso vṛthā bhavet || 90 ||

na hi tatkalpane phālalocano 'pi pragalbhate |
tasmādyathaikapāñcāśadvarṇāḥ syurmātrikābhidhāḥ || 91 ||

na hīyante na vardhante tathā melā dvisaptatiḥ |
evaṁ sāmānyato melāḥ proktā hyadhikasaptatiḥ || 92 ||

athaiteṣveva ye melā lakṣyavartmani viśrutāḥ |

teṣvahaṁ katicinmelālṁ lakṣyalakṣaṇasaṁgatān || 93 ||

pratimelamapi spaṣṭaṁ śrutīdvāvimśatiṁ tathā |
lakṣaṇaṁ vacyate paścādudddeśastāvadāditaḥ || 94 ||

pūrvoktamelaprastāraḥ krameṇa kriyate 'dhunā |
ādimāḥ sarvamelānāṁ mukhārīmela ucyate || 95 ||

melaḥ sāmavarālyākhyarāgasyātaḥ paraṁ mataḥ |
tato bhūpālamelo 'tha hejjujjīmela īritaḥ || 96 ||

vasantabhairavīmelo gaulamelastataḥ param |
bhairavīmela āharyā melaḥ śrīrāgamelakah || 97 ||

kāmbhojimelo melo 'tha śaṁkarabharaṇasya ca |
sāmantamelo deśākṣīmelo nāṭasya melakah || 98 ||

melaḥ śuddhavarālyākhyarāgasyātaḥ paraṁ mataḥ |
melaḥ pantuvarālyāśca śuddharāmakriyāyutaḥ || 99 ||

melaḥ simharavākhyo 'smatsiṣṭarāgasya melakah ||
kalyāṇīrāgamelaścetyāhatyaikonavimśatiḥ || 100 ||

asmādatiprasiddhanāṁ deśabhedapracāriṇām |
uccāvacānāṁ rāgāṇāṁ melastāvad dvisaptatau || 101 ||

meleṣu pūrvameleṣu śārīrānugūṇatvataḥ |
buddhimadbhiḥ samunneyā iti sarvaṁ samañjasam || 102 ||

yadvā sāmantarāgo 'yaṁ śrīrāge melake gataḥ |
rāgaprakaraṇe brūmo rāgānmelaviśeṣajān || 103 ||

uddiṣṭānām tu melānāmadhunā lakṣma cakṣmahe |
pratimelamatispaṣṭam śrutīrdvāvimśatiṁ tathā || 104 ||

śuddhaiḥ saptaśvarairyukto mukhārīmela ucyate |
catuṣcatuṣcatuṣcaiva ṣaḍjamadhyamapañcamāḥ || 105 ||

dve dve niṣādagāṁdhārau tristrī riṣabhadhaivatau |
ityasya śrutayaḥ pūrvairdvāvimśatirudāhṛtāḥ || 106 ||

pūrvoktamelaprastāre bhedo 'yaṁ prathamō mataḥ |

iti mukhārīmelaḥ || 1 ||

ṣaḍjaḥ śuddhāśca rigamāḥ śuddhau pañcamadhaivatau || 107 ||

niṣādaḥ kākalīnāmetyetairyuktaḥ svaraistu yaḥ |
melaḥ sāmavarālyākhyarāgasyāyamudāhṛtāḥ || 108 ||

ṣaḍja ekarṣabhe tisro dve ge ca mapayoḥ prthak |
catasraśca catasraśca dhe tisraḥ pañca nau smṛtāḥ || 109 ||

ityasya śrutayo jñeyā dvāvimśatiriti sphuṭam |
pūrvoktamelaprastāre bhedo 'yam syāttṛtīyakaḥ || 110 ||

iti sāmavarālīmelah || 2 ||

ṣaḍjah śuddharṣabhaḥ sādharmaṇagāṁdhāra eva ca |
śuddhāśca mapadhā jñeyāḥ kaiśikyākhyo niṣādakaḥ || 111 ||

ebhiḥ saptasvarairyuktaḥ prokto bhūpālamelakaḥ |
tisrastisraśca tisraśca tisraḥ sarigamāśrayāḥ || 112 ||

cataśraḥ pañcame tisro dhaivate tisra eva nau |
ityasya śrutayo jñeyā dvāvimśatiriti sphuṭam || 113 ||

pūrvoktamelaprastāre jāto bhedo 'yamaṣṭamaḥ |

iti bhūpālamelah || 3 ||

gāṁdharo 'ntaranāmā 'nye svarāḥ śuddhāḥ prakīrtitāḥ || 114 ||

etāvansvarasāmbhūto hejjujjīmela īritaḥ |
ṣaḍje ca tisra iṣabhe tisro ge pañca madhyame || 115 ||

ekā syātpe cataśraḥ syurdha tisro dve niṣādake |
ityasya śrutayo jñeyā dvāvimśatiriti sphuṭam || 116 ||

ayam trayodaśo bhedo melaprastārake bhavet |

***iti hejjujjimelaḥ* || 4 ||**

ṣaḍjaḥ śuddharṣabhaścaiva gāṃdāro 'ntarasamjñakaḥ || 117 ||

śuddhāśca mapadhāḥ kaiśikyābhidhāno niṣādakaḥ |
vasantabhairavīmelaḥ svarairetaiḥ samutthitaḥ || 118 ||

ṣaḍje tistrastu riṣabhe tistro ge pañca madhyame |
ekaiva pe catasraḥ syustistrastistro dhaniśritāḥ || 119 ||

ityasya śrutayo jñeyā dvāvimśatiriti sphuṭam |
ayaṃ ca melaprastāre jñeyo bhedaścaturdaśa || 120 ||

***iti vasantabhairavīmelaḥ* || 5 ||**

ṣaḍjaḥ śuddharṣabhaścaiva gāṃdhāro 'ntarasamjñakaḥ |
mapadhākhyāḥ svarāḥ śuddhāḥ kākalyākhyaniṣādakaḥ || 121 ||

etāvatsvarasambhūto gaulamelaḥ prakīrtitaḥ ||
ekā ṣaḍje ti riṣabhe tistro ge pañca madhyame || 122 ||

ekaiva pe catasraḥ syustistro dhe pañca nau matāḥ |
itasya śrutayo jñeyā dvāvimśatiriti sphuṭam || 123 ||

ayaṃ pañcadaśo bhedo melaprastārake smṛitaḥ |

***iti gaulamelaḥ* || 6 ||**

ṣaḍjaśca pañcaśrutikaṣabhaḥ sādharmaṇāhvayaḥ || 124 ||

gāṁdhāro madhyamaḥ śuddhaḥ pañcamah śuddhadhaivataḥ |
kaiśikyākhyaniṣādaścetyetāvatsvarasambhavaḥ || 125 ||

bhairavī nāma rāgaḥ syāditi melasamāhvayaḥ |
ṣaḍje tisra ṛṣabhe pañcaikā ge tisro madhyame || 126 ||

cataśraḥ pe dhe ca tisro niṣāde tisra eva ca |
ityasya śrutayo 'smabhirdvāvimśatirudīritāḥ || 127 ||

vimśabhedakasambhūto melaprastārake smṛtaḥ |

iti bhairavīmelāḥ || 7 ||

ṣaḍjaśca pañcaśrutiko ṛṣabhaśca tathā paraḥ || 128 ||

sādharmaṇākhyagāṁdhāraḥ śuddhāśca mapadhāstathā |
kākalyākhyaniṣādaścetyāharīmelake svarāḥ || 129 ||

ekā ṣaḍje 'tha ṛṣabhe pañca ge tvekikā matā |
tisraścataśro mapayordhe tisraḥ pañca nau smṛtāḥ || 130 ||

ityasya śrutayo 'smābhirdvāvimśatirudāhṛtāḥ |
bhedo 'yamekavimśo 'smanmelaprastārake smṛtaḥ || 131 ||

ityāharīmelāḥ || 8 ||

ṣaḍjaśca pañcaśrutiriṣabhākhyāḥ svarāḥ parāḥ |
sādhāraṇākhyagāṁdhāraḥ śuddhau madhyamapañcamau || 132 ||

catuḥśrutirdhaivataśca kaiśikyākhyaniṣādaḥ |
etaiḥ saptasvarairjātaḥ śrīrāgasya tu melakaḥ || 133 ||

tisraḥ ṣaḍje 'tha riṣabhe pañca ge tvekikaiva me |
tisraḥ pe tu catasraḥ syurdhe pañcaikaiva nau smṛtāḥ || 134 ||

ityasya śrutayo 'smābhirdvāvimśatirudāhṛtāḥ |
ayaṁ dvāvimśako bhedo melaprastāraḥ bhavet || 135 ||

iti śrīrāgamelaḥ || 9 ||

ṣaḍjo 'tha pañcaśrutiko riṣabho 'ntarasamjñakaḥ |
gāṁdhāraśca mapau śuddhau pañcaśrutikadhaivataḥ || 136 ||

kaiśikyākhyaniṣādaśca kāmbojīmelake svarāḥ |
ṣaḍje tistrastu riṣabhe pañca tistrastu ge smṛtāḥ || 137 ||

ekaiva me catasraḥ pe dhe pañcaikā niṣādaḥ |
ityasya śrutayo 'smābhirdvāvimśatirudīritāḥ || 138 ||

aṣṭavimśatyayaṁ bhedo melaprastāraḥ smṛtāḥ |

iti kāmbojīmelah || 10 ||

ṣaḍjaśca pañcaśrutiko riṣabhaścāntarābhidhaḥ || 139 ||

gāṁdhārastu mapau śuddhau pañcaśrutikadhaivataḥ |
kākalyākhyaniṣādaścetyetāvatsvarasambhavaḥ || 140 ||

śaṁkarābharaṇākhyānarāgarājasya melakaḥ |
ṣaḍja ekarṣabhe pañca tisro ge tvekikaiva me || 141 ||

catasraḥ pe pañca dhe ca niṣāde tisra eva ca |
ityasya śrutayo 'smābhirdvāviṁśatirudāhṛtāḥ || 142 ||

ekonatrimśabhedo 'yam melaprastārake smṛtaḥ |

iti śaṁkarābharaṇamēlaḥ || 11 ||

ṣaḍjaḥ pañcaśrutiścātha riṣabho 'ntaranāmakaḥ || 143 ||

gāṁdhāraśca mapau śuddhau ṣaṭśrutirdhaivatatastathā |
kākalyākhyaniṣādaśca svarāḥ sāmantamelake || 144 ||

ṣaḍja ekarṣabhe pañca tisro ge caikikā ca me |
catasraḥ pañcame dhe tu ṣaṭ tathā dvau niṣādake || 145 ||

ityasya śrutayo 'smābhirdvāviṁśatirudīritāḥ |
pūrvoktamelaprastāre triṁśabhedo 'yamucyate || 146 ||

iti sāmantamelāḥ || 12 ||

ṣaḍjaḥ ṣaṭśrutiko nāma riṣabho 'ntarasamjñakaḥ |
gāṁdhārastu mapau śuddhau pañcaśrutikadhaivataḥ || 147 ||

kākalyākhyaniṣādaścetyetāvatsvarasambhavaḥ |
deśākṣī nāma rāgaḥ syāditi melasamāhvayaḥ || 148 ||

ekā ṣaḍje ca riṣabhe ṣaḍ ge dve caikikā ca me |
catasraḥ pe pañca dhe ca niṣāde tisra eva ca || 149 ||

ityasya śrutayo 'smābhirdvāvimśatirudīritāḥ |
pañcatrimśakabhedo 'yaṁ melaprastārake smṛtaḥ || 150 ||

iti deśākṣīmelah || 13 ||

ṣaḍjaḥ ṣaṭśrutiko nāma riṣabho 'ntarasamjñakaḥ |
gāṁdhārastu mapau śuddhau ṣaṭśrutidhaivataḥ svarah || 151 ||

kākalyākhyaniṣādaścetyetāvatsvarasambhavaḥ |
nāṭābhidhānarāgaḥ syāditi melasamāhvayaḥ || 152 ||

ekā ṣaḍje ca riṣabhe ṣaḍ ge dve caikitā ca me |
catasraḥ pañcame dhe ca ṣaṭ tathā dve niṣādake || 153 ||

ityasya śrutayo 'smābhirdvāvimśatirudīritāḥ |
ṣaṭtrimśabhedasambhūto melaprastarake smṛtaḥ || 154 ||

***iti nāṭamelah̐* || 14 ||**

varālīmadhyamaścātha kākalyākhyaniṣādakah̐ |
śeṣāḥ śuddhasvarāḥ śuddhavarālīmelasaṃjñakah̐ || 155 ||

ṣaḍja ekarṣabhe tisro gāṃdhāre dve ca sapta me |
ekaiva pañcame tisro dhaivate pañca nau smṛtāḥ || 156 ||

ityasya śrutayo 'smābhirdvāviṃśatirudīritāḥ |
ekonacatvāriṃśo 'yaṃ melaprastārake smṛtāḥ || 157 ||

***iti śuddhavarālīmelah̐* || 15 ||**

ṣaḍjah̐ śuddharṣabhaḥ sādḥāraṇagāṃdhārasaṃjñakah̐ |
varālīmadhyamaścaiva śuddhau pañcamadhaivatau || 158 ||

kākalyakhyaniṣādasścetyetāvatsvarasaṃbhavaḥ |
melah̐ pantuvarālyākhyo rāgaśca parikīrtitaḥ || 159 ||

ṣaḍja ekarṣabhe tisra stisro ge madhyame tu ṣaṭ |
pañcame tvekikā tisro dhaivate pañca nau smṛtāḥ || 160 ||

ityasya śrutayo 'smābhirdvāviṃśatirudāhṛtāḥ |
melaprastārake pañcacatvāriṃśo 'yamucyate || 161 ||

***iti pantuvarālīmelah̐* || 16 ||**

ṣaḍjaḥ śuddharṣabhaścaiva gāṁdharo 'ntaranāmakāḥ |
varālīmadhyamaścātha śuddhau pañcamadhaivatau || 162 ||

kākalyākhyaniṣādaścetyetatsaptasvaroditāḥ |
śuddharāmakriyākhyānarāgamelo 'yamucyate || 163 ||

ṣaḍja ekarṣabhe tisro gāṁdhāre pañca madhyame |
catasrah pañcame tvekā dhe tisrah pañca nau smṛtāḥ || 164 ||

ityasya śrutayo 'smābhirdvāvimśatirudāhṛtāḥ |
bhedo 'yamekapañcāśo melaprastārake smṛtāḥ || 165 ||

iti śuddharāmakriyāmelāḥ || 17 ||

ṣaḍjasvaraśca riṣabhaḥ pañcaśrutisamanvitāḥ |
sādhāraṇākhyagāṁdhāro varālīmadhyamastathā || 166 ||

śuddhaśca pañcamaścaiva pañcaśrutikadhaivataḥ |
kaiśikyākhyaniṣādaścetyetatsaptasvaroditāḥ || 167 ||

melāḥ simharave rāge veṅkaṭādhvarikalpīte |
ṣaḍje tisro 'tha riṣabhe pañca ge tvekikaiva me || 168 ||

ṣaḍeva pañcame tvekā dhe pañcaikaiva nau smṛtāḥ |
ityasya śrutayah proktā mayā dvāvimśatiḥ sphuṭam || 169 ||

bhedo 'yamaṣṭapañcāśo melaprastāra iṣyate |

iti simharavamelāḥ || 18 ||

ṣaḍjasvaraśca riṣabhaḥ pañcaśrutisamanvitaḥ || 170 ||

gāndhāro 'ntarasamjñāśca varālīmadhyamastathā |
śuddhaśca pañcamah pañcaśrutiko dhaivatastathā || 171 ||

kākalyākhyaniṣādaśca kalyāṇīmelake svarāḥ |
ṣaḍja ekarṣabhe pañca gāndhāre tisra eva me || 172 ||

catasraḥ pañcame tvekā pañca dhe tisra eva nau |
ityasya śrutayo 'smābhirdvāvimśatirudīritāḥ || 173 ||

pañcaṣaṣṭitamo bhedo melaprastārake smṛtaḥ |

iti kalyāṇīmelāḥ || 19 ||

asmābhirdarśitā itthaṁ lakṣyalakṣaṇasaṃgatāḥ || 174 ||

ekonavimśatirmelāḥ saṃprati pracaranti ye |
atedānīm vicāryante rāmāmātyena lakṣitāḥ || 175 ||

melaprakaraṇe melāḥ svaramelakalānidhau |
tathā hi vimśatiṁ melānāha rāmo vimūḍhadhīḥ || 176 ||

yujyate tatkatham veti tatpricchāmo vyaṁ punaḥ |
taduktarītyā sāraṅganāṭakedāragaulayoḥ || 177 ||

saṁprāptamekamelatvaṁ melā syurvīmśatiḥ katham |
nanu vīmśatimelānāṁ madhye pañcadaśasvapi || 178 ||

meleṣu pañcamelānāmantarbhāvastvayeritaḥ |
anyasya punaranyasminnāntarbhāvo bhaviṣyati || 179 ||

antarākhyānagāṁdhārakākalyākhyaniṣādayoḥ |
sthāne pratinidhitvena saṁgrhyete yadā svarau || 180 ||

cyutamadhyamagāṁdhāracyutaṣaḍjaniṣādakau |
tathā vīmśatimelānāṁ madhye pañcadaśasvapi || 181 ||

meleṣu pañcamelānāmantarbhāvastvayeritaḥ |
sāraṅganāṭakedāragaulameladvaye 'pi ca || 182 ||

aviśeṣeṇa bhavatā saṁgrāhyatve sadharmakau |
cyutamadhyamagāṁdhāracyutaṣaḍjaniṣādakau || 183 ||

antasya punaranyasminnantarbhāvo bhavettadā |
tato vīmśatimeloktivyāghāto 'yaṁ duruttaraḥ || 184 ||

melānāṁ vīmśateryāni lakṣmāṇyuktāni hi tvayā |

tāni sarvāṇi dr̥śyante viruddhānyeva kevalam || 185 ||

tatra sthālīpulākākhyanyāyena katicitpunah |
lakṣaṇāni pradarśyante rāma yeṣveva mohitaḥ || 186 ||

na hi tānyatra śakyante dūṣaṇāni tvayerite |
granthe gaṇayituṁ doṣasahasragrathane mayā || 187 ||

tathā hi bhairavīrāgaḥ śaṁkarābharaṇastathā |
gauḍīrāgaśca kathitastvayā śrīrāgamelajāḥ || 188 ||

tatkatham bhairavīśuddhadhaivatenānvitā khalu |
śaṁkarābharaṇo rāgo 'ntaragāṁdhāravāṁstathā || 189 ||

sakākalīniṣādaśca gauḍīrāgastvayaṁ punah |
jāto mālavagaulākhyarāgamelādisaṁsthitah || 190 ||

rāgāṇāṁ punareteṣāṁ janma śrīrāgamelataḥ |
katham vikatthase rāma rāma rāma tava bhramaḥ || 191 ||

yaccoktaṁ bhavatā śuddharāmakrīrāgamelataḥ |
pāḍīrāgardradeśyākhyarāgajanma bhavediti || 192 ||

taddoṣaghātaye rāma rāmasmaraṇamātanu |
pāḍyārdradeśīrāgau ca prasiddhau gaulamelajau || 193 ||

yadapyāveditā rāma rāma buddhivirāmatā |
deśākṣīmela evaiṣa kaiśikyākhyaniṣādakam || 194 ||

prāpya kannaḍagaulah syādgaulasyātimrṣāvahā |
karṇāṭagaulah śrīrāgamelodbhavanato na kim || 195 ||

yacca kannaḍagaulya mele samupajāyate |
ghaṇṭārava iti proktaṁ pātakenāmunā punaḥ || 196 ||

satyaṁ na mokṣyase rāma rāma setuṁ gato 'pi vā |
bhairavīmelasambhūto rāgo ghaṇṭāravaḥ khalu || 197 ||

yadapyuktaṁ tvayā nādarāmakrīrāgamelake |
sādhāraṇākhyagāṁdhāraḥ saṁgrāhya iti tatvataḥ || 198 ||

apūrvavayakāratvamāvedayati rāma te |
nādarāmakriyāmelagāṁdhāro 'pyantarābhidaḥ || 199 ||

yaccoktaṁ rītigaulākhyarāgamelasya lakṣaṇam |
śudhāḥ sarigamāḥ pañca pañcaśrutikadhaivataḥ || 200 ||

kaiśikyākhyaniṣādaścetyatra rāmakriyastathā |
bhairavīrāgamelottho rītigaulaḥ prakīrtyate || 201 ||

śuddharṣabhaśca gāṁdhāraḥ pañcaśrutikadhaivataḥ |

yacca kedāragaulākhyarāgamelasya lakṣaṇe || 202 ||

saṁgrāhyaścyutaṣaḍjākhyaniṣāda iti kalpitam |
tatra sthāne 'nu śocami tava rāmābhīdhām punaḥ || 203 ||

kaiśikyākhyaniṣādo hi mele kedāragaulake |
yadapyuktaṁ tvayā rāma hejjujjīrāgamelake || 204 ||

kākalyākhyaniṣādastu saṁgrāhya iti tatpunaḥ |
atitucchaṁ yatastasminmele śuddhaniṣādakaḥ || 205 ||

grhyate nikhilairlokairvādakaairgāyakairapi |
yaccoktaṁ bhavatā rāma kāmbhojīmelalakṣaṇam || 206 ||

ganī antarakākalyau ridhau pañcaśrutī tathā |
śeṣāḥ śuddhāśca samapāḥ kāmbhojīmelake tviti || 207 ||

tattāvattava gītajñabahiṣkāryatvasāadhanam |
kāmbhojīrāgamelasya kaiśikyākhyaniṣādakaḥ || 208 ||

iti no vetti kiṁ vīṇāvādinām grīhadāsyapi |
tasmādvaikārarāṁoktānmelānviśvasya vaiṇikair |
kāntārakūpe veṣṭavyamuddhṛtya bhujamucyate || 209 ||

iti śrīmadadvaitavidyācāryasāgṇicityasarvatomukhātīrātra-

sāgnicityāptavājapeyayājigovindadīkṣita-
nāgamāmbikāvaradvitīyanandanasya sāgnicityasarvakratuyāji-
yajñanārāyaṇadīkṣitāvyavahitānujasyācyuta-
vijayarāghavabhūpālapreritasya veṅkaṭeśvaradīkṣitasya
kṛtau caturdaṇḍīprakāśikāyām
caturthaṁ melaprakaraṇaṁ saṁpūrṇaṁ |

pañcamam rāgaprakaraṇam |

turyaprakaraṇe melāḥ saprapañcamudirītāḥ |
atha melodbhavā rāgā lakṣsyante nātivistaram || 1 ||

rañjayanti manāṁsīti rāgāste daśa lakṣaṇāḥ |
bhavanti te mataṅgādyaiḥ prāpitāstāni ca kramāt || 2 ||

lakṣaṇāni daśoktāni lakṣyante tāvadāditaḥ |
grahāṁsau mandratārau ca nyāsāpanyāsakau tathā || 3 ||

atha saṁnyāsavinyāsau bahutvaṁ cālpatā tathā |
lakṣaṇāni daśaitāni rāgāṇāṁ munayo 'bruvan || 4 ||

daśānāmapi caiteṣāṁ kramāllakṣaṇamucyate |
yenādao gīyate gītaṁ svareṇa sa bhaved grahaḥ || 5 ||

bahuśo gīyate yena svareṇāṁśaḥ sa kathyate |
aṁśasvarastvasāveva jīvasvara iti smṛtaḥ || 6 ||

nīcaiḥ svareṇa yadgānaṁ sa mandrasvara ucyate |
uccaiḥ svareṇa yadgānaṁ sa tārasvara ucyate || 7 ||

nyāsasvaraḥ sa kathito yena gītaṁ samāpyate |

avāntarasamaptim̐ yo rāgasyāpi tanoti sah̐ || 8 ||

apanyāsaḥ smṛto nyāsavāntikasamāptikṛt |
iti bhedo bhavennyāsāpanyasasvarayordvayoḥ || 9 ||

saṁnyāso nāma gītādyakhaṇḍabhāgasamāptikṛt |
gītakhaṇḍādyāvayavasyānte tiṣṭhati sa svarah̐ || 10 ||

vinyāsa etau saṁnyāsavinyāsau bharatādibhiḥ |
antarbhūtāvapanyāsasvara eveti kīrtitau || 11 ||

alaṅghanam̐ tathā 'bhyāso bahutvam̐ dvividham̐ matam̐ |
svarasyāsparśanam̐ yatra laṅghanam̐ tatra kīrtitam̐ || 12 ||

sākalyena svarasparśastvalaṅghanamiti smṛtam̐ |
yadekasya svarassyaiva nairantaryeṇa vā 'tha vā || 13 ||

vyavadhānena vā bhūyo bhūyo 'pyuccāraṇam̐ hi tat |
abhyāsa iti śamsanti bahutvam̐ dvividham̐ tataḥ̐ || 14 ||

alpatvam̐ ca dvidhā proktamanabhyāsācca laṅghanāt |
pūrvoktābhyāsarāhityamanabhyāsaḥ prakīrtitaḥ̐ || 15 ||

pūrvoktālaṅghanābhāvo laṅghanam̐ parikīrtitam̐ |
lakṣaṇāni daśāpyevam̐ lakṣitāni mayā sphuṭam̐ || 16 ||

athaitallakṣaṇānrāgānuddiśāmi kramādaham |
rāgāstāvaddaśavidhā bharatādyairudīritāḥ || 17 ||

grāmarāgāscoparāgā rāgā bhāṣāvibhāṣikāḥ |
tathaivāntarabhāṣākhyā rāgāṅgākhyāstataḥ param || 18 ||

bhāṣāṅgāṇi kriyāṅgāṇi hypāṅgānīti ca kramāt |
daśastveteṣu rāgeṣu grāmarāgādayaḥ punaḥ || 19 ||

rāgāstvantarabhāṣāntā mārgarāgā bhavanti ṣaṭ |
tato gandharvalokena prayojyāste vyavasthitāḥ || 20 ||

tasmādrāgaṅgabhāṣāṅgakriyāṅgopāṅgasamjñitāḥ |
rāgāścatvāra evaite deśīrāgāḥ prakīrtitāḥ || 21 ||

tatra ratnākaragranthe śārṅgadevena dhīmatā |
catuḥṣaṣṭyadhikaṁ rāgaśatadvayamudīritam || 22 ||

lakṣyante tena kutrāpi lakṣyavartmani samprati |
tataḥ prasiddhivaidhuryāṭtyktvā rāgāmstu tānpunaḥ || 23 ||

sarvatra lakṣyamārge 'tra samprati pracaranti ye |
tānasmātparamācāryatānappāryasamuddhītān || 24 ||

rāgānnirūpayiṣyāmi lakṣyalakṣaṇasammatān |

grahāṁśanyāsamandrādivyavasthā teṣu yadyapi || 25 ||

deśītvātsarvarāgeṣu naikāntena pravartate |
tathā 'pi lakṣyamāśritya gānalakṣmānusṛtya ca || 26 ||

rāgāṇāṁ lakṣaṇaṁ brūmaḥ samprati pracaranti ye |
nirūpyamāṇarāgāṇāṁ ṣaḍjādikramato bruve || 27 ||

likhyante pañcabhiḥ padyai rāgāḥ ṣaḍjagrahasvarāḥ |
nāṭaḥ saurāṣṭrasāraṅganāṭau śuddhavasantaḥ || 28 ||

guṇḍakriyā mecabaulirnādarāmakriyastathā |
varālī lalitā pāḍirāgaḥ sālagabhairavī || 29 ||

śrīrāgārabhidhanyāśīsamkarābharaṇābhidhāḥ |
rāgā hindolabhūpālahindolādyavasantaḥ || 30 ||

āharyābherisāmantā vasantādyā ca bhairavī |
hejjujjirmālavaśrīśca śuddharāmakriyā tathā || 31 ||

kāmbhojī ca mukhārī ca devagāndhārikā tathā |
nāgadhvaniḥ sāmārāgastathā sāmavarālikā || 32 ||

ekatrimśadime rāgāḥ ṣaḍjanyāśagrahāṁśakāḥ |
gurjarī bhinnaṣaḍjaśca revagutistrayo 'pyamī || 33 ||

rinyāsāṁśagrahāḥ proktā mataṅgabharatādibhiḥ |
nārāyaṇākhyadeśākṣī deśākṣī rāga eva ca || 34 ||

nārāyaṇyatha karṇāṭo baṅgālaśceti viśrutāḥ |
ime rāgāstu catvāro ganyāsāṁśagrahāḥ smṛtāḥ || 35 ||

jayantaseno bahuḷī madhyādirime trayah |
magrahā madhyamanyāsā māmśakāḥ parikīrtitāḥ || 36 ||

āndhālī caiva sāverī panyāsāṁśagrahe ubhe |
rāgo mallaharī ghaṇṭāravo velāvalī tathā || 37 ||

bhairavī ceti catvāro dhanyāsāṁśagrahāḥ smṛtāḥ |
gaulakedāragaulau dvau cchāyāgaulābhidhastathā || 38 ||

rītigaulah pūrvagaulo gaulo nārāyaṇābhidhaḥ |
rāgaḥ kannāḍagaulaśca sapta gaulā ime punaḥ || 39 ||

niṣādagrahaninyāsāniṣādāmśāḥ prakīrtitāḥ |
catuḥpañcādaduddiṣṭā iti rāgā grahādibhiḥ || 40 ||

athaitesāṁ kramāḷlakṣma lakṣyalakṣaṇasaṁgatam |
nāṭo bhāṣāṅgarāgo 'tra vādī ṣaḍjaḥ svarō mataḥ || 41 ||

saṁvādī pañcamo jñeyo ganī proktau vivādinau |

anuvādī ridhadvandvaṁ cāyaṁ sāyaṁ pragīyate || 42 ||

avarōhe nidhagarivarjamenam pracakṣate |
saṁpūrṇarāgaścaivaīṣa saṁmato ganavedinām || 43 ||

saurāṣṭrarāgo melasya gaulasyābhyudayaḥ paraḥ |
saṁpūrṇaścaīṣa vādī ca ṣaḍjaḥ saṁvādinau mapau || 44 ||

niṣādaścānuvādīha ridhau dvau ca vivādinau |
sarvavelāsu gātavyaḥ khyātaḥ saṁgītavedibhiḥ || 45 ||

sāraṅganāṭaḥ saṁpūrṇaḥ saṁbhūto gaulamelataḥ |
asyāpi ca bhavedvādī ṣaḍjaḥ saṁvādinau mapau || 46 ||

vivādinau ganī cānuvādinau dhaivatarṣabhau |
sāyaṁ cāyaṁ pragātavyaḥ saṁgītāmbudhipāragaiḥ || 47 ||

rāgaḥ śuddhavasantākhyo rāgāṅgo gīyate prage |
saṁkarābharaṇākhyātarāgamelasamudbhavaḥ || 48 ||

āha baikārarāmastvārohe pañcamavarjanāt |
ṣaḍavatvaṁ na tad yuktaṁ yasmādasyāvarohaṇāt || 49 ||

ārohe 'pi prayogo 'sti tasmātsaṁpūrṇarāgatā |
dinasya carame yāme gītaḥ so 'yaṁ śubhāvahaḥ || 50 ||

guṇḍakriyā gaulamelajātā saṁpūrṇatāmatā |
nāḍaramakriyārāgaḥ saṁpūrṇasvarasaṁgataḥ || 51 ||

geyaḥ sāyāhnaṣamaye gaulamelasamudbhavaḥ ||
varāḷirāgaḥ saṁpūrṇo vādī ṣaḍjo 'tha kathyate || 52 ||

saṁvāḍinau mapau jñeyau gaṇī caiva vivāḍinau |
riṣabho hyanuvādī syātsarvadā 'pyeṣa gīyate || 53 ||

prage prageyā lalitā pavarijā gaulamelajā |
pāḍīrāgo gaulamelaprabhūtaḥ ṣaḍavo mataḥ || 54 ||

galopaścarama yāme dinasya parigīyate |
śrīrāgamelasāmbhūto rāgaḥ sālagabhairavī || 55 ||

saṁpūrṇasvarasaṁyuktā yāme geyā turīyake |
śrīrāgaḥ paripūrṇo 'pi gadhayoḥ sthānavarjitaḥ || 56 ||

geyaḥ sāyāhnaṣamaye sarvasaṁpadpradāyakaḥ |
ārabhīnāmako rāgaḥ saṁpūrṇasvarasaṁgataḥ || 57 ||

melastvasya sa eva syācchaṁkarābharaṇaḥ svayam |
dhanyāsīrāgo rāgāṅgo jātaḥ śrīrāgamelataḥ || 58 ||

ridhalopāḍauḍuvo 'yaṁ prātargītaḥ śubhapradaḥ |

śamkarābharaṇo rāgaḥ pūrṇaḥ sāyaṁ pragīyate || 59 ||

hindolasamjñako rāgo bhairavīmelasambhavaḥ |
auḍuvī ridhalopena sarvakāleṣu gīyate || 60 ||

bhūpālaḥ prātarudgeya auḍuvī manivarjanāt |
eṣa rāgāṅgarāgeṣu gaṇitaḥ śārṅgasūriṇa || 61 ||

āharīmelajaḥ pūrṇo hindolādyavasantakaḥ |
saṁpūrṇastvāharīrāgaḥ ṣaḍjapañcamakau kramāt || 62 ||

vādisaṁvādinau tatra gaṇī caiva vivādinau |
anuvādisvarau jñeyau ridhau sāyaṁ pragīyate || 63 ||

ābherirāgaḥ pūrṇo 'yamāharīmelasambhavaḥ |
sāmantarāgaḥ pūrṇo 'tra vādisaṁvādinau sapau || 64 ||

vivādinau nigāvanye svarāḥ syuranuvādinaḥ |
śamkarābharaṇacchāyaḥ sāyameṣa pragīyate || 65 ||

vasantabhairavīrāgaḥ saṁpūrṇo 'pyalpapañcamah |
prātargātavya ityevaṁ khyāto vātātmanjanmanā || 66 ||

hejjujjirāgaḥ saṁpūrṇo yāme 'hno gīyate 'ntime |
ṣaḍavī mālavaśrīḥ syādrāgāṅgamṛṣabhajjhitaḥ || 67 ||

melaḥ śrīrāgamelasya sarvakāleṣu gīyate |
saṁpūrṇaḥ śuddharāmakrī vādī ṣaḍjo 'tra kathyate || 68 ||

saṁvādī pañcamah prokto ganī caiva vivādinau |
anuvādī ridhadvandvaṁ geyaṁ sāyaṁ pragīyate || 69 ||

kriyāṅgarāgo 'yamiti bharatādyairudīritam ||
kāmbhojirāgaḥ saṁpūrṇo 'pyārohe manivakritaḥ || 70 ||

sāyaṁ saṁgīyate so 'yaṁ saṁgītāgamapāragaiḥ ||
mukhārīrāgaḥ saṁpūrṇo vādisaṁvādināviha || 71 ||

sapau vivādinau tvatra ganī caivānuvādinau |
ridhāviti ca boddhavyaṁ gātavyaḥ sarvadā 'pyayam || 72 ||

saṁpūrṇo devagāndhārīrāgaḥ śrīrāgamelajaḥ |
gātavyaḥ prātarevaiṣa nāgadhvanirathocyate || 73 ||

saṁpūrṇarāgo rāgāṅgaṁśaṁkarābharaṇotthitaḥ |
śaṁkarābharaṇāṇmelātsambhūtaḥ sāmārāgakaḥ || 74 ||

saṁpūrṇaḥ satataṁ geyo mandramadhyamabhūṣitaḥ |
rāgaḥ sāmavarālyākhyāḥ sāmavedasamudbhavaḥ || 75 ||

saṁpūrṇo gīyate nityamityekatrimśadīritāḥ |

rāgāḥ salakṣaṇāḥ samyakṣaḍjanyāsagrahāṃśakāḥ || 76 ||

atharṣabhagrahāṇām trirāgāṇām lakṣma cakṣmahe |
saṃpūrṇo gurjarīrāgo rāgāṅgo gaulamelajaḥ || 77 ||

prage pragīyaḥ kathitastvavarohe dhavarjitaḥ |
bhinnaṣaḍjākhyarāgo 'yaṃ jāto bhūpālamelataḥ || 78 ||

saṃpūrṇaḥ prathame yāme dinasya parigīyate |
revaguptistu hejjujjime lottho manivarjanāt || 79 ||

auḍuvaścarama yāme divasasyaiṣa gīyate |
catvāro 'tha nirūpyante rāgā gāndhāarakagrahāḥ || 80 ||

nārāyaṇādyadeśākṣiḥ saṃpūrṇo gīyate prage |
śaṃkarābharaṇākhyānarāgamelasamudbhavaḥ || 81 ||

saṃpūrṇa eva deśākṣīrāgaḥ prātaḥ pragīyate |
melo nārāyaṇīrāgaḥ śaṃkarābharaṇoditaḥ || 82 ||

saṃpūrṇastveṣa gātavyaḥ prātaḥ saṃgītakovidaiḥ |
rāgaḥ karṇāṭabaṅgālo bhāṣāṅgaṃ gaulamelajaḥ || 83 ||

prātaḥkāleṣu gātavyaḥ śaḍavo 'yaṃ nivarjitaḥ |
sarvadā 'pyeṣa gātavyo gītajñaiḥ śubharaktidaḥ || 84 ||

manyāsāṁśagrahā rāgā nirūpyante trayo 'dhunā |
jayantasenākhyarāgo jātaḥ śrīrāgamelataḥ || 85 ||

rivarjitaḥ ṣaḍavo 'yaṁ sāyaṁkāle pragīyate |
madhyamādistu rāgāṅgarāgaḥ śrīrāgamelajaḥ || 86 ||

ridhalopādaḍuvo 'yaṁ sāyaṁkāle pragīyate |
raktiretasya rāgasya muralyāṁ dṛśyate 'dhikā || 87 ||

bahulī gaulamelottho rāgo madhyamavarjanāt |
ṣaḍavo gīyate so 'yaṁ sāyaṁkāle vicakṣaṇaiḥ || 88 ||

panyāsāṁśagrahau rāgau nirūpyete mayā 'dhunā |
nigalopādaḍuvo 'yamāndhālīrāga īritaḥ || 89 ||

melaḥ śrīrāgamelasya kathyate gītavedibhiḥ |
gaulamelasamudbhūtaḥ sāverīrāga īritaḥ || 90 ||

ārohe ganilopo 'yaṁ prātargīto vicakṣaṇaiḥ |
nirūpyante 'dhunā rāgāścatvāro dhaivatagrahāḥ || 91 ||

khyātā malaharī gaulamelajātā nilopataḥ |
ṣaḍavatvaṁ gatā prātargātavyā gītakoṣṭhikāḥ || 92 ||

ghaṇṭāravākhyarāgastu bhairavīmelasāmbhavaḥ |

sampūrṇasvarasaṁyuktaḥ sarvakāleṣu gīyate || 93 ||

velāvalī tu bhāṣāṅgaṁ jātaḥ śrīrāgamelataḥ |
sampūrṇabhāvaṁ bhajate prabhāte caiṣa gīyate || 94 ||

sāyāhṇarāgaḥ sampūrṇastūpāṅgaṁ bhairavī smṛtaḥ |
vādī ṣaḍjo 'tra saṁvādī pañcamah syādvivādinau || 95 ||

svarau niṣādagāṁdhārau ridhau caivānuvādinau |
nirūpyante sapta rāgā ninyāsāṁśagrahā mayā || 96 ||

gaulastu ṣaḍavo rāgo rāgāṅgaṁ dhaivatojjhitaḥ |
vādisaṁvādināvatra rigau śasvatpragīyate || 97 ||

kedāragaulaḥ sampūrṇaḥ kāmbhojīmelasaṁbhavaḥ |
geyo 'sau sutarāṁ raktidāyako gāyakottamaiḥ || 98 ||

upāṅgarāga ityevamūcire bharatādayaḥ |
gaulamelodbhavaśchāyāgaulaḥ sampūrṇatām gataḥ || 99 ||

rītigaulākhyarāgastu bhairavīmelasaṁbhavaḥ |
sampūrṇaścaiṣa gātavyaḥ so 'yaṁ saṁgītakovidaiḥ || 100 ||

pūrvagaulasya melah syācchuddhagaulaśca yaḥ smṛtaḥ |
sampūrṇaścaiṣa gātavyaḥ sāyāhne gītakovidaiḥ || 101 ||

nārāyaṇādyagaulastu saṁpūrṇaḥ parikīrtitaḥ |
kedāragaulamelotthaḥ sāyāhne tveṣa gīyate || 102 ||

rāgaḥ kannaḍagaulo 'yaṁ jātaḥ śrīrāgamelataḥ |
saṁpūrṇo 'pi kadācitsyādārohe tyaktamadhyamaḥ || 103 ||

rāgaḥ siṁharavo nāma ṣaḍjanyāsagrahāṁśakaḥ |
so 'yasmaṁbhirunnītaḥ saṁpūrṇo gīyate sadā || 104 ||

lakṣitāḥ pañcapañcāśaditi rāgāḥ sphuṭaṁ mayā |
gītaṭhāyaprabandhā hi tānappāryaiḥ pravartitāḥ || 105 ||

deśīyarāgāḥ kalyāṇīpramukhāḥ santi koṭīśaḥ |
gītaṭhāyaprabandheṣu naite yogyā kadācana || 106 ||

kalyāṇīrāgaḥ saṁpūrṇa ārohe manivarjitāḥ |
gītaprabandhayogyo 'pi turuṣkāṇāmatipriyaḥ || 107 ||

rāgaḥ pantuvarālyākhyāḥ saṁpūrṇāḥ pāmarapriyaḥ |
gītaṭhāyaprabandhānāṁ dūrād dūratarāḥ smṛtāḥ || 108 ||

evaṁ prakāreṇonneyā rāgā deśasamudbhavāḥ |
ānanyātsaṁkarāccaiva nāsmābhirlakṣitāḥ prthak || 109 ||

iti śrīmadadvaitavidyācāryasāgṇicityasarvatomukhātirātra-

sāgnicityāptavājapeyayājigovindadīkṣita-
nāgamāmbikāvaradvitīyanandanasya sāgnicityasarvakratuyāji-
yajñanārāyaṇadīkṣitāvyavahitānujasyācyuta-
vijayarāghavabhūpālapreritasya veṅkaṭeśvaradīkṣitasya
kṛtau caturdaṇḍīprakāśikāyām
pañcamam rāgaprakaraṇam saṁpūrṇam |

ṣaṣṭhamālāpaprakaraṇam |

evaṁ rāgaprakaraṇe rāgāḥ samyaṁ nirūpitāḥ |

athālāpaprakaraṇe teṣāmālāpa ucyate || 1 ||

tatrālāpeṣu sarvatrāpyādāvākṣiptikā smṛtā |

ākṣiptikaiva loke 'sminnāyattamiti gīyate || 2 ||

pīnatvena yatha 'kṣiptam svanirvāhāya bhojanam |

rāgeṇāpi tathā 'kṣiptetyādāvākṣiptikā matā || 3 ||

ākṣiptikānantaram tu kartavyā rāgavardhanī |

iyameva janairloke yaḍupityabhidhīyate || 4 ||

yasmādākṣiptikodbhūtam rāgam vardhayate sphuṭam |

tasmādākhyāyate rāgavardhanītyabhidhānataḥ || 5 ||

rāgavardhanyasāveva proktā karaṇamityapi |

tato vidārī gātavyā loke muktāyisamjñitā || 6 ||

ādyadvitīyayo rāgavardhanyośchedakatvataḥ |

vidārīti vadantyevamuttaratrāpi yojyatām || 7 ||

anantaram samudgeyā dvitīyā rāgavardhanī |

tasyā eva ca loke 'smindvedhā yaḍupiti prathā || 8 ||

tadvidārī dvitīyā 'tha tṛtīyā rāgavardhanī |
tṛtīyā tadvidārī ca kartavyā tadanantaram || 9 ||

seyam tṛtīyakā rāgavardhanī tadvidārikā |
vikalpena kvacitsyātām na syātām vā kvacitkvacit || 10 ||

tataḥ sthāyī bhavettatra sthāyīśabdārtha ucyate |
yatropaveśyate tānaḥ svare sthāyī sa kathyate || 11 ||

tatrādaḥ madhyaṣaḍjākhyāḥ sthāyī tallakṣma cakṣmahe |
madhyaṣaḍjam samārabhya tāraṣaḍjāvadhi kramāt || 12 ||

bhavantyaṣṭau svarā rāge sampūrṇe sapta ṣaḍave |
auḍuve ṣaṭ kramātteṣāmārohaḥ kramataḥ punaḥ || 13 ||

ekaikasya svarasyaiṣām tādadvitayasamkhyayā |
madhyaṣaḍjāditārāntasvareṣvaṣṭasvapi smṛtāḥ || 14 ||

dvyasṭa tānā madhyaṣaḍjanyāsavanto bhavantyamī |
tānadvayaḥ svare yasmingīyate tatpuraḥsthitāḥ || 15 ||

na samgrāhyāḥ svarāḥ kiṁ tu svādhahsthāne gateṣvapi |
āmandrarṣabhamārohāvarohakramataḥ svarān || 16 ||

yathāyogaṁ samādāya vinyasyenmadhyaṣadjake |
avarohē 'pyevameva viśeṣastu pradarśyate || 17 ||

tānadvayaṁ tāraṣadje gītvā tāraṇiṣādake |
tānadvayaṁ yathā gāyettasminavasare punaḥ || 18 ||

na saṁspṛśedevameva pañcame madhyame tathā |
gāṁdhāraraṣabhayormadhyāṣadje 'pi ca pṛthakpṛthak || 19 ||

tānadvaye gīyamāne spṛśennādhastanasvarān |
tadevamavarohē tu grāhyā nādhastanāḥ svarāḥ || 20 ||

ārohe tvagrimā naiva svarā grāhyā iti sthitiḥ |
atrarohe 'varohē ca dvau dvau tānau pratisvaram || 21 ||

tayorādimatāne tu na kāryo niṣkramah svare |
kiṁ tu svarasparśamātraṁ tataḥ sthāne dvitīyake || 22 ||

kṣaṇamātraṁ svare sthityā paścāttānaṁ samāpayet |
niyamo 'yaṁ madhyāṣadjasthāyimatṛe prakīrtitaḥ || 23 ||

tadevaṁ madhyāṣadjākhyāḥ sthāyī samanuvartitaḥ |
evaṁ madhyaniṣādākhyasvarādāmandraṣadjakam || 24 ||

sapta svarāḥ sambhavanti teṣu saptasvareṣvapi |

nidhapādyāḥ svarā ye ye saḥante 'vasthitim prthak || 25 ||

tānsvarānsthāyinaḥ kṛtva paścādārohamārgataḥ |
tattatsvarāpekṣayāṣṭau svarā grāhyā yathākramam || 26 ||

tadūrdhvaṁ vidyamānāmstu svarāmstāmścaiva saṁsprśet |
evaṁ mandrasvareṣvevārohe tānacatuṣṭayam || 27 ||

avarohē catustānāṅgītaṣṭhāyisvareṣvatha |
nyāsaḥ kartavya ityevaṁ saṁpradāyaḥ pradarśitaḥ || 28 ||

samāpyaivaṁ sthāyividhiṁ kuryāttadanuvartanam |
vardhanīmeva loke 'sminnāhurmakaraṇīm janāḥ || 29 ||

vardhanyāśca bhavenmandraṣaḍje tāvadupakramaḥ |
nyāsastu madhyaṣaḍje 'tha caturthī rāgavardhanī || 30 ||

tatastadanusāreṇa caturthī syādvidārikā |
sādhāraṇaṁ sarvarāgeṣvetadālāpalakṣaṇam || 31 ||

tānappākṛtapañcāśadrāgālāpeṣu matkṛtam |
ālāpalakṣaṇamidaṁ lakṣyatām lakṣyakovidaiḥ || 32 ||

iti śrīmadadvaitavidyācāryasāgnicityasarvatomukhātirātra-
sāgnicityāptavājapeyayājigovindadīkṣita-

nāgamāmbikāvaradvitīyanandanasya sāgnicityasarvakratuyāji-
yajñanārāyaṇadīkṣitāvyavahitānujasyācyuta-
vijayarāghavabhūpālapreritasya veṅkaṭeśvaradīkṣitasya
kṛtau caturdaṇḍīprakāśikāyām
ṣaṣṭhamālāpaprakaraṇam saṃpūrṇam |

saptamaṁ ṭhāyaprakaraṇam |

evaṁ ṣaṣṭhaprakaraṇe proktamālāpalakṣaṇam |
saptame 'tha prakaraṇe ṭhāyalakṣaṇamucyate || 1 ||

tattadrāgānusāreṇa yatra kutrāpi ca svare |
sthitvā svaram tamevātha sthāyinaṁ parikalpya ca || 2 ||

tatpurovartīṣu catuḥsvareṣvatha yathākramam |
tattadrāgānusāreṇārohe tānacatuṣṭayam || 3 ||

avarohē tathā tānacatuṣṭayamiti kramāt |
gītvā tānāṣṭakaṁ pañcādārabhya sthāyinaṁ svaram || 4 ||

yaduktaṁ kaścīdākalpya vinyasyenmandraṣaḍjake |
sthāyisthitasya tasyaiva yaḍupasyābhidhīyate || 5 ||

loke makariṇītyevaṁ saṁjñā muktāyikā tataḥ |
ṭhāyasāmānyalakṣmedaṁ veṅkaṭādhvariṇoditam || 6 ||

paramo gururasmākaṁ tānappācāryaśekharah |
sarveṣāmapī rāgāṇāmetallakṣmānusārataḥ |
ṭhāyānprakalpayāmāsa lakṣyamasya tadeva saḥ || 7 ||

iti śrīmadadvaitavidyācāryasāṅnicityasarvatomukhātirātra-
sāṅnicityāptavājapeyayājigovindadīkṣita-
nāgamāmbikāvaradvitīyanandanasya sāṅnicityasarvakratuyāji-
yajñanārāyaṇadīkṣitāvyavahitānujasyācyuta-
vijayarāghavabhūpālapreritasya veṅkaṭeśvaradīkṣitasya
kṛtau caturdaṇḍīprakāśikāyām
saptamaṁ tṛtīyaprakaraṇaṁ saṁpūrṇam |

aṣṭamaṁ gītaprakaraṇam |

evam ṭhāyaprakarāṇe ṭhāyāḥ samyaṁ nirūpitāḥ |
aṣṭame 'tha prakaraṇe gītajātaṁ nirūpyate || 1 ||

nanu gīyata ityevam vyutpatyā 'lāpaṭhāyayoh |
prabandhānām ca gītatvamasti tatkiṁ nirūpyate || 2 ||

iti ceducyate gītaśabdo 'yaṁ yogataḥ punaḥ |
prabandhālāpaṭhāyānām vācakaḥ syāttathā 'pyasau || 3 ||

rūḍhyā sālagasūḍākhyagītabhedaikavācakaḥ |
athaḥ sālagasūḍākhyam gītamatra nirūpyate || 4 ||

tatra sālagasūḍetiśabdasyārthaḥ pradarśyate |
sūḍa ityeṣa deśīyaśabdo gītakavācakaḥ || 5 ||

sa ca sūḍo dvidhā śuddhaśchāyāлага iti kramāt |
tatra brūmaḥ prakaraṇe śuddhsūḍo 'bhidhāsyate || 6 ||

atha cchāyāлагаḥ sūḍaśchāyā nāma samānatā |
śuddhacchāyā śuddhasāmyam tāṁ chāyām lagatītyayam || 7 ||

gacchatīti yatastasmācchāyāлага iti smṛtaḥ |

chāyālageṭi śabdāpabhraṁśaḥ sālaga ityayam || 8 ||

śuddhatvaṁ cātra śāstroktaniyamena samanvayaḥ |
evaṁ sālagasūḍeṭi śabdasyārthaḥ pradarśitaḥ || 9 ||

sa ca sālagasūḍākhyo dhruvādiḥ saptadhā mataḥ |
ādyo dhruvastato maṭṭaḥ pratimaṭṭo nisārukaḥ || 10 ||

aṭṭatālastato rāsa ekatālīti ca kramat |
tatrāpi prathamoddiṣṭadhruvalakṣaṇamucyate || 11 ||

ādaḥ khaṇḍadvayaṁ kārye bhinnamātvekadhātukam |
tatkhaṇḍadvayamudgrāho vijñeyastadanantaram || 12 ||

udgrāhasvarataḥ kiṁciduccasvarasamanvitam |
khaṇḍaṁ kuryādidaṁ khaṇḍatrayaṁ dvirgeyamiṣyate || 13 ||

tato dvikhaṇḍa ābhogaḥ stutyanāmāṅkitaḥ smṛtaḥ |
uccasvaraikakhaṇḍaḥ syādābhoga iti kecana || 14 ||

udgrāhasyādyakhaṇḍe ca nyāso yatra sa tu dhruvaḥ |
taṁ ca dhruvaṁ dvyaṣṭavidhaṁ vadanti bharatādayaḥ || 15 ||

ekādaśākṣarātkhaṇḍādekaikākṣaravardhitaiḥ |
khaṇḍairdhruvā dvyaṣṭavidhāḥ ṣaḍviṁśatyakṣarāvadhi || 16 ||

jayantaḥ śekharotsāhau tato madhuranirmalau |
kuntalaḥ komalaścāro nandanaścandraśekharaḥ || 17 ||

kāmado vijayākhyasca kaṁdarpo jayamaṅgalaḥ |
tilako lalitaśceti samjñāsteṣāṁ kramādimāḥ || 18 ||

āditālena śrīṅgāre jayanto gīyate budhaiḥ |
śekharo gīyate vīre rase niḥsārutālataḥ || 19 ||

utsāhaḥ pratimaṭṭena hāsye tālena gīyate |
madhuro bhogado geyah karuṇe hayalīlayā || 20 ||

krīḍātālena śrīṅgāre gīyate nirmalo dhruvaḥ |
laghuśekharatālena kuntalo gīyate 'dbhute || 21 ||

keralo vipralambhe ca jhompatālena gīyate |
harṣado gīyate cāro vīre niḥsālutārataḥ || 22 ||

nandano vīraśrīṅgāre tvekatālena gīyate |
vīre hāsye ca śrīṅgāre pratimaṭṭena gīyate || 23 ||

abhīṣṭaphaladaḥ śrotīgātrīṇāṁ candraśekharaḥ |
pratimaṭṭena śrīṅgāre gātavyaḥ kāmada dhruvaḥ || 24 ||

hāsye dvitīyatālena gāyanti vijayadhruvam |

kaṁdarpo hāsyāśṛṅgāra karuṇeṣvāditālah || 25 ||

krīḍātālena śṛṅgāre gātavyo jayamaṅgalaḥ |
tilako vīraśṛṅgāre tvekatālyā pragīyate || 26 ||

pratimaṭṭena śṛṅgāre gīyate lalitadhruvaḥ |
syādvārṇanīyamaḥ sarvakhaṇḍe khaṇḍadvaye yathā || 27 ||

iti dhruvaṁ nirūpyātha maṭṭalakṣaṇamucyate |
yatidvayaṁ vaikayatīryatrodgrāhākhyakhaṇḍake || 28 ||

dhruvakhaṇḍaṁ tatastacca dvivāraṁ geya iṣyate |
tad gītvā dhruvamāgatya cābhogo gīyate sakṛt || 29 ||

dhruve nyāsaṁ tataḥ proktaḥ sa maṭṭo maṭṭatālakah |
jayapriyo maṅgalaśca sundaro vallabhastathā || 30 ||

kalāpaḥ kamalaśceti ṣaḍ bhedaḥ maṭṭake matāḥ |
ṣaṭprakāro maṭṭatālastena gītiśca vidyate || 31 ||

vīre jayapriyo geyo maṭṭena jagatmanā |
ādyantayorlaghurmadhye guruścej jagatmanā smṛtaḥ || 32 ||

geyo bhagaṇamaṭṭena śṛṅgāre maṅgalābhidhaḥ |
ādaḥ gururlaghudvandvaṁ paścāccedbhagaṇaḥ smṛtaḥ || 33 ||

yuktaḥ saṅgaṇamaṭṭena śṛṅgāre sundaro mataḥ ||
āḍau laghudvayaṁ cānte guruścetsagaṇo mataḥ || 34 ||

jñeyo ragaṇamaṭṭena vallabhaḥ karuṇe rase |
ādyantayorgururmadhye laghuścedragaṇo mataḥ || 35 ||

virāmāntena nagaṇo maṭṭatālena gīyate |
hāsyē rase kalāpākhyāḥ kamalastvadbhute rase || 36 ||

virāmāntadrutadvandvopari laghvāttamaṭṭataḥ |
nagaṇastrilaghuḥ prokta iti maṭṭo nirūpitaḥ || 37 ||

athoddeśakrameṇaiva pratimaṭṭo nirūpyate |
maṭṭavatpratimaṭṭasya lakṣmodgrāhādike matam || 38 ||

pratimaṭṭābhidhastālaviśeṣo 'tra prakīrtitaḥ |
pratimaṭṭaścaturdhā syādamarastārasamjñitaḥ || 39 ||

vicārah kuntanāmā cetyeteṣāṁ lakṣaṇaṁ bruve |
amaro guruṇaikenā śṛṅgāre gīyate rase || 40 ||

virāmāntadrutadvandvāllaghudvandvena gīyate |
tārākhyāḥ pratimaṭṭo 'sau rasayorvīraraudrayoḥ || 41 ||

laghutrayādvirāmāntādvicārah karuṇe bhavet |

virāmamadhyakalaghutrayātkunto 'dbhute smṛtaḥ || 42 ||

pratimaṭṭam nirūpyaivam niḥsārorlakṣaṇam bruve |
baddhā niḥsārutālena niḥsāruriti kīrtitā || 43 ||

vaikundānandakāntārasamarā vāñchitastathā |
viśālaśceti niḥsārugītabhedā ṣaḍīritāḥ || 44 ||

drutadvandvopari laghudvandvādvaikunda ucyate |
bhavedānanda ānando virāmāntadrutadvayāt || 45 ||

vipralambhe tu kāntāro laghuna guruṇā smṛtaḥ |
laghudvayādvirāmāntātsamaro nāma kīrtitaḥ || 46 ||

laghudvayāddrutadvandvādvāñchitaḥ kathyate budhaiḥ ||
laghudrutadvaye punarlaghubhiḥ syādviśālakaḥ || 47 ||

niḥsārukaṁ nirūpyaivamaṭṭatālo 'bhidhīyate |
maṭṭatālena saṁyuktamaṭṭatālam pracakṣate || 48 ||

niḥśaṅkaḥ śaṅkhaśīlau ca cāro 'tha makarandakaḥ |
vijayaśceti ṣaḍbhedānaṭṭatāle pracakṣate || 49 ||

lagurubhyām drutadvandvānniḥśaṅko vismaye bhavet |
laghordrutadvayena syācchaṅkhaḥ śṛṅgāravīrayoḥ || 50 ||

śānte śīlo virāmāntāddrutadvandvāllaghurbhavet |
drutadvandvopari laghugurubhyāṁ cāra īritāḥ || 51 ||

makarando drutadvandvānantaram guruṇā smṛtāḥ |
vijayastu drutadvandvānantaram laghunā smṛtāḥ || 52 ||

ityaṭṭatālah kathito rāsako 'tha nirūpyate |
nibaddho rāsātālena rāsakaḥ sa caturvidhaḥ || 53 ||

vinādo varado nandaḥ kambukaścetyanukramāt |
ālāpāntād dhruvapadādvinodaḥ kautuke smṛtāḥ || 54 ||

dhruvādālāpamadhyāttu varado devatāsmṛtau |
khaṇḍamādyam dvikhaṇḍasyodgrāhasyālāpanirmitam || 55 ||

yasyāsau rāsako nando gīyate 'dbhuta eva saḥ |
ālāpāderdhruvapadātkambujāḥ karuṇe bhavet || 56 ||

sarveṣu rāsakeṣveṣu dvikhaṇḍodgrāhakaḥ kalpanā |
ityuktvā rāsakam gītamekatālī nirūpyate || 57 ||

ekatālī bhavedekatālyā sā ca tridhā smṛtā ||
ramā ca candrikā tadvadvipuletyatha lakṣaṇam || 58 ||

sakṛddvīyatirudgrāho 'ntarastvakṣaranirmitāḥ |

yasyāmasau ramā nāma prathamo bheda iṣyate || 59 ||

udgrāho dvidalo yasyāmālāparacito 'ntarah |
ekatālī candrikā sā dvitīyo bheda iṣyate || 60 ||

ālāpapūrvakodgrāhā vipulākhyai katālikā |
ālāpī gamakālaptirakṣarairvarjitā matā |
saptasālagasūḍānāmiti lakṣaṇamīritam || 61 ||

*iti śrīmadadvaitavidyācāryasāgnicityasarvatomukhātirātra-
sāgnicityāptavājapeyayājigovindadīkṣita-
nāgamāmbikāvaradvitīyanandanasya sāgnicityasarvakratuyāji-
yajñanārāyaṇadīkṣitāvyavahitānujasyācyuta-
vijayarāghavabhūpālapreritasya veṅkaṭeśvaradīkṣitasya
kṛtau caturdaṇḍīprakāśikāyām
aṣṭamaṁ gītaprakaraṇaṁ saṁpūrṇaṁ |*

navamaṁ prabandhaprakaraṇam |

evaṁ gītaprakaraṇe gītaṁ samyaṁ nirūpitam |
navame 'tha prakaraṇe prabandho 'yaṁ nirūpyate || 1 ||

nanu prabadhyata iti vyutpatyā nāsti bhinnatā |
gītaprabandhayostasmātpṛthakprakaraṇaṁ vṛthā || 2 ||

ucyate ṣaḍbhiraṅgaiśca caturbhirdhātubhiśca yaḥ |
nibaddhaḥ svarasaṁdarbhastasminneva hi bhūriśaḥ || 3 ||

prabandha iti lokānāṁ vyavahāro nirīkṣyate |
ataḥ prabandhaśabdo 'tra nirūḍhaḥ pañkajādivat || 4 ||

gītaprabandhayorevaṁ bhedo yadi na kalpyate |
kutaḥ sidhyeccaturdaṇḍī kutto gopālanāyakaḥ || 5 ||

prayuktaṁ tu caturdaṇḍītyato gītaprabandhayoḥ |
bhedātpṛthakprakaraṇaṁ prabandhārthaṁ pravartate || 6 ||

nibaddhaḥ ṣaḍbhiraṅgaiśca caturbhirdhātubhiśca yaḥ |
svaraughāḥ sa prabandhaḥ syadityuktaṁ tatra kāni tu || 7 ||

ṣaḍaṅgānīti cetbrūmaḥ svaraśca birudaṁ padam ||

tenakaḥ pāṭatālau cetyetānyaṅgāni ṣaṭ punaḥ || 8 ||

prabandhasyāṅgino jñeyānyanyadratnākare sphuṭam |
tatra svarāstu ṣaḍjādyāḥ śabdā dhvanyātmakā iti || 9 ||

svaraprakaraṇe proktaṁ prabandhāṅgasvarāstviha |
sarigādyāḥ sapta varṇāḥ ṣaḍjādidhvanivācakaḥ || 10 ||

svarābhivyaktisaṁyuktāḥ svaraśabdena kīrtitāḥ |
sambuddhyantapadaireva neturyadupabaddhate || 11 ||

varṇanaṁ dhairyaśauryāderbirudaṁ nāma tanmatam |
kriyākāraḥ saṁbandharūpeṇa yadi badhyate || 12 ||

tadevaṁ dhairyaśauryādervarṇanaṁ tatpadaṁ smṛtam |
ato na saṁkarāśaṅkā birudasya padasya ca || 13 ||

tenako nāma teneti śabdasya vikīrtirbhavet |
vikīrtatvaṁ ca bhāṇḍīrabhāṣayā 'sya samāgatam || 14 ||

so 'yaṁ teneti śabdaśca tacchabdopanibandhanaḥ |
tacchabdaśca bhavennityakalyāṇabrahmavācakaḥ || 15 ||

Oṃ tatsaditi nirdeśāttatvamasyādivākyaṭaḥ |
tathā ca yatprabandheṣu tena teneti drīṣyate || 16 ||

tasyāyamarthastenāyaṁ brahmaṇā maṅgalātmanā |
prabandhe lakṣita iti pāṭo vādyākṣarotkaraḥ || 17 ||

rudravīṇāsamudbhūtāḥ pāṭastakatanādayaḥ |
śaṅkhādīmukhavādyotthāḥ pāṭasthulathugādayaḥ || 18 ||

urovādyabhavāḥ pāṭa dhīm̐tadhim̐takinādayaḥ |
evamanye 'pi vijñeyāḥ pāṭa lakṣyānusārataḥ || 19 ||

tālastālaprakaraṇe saprapaṇco 'bhīdhāsyate |
ityaṅgāni ṣaḍuktāni nirūpyante 'tha dhātavaḥ || 20 ||

dhāturnāma prabandhasyāvayavaḥ sa caturvidhaḥ |
udgrāhaḥ prathamastatra tato melāpakadhruvau || 21 ||

ābhogaścetyathaiteṣāṁ kramāllakṣaṇamucyate |
prabandhasyādimo bhāga udgrāhaḥ parikīrtitaḥ || 22 ||

ādāvudgrīhyate gītamanenārabhyate yataḥ |
mithomelanahetutvādudgrāhadhruvayordvayoḥ || 23 ||

melāpakaḥ prabandhasya dvitīyo bhāga ucyate |
dhruvatvāddhruvasamjñastu tṛtīyo 'vayavaḥ smṛtaḥ || 24 ||

prabandhasya yadābhogaṁ paripūrṭim karoti tat |

ābhogaḥ sa prabandhasya turīyāvayavaḥ smṛtaḥ || 25 ||

dhruvābhogāntare jāto yatastenāntarābhidhaḥ |
pañcamo 'pyaparo dhāturyadyapyasti tathā 'pyasau || 26 ||

gīteṣvevaṁ paraṁ dṛṣṭastrikhaṇḍeṣveva teṣvapi |
upayuktāḥ prabandhasya catvāro dhātavastataḥ || 27 ||

ṣaḍaṅgairlakṣitairitthaṁ caturbhirdhātubhiḥ sa yaḥ |
nibaddhaḥ svarasaṁdarbhaḥ sa prabandha iti sthitam || 28 ||

sa ca pañcavidhaḥ prokto medinījātimānatha |
ānandinījātimāṁśca dīpanījātimāṁstathā || 29 ||

bhāvanījātimāṁścātha tārāvalyākhyajātimān |
tatra svarādibhiḥ ṣaḍbhiraṅgairyuktā tu medinī || 30 ||

aṅgapañcakasaṁyuktā jātirānandinī smṛtā |
caturaṅgayutā jātirdīpanīti prakīrtitā || 31 ||

aṅgatravayavā jātirākhyātā bhāvanī budhaiḥ |
jātiraṅgadvayopetā tārāvalyabhidhīyate || 32 ||

ekāṅgasaṁgatā jātirna nibandheṣu vidyate |
etābhijātibhiryuktā ye prabandhāstu pañcabhiḥ || 33 ||

te tattajjātimatsamjñāṁ bhajantīti vyavasthitīḥ |
parityaktāṅganāmāni pañcāṅgādyāsu jātiṣu || 34 ||

tattajjātiprabandhānām lakṣaṇeṣu pracakṣmahe |
punaḥ prabandhastrividho mataṅgādyairudīritaḥ || 35 ||

dvidhātukastridhātuśca caturdhāturiti kramāt |
atra sāmṅītikaireṣā paribhāṣā 'vadhāryatām || 36 ||

prabandhamātra udgrāhadhruvau dvau niyatau smṛtau |
vinodgrāhaṁ prabandhasyārambha eva na sambhavet || 37 ||

dhruvatvameva nāstyetaddhruvasya ca vivarjane |
evam sthite prabandho 'yaṁ dvidhaturiti yatra tu || 38 ||

tatrodgrāhadhruvau grāhyau melāpābhogavarjanāt |
athocyate caturdhātuḥ prabandha iti yatra tu || 39 ||

tatrodgrāhādayo grāhyāścatvāro 'pi ca dhātavaḥ |
yatra tūktaṁ prabando 'yaṁ tridhāturiti tatra kim || 40 ||

melāpakasya samtyāga ābhogasyeti samśayaḥ |
bhavatyeva tathā 'pyagre prabandheṣu tridhātuṣu || 41 ||

vinā 'bhogaṁ prabandhasya tridhātoḥ kvāpyadarśanāt |

tyāgo melāpakasyaiva veditavyastridhātuṣu || 42 ||

saṁpradāyo 'dhunā kaścitprabandheṣu pradīśyate |
iha prabandhā ye yuktāḥ pṛthagābhogadhātunā || 43 ||

teṣvābhogaṁ dvidhā kṛtvā pūrvārdhaṁ tālavarjitam |
ālāparūpaṁ kāryaṁ talloke vākyamitīryate || 44 ||

dvitīyārdhaṁ tālayuktaṁ kartavyamiti nirṇayah ||
tatrādyārdhe prabandhasya gātuścākhyāṁ prajayet || 45 ||

dvitīyārdhaṁ tu varṇasya nāmadheyamiti sthitiḥ |
ālāpadhātoḥ sarvatra svarūpamidameva hi || 46 ||

lakṣye tvidānīm kaivāḍaprabandhādiṣu keśucit |
ābhogā vartamānā ye teṣvevoktaprakārataḥ || 47 ||

ālapakhaṇḍānālāparūpakhaṇḍatvamīśyate |
tattu sarvatra kartavyaṁ prabandhābhogadhātuṣu || 48 ||

punaḥ prabandho niriyuktāniryuktatvena ca dvidhā |
niryuktaḥ sa bhavecchandastālarāgādikasya yaḥ || 49 ||

niyamenopabaddhaḥ syāttasyaiva niyamaṁ vinā |
nibaddhaḥ syādaniryuktaśchandastālādikasya ca || 50 ||

niyatastvamukenaiva cchandasā tvamunaiva ca |
tālenāmukarāgeṇāpyanayaiva ca bhāṣayā || 51 ||

prabandho 'yaṁ nibaddhaḥ syādityevaṁ rūpa ucyate |
evaṁ niyamarāhityamevāniyama īritah || 52 ||

tatra tāvatprabandhānāṁ dvidhātutvaṁ tridhātutā
niryuktatvaṁ tadanyatvaṁ tattallakṣma tu vakṣyate || 53 ||

idānīm tu prabandhānāṁ lakṣaṇaṁ vaktumāditaḥ |
medinyādikrameṇaiva tattajjātīmato 'pi ca || 54 ||

prabandhānuddiśāmyatra prabandhasukhabuddhaye |
śrīraṅgaḥ śrīvilāsaśca pañcabhaṅgirataḥ param || 55 ||

pañcānanomātilakau karaṇaṁ siṁhalīlakaḥ |
medinījātīmato 'mī prabandhāḥ sapta kīrtitāḥ || 56 ||

pañcatāleśvaro varṇasvaro vastvābhidhānakaḥ |
vijayastripadākhyāśca tato haravilāsakaḥ || 57 ||

caturmukhaḥ paddhaḍī śrīvardhano harṣavardhanaḥ |
ānandinījātīmantah prabandhā daśa kīrtitāḥ || 58 ||

sudarśanaḥ svarāṅgaśca tribhaṅgiścaiva kandukaḥ |

vadanaṁ ceti pañcaite dīpanījātisaṁyutāḥ || 59 ||

varṇo gadyaṁ tataḥ kandaḥ kaivāḍaścāṅgacāriṇī |
vartanyāryā ca gāthā ca tataḥ krauñcapadaḥ smṛtaḥ || 60 ||

kalahaṁsastoṭakaśca haṁsalīlaścatuspadī |
vīraśrīrmaṅgalācāro daṇḍakaścetyamī punaḥ || 61 ||

dvaṣṭa prabandhā uddiṣṭā bhāvanījātisaṁgatāḥ |
elā ḍheṅkī jhompāṭaśca lambharāsaikatalikā || 62 ||

cakravākaḥ svarārthaśca mātṛkā dhvanikuṭṭinī |
tripadī ṣaṭpadī caiva jhampaṭaścaccarī tathā || 63 ||

caryā ca rāhaḍī caiva dhavalō maṅgalastathā |
ovī lolī ḍhollarī ca dantī dvāviṁśa ityamī || 64 ||

tārāvalījātīmantaḥ prabandhāḥ parikīrtitāḥ |
ityekajātīmanto 'mī prabandhāḥ ṣaṣṭirīritāḥ || 65 ||

atra prabandhāḥ kīrtyante jātidvayasamanvitāḥ |
hayalīleti ca tathā gajalīletyubhāvapi || 66 ||

tārāvalīdīpanībhyāṁ sametāviti nirṇayaḥ |
dvipadī ca dvipathako vṛttaṁ ceti trayastvamī || 67 ||

prabandhā bhāvanītārāvalijātidvayānvitāḥ |
ghaṭanāmā prabandhastu dīpanībhāvanīyutāḥ || 68 ||

iti dvijātimanto 'mī ṣaṭ prabandhāḥ prakīrtitāḥ |
tālārṇavastathā rāgakadambaścetyubhau smṛtau || 69 ||

medinīpramukhābhiśca pañcabhirjātibhiryuto |
atoddiṣṭaprabandhānām kramāllakṣaṇamucyate || 70 ||

śrīraṅgasya prabandhasya catasrah̐ khaṇḍikāḥ smṛtāḥ |
pratikhāṇḍikamekaiko rāgastālaśca vāñchitāḥ || 71 ||

pratikhāṇḍikamapyante prayojyaṁ niyamātpadam |
tadanyāni svarādīni pañcāṅgānyaicchikakramāt || 72 ||

prayojyānyatra cādyārdham̐ pratikhāṇḍikamasti yat |
sa udgrāho dvitīyārdham̐ dhruva ityeṣa nirṇayaḥ || 73 ||

na sto melāpakābhogāvābhogavirahe 'pi ca |
turīyāyāḥ khaṇḍikāyā ante nāmāṅkanam̐ padaiḥ || 74 ||

gātrnetṛprabandhānām̐ kāryaṁ tena dvidhātukaḥ |
prabandho 'yaṁ bhavecchandastālādyaniyamenā ca || 75 ||

nibaddhatvādaniryukta iti śrīraṅgalakṣaṇam̐ |

śrīvilāsaprabandhasya kartavyāḥ pañcakhāṇḍikāḥ || 76 ||

pratikhāṇḍikamekaiko rāgastālaśca vāñchitaḥ |
pratikhāṇḍikamapyante prayoktavyāḥ svarāḥ param || 77 ||

aicchikena krameṇaiva yojyaṁ śiṣṭāṅgapañcakam |
dvidhātutvādikam sarvaṁ śrīraṅgavaditi sthitiḥ || 78 ||

pañcabhaṅgiprabandhasya khāṇḍike dve prakalpayet |
pratikhāṇḍikamekaiko rāgastālaśca vāñchitaḥ || 79 ||

tenako 'nte prayoktavyāḥ pratikhāṇḍikamatra tu |
śiṣṭamanyatparijñeyaṁ śrīraṅgākhyaprabandhavat || 80 ||

pañcabhaṅgirasāveva dvayoh khāṇḍikayoh prthak |
ante padānvitaḥ syāccettadā pañcānana bhavet || 81 ||

anyatpūrvavadunneyamatomātilakābhidhe |
prabandhe khāṇḍikāstisraḥ kartavyāḥ pratikhāṇḍikam || 82 ||

rāgastālastathaikaiko vāñchitaḥ pratikhāṇḍitam |
ante tu birudaṁ yojyamanyacchrīraṅgavadbhavet || 83 ||

śrīraṅgādyāstu pañcomātilakāntā ime smṛtāḥ |
ṣaḍbhiraṅgairnibaddhatvānmedinījātisaṁgatāḥ || 84 ||

athoddeśakramaprāptaṁ karaṇaṁ lakṣyate sphuṭam |
iṣṭasvare prabandhasyārambho mokṣomśakasvare || 85 ||

rāsastālo drutākhyastu laya etaiḥ sametatā |
jñeyaṁ karaṇasāmānyalakṣma taccāṣṭadhā matam || 86 ||

svarādyam pāṭapūrvam ca bandhādyam ca padādimam |
tenādyam birudādyam ca citrādyam miśrapūrvakam || 87 ||

eteṣāṁ lakṣaṇānyaṣṭakaraṇānām kramādbruve |
yatodgrāhadhruvau sāndrasvarabaddhau padaiḥ punaḥ || 88 ||

ābhogaḥ syādgātrnetrprabandhāhvayacihnitaḥ |
tattu svarādyakaraṇam tadvadanyādyapi sphuṭam || 89 ||

kiṁ tūdgrāhasvarasthāne teṣāṁ bhedo 'sti tad bruve |
syātpāṭakaraṇam baddham hastapāṭayutaiḥ svaraiḥ || 90 ||

kramavyatyāsabhedena tadapi dvividham smṛtam |
ādau svarāstato hastapāṭaścetkrama ucyate || 91 ||

prathamam hastapāṭo 'tha svarāścettadudīritam |
vyatyāsapāṭakaraṇam mataṅgabharatādibhiḥ || 92 ||

svarairmurajapāṭaiśca yatodgrāhadhruvāvubhau |

krameṇopanibadhyete tadbandhakaraṇaṁ viduḥ || 93 ||

svaraiḥ padairviracyete yatodgrāhadhruvau kramāt |
tadā padādyam karaṇaṁ manyante gītakovidāḥ || 94 ||

yatrodgrāhaḥ svarairbaddhastenakaistu dhruvo bhavet |
tattenakaraṇaṁ nāma prabandhaṁ paricakṣate || 95 ||

svaraiśca birudaiḥ syātām yatrodgrāhadhruvau kramāt |
birudādyam tathā proktaṁ karaṇaṁ lakṣyakovidaiḥ || 96 ||

svaraiśca hastapāṭaiśca yatodgrāho viracyate |
pāṭairmurajasambhūtaiḥ padaiśca syādatha dhruvaḥ || 97 ||

taccitrakaraṇaṁ nāma prabandhaṁ sūrayo viduḥ |
svaraiḥ pāṭaistenakaiśca yatodgrāho nibadhyate || 98 ||

taireva ceddhruvo 'pi syāttanmiśrakaraṇaṁ viduḥ |
nanu citrasya miśrasya ko bheda iti cecchṛṇu || 99 ||

tilataṇḍulavajjāto mitho 'vayavasamkaraḥ |
citratvaṁ miśratā nāma bhavetkṣīrāmbunoriva || 100 ||

mitho 'vayavasamkaryamiti bhedastayordvayoḥ |
nirūpitāni karaṇānyevam navavidhānyapi || 101 ||

vyatyāsapāṭakaraṇaprabandhena saha sphuṭam |
navaitāni tridhātutvātpratyekaṁ kālabhedataḥ || 102 ||

maṅgalārambhakādyākhyāviśeṣaiḥ saptaviṁśatiḥ |
ityuktaṁ śārṅgiṇā tattva vyāmohaikaprayojanam || 103 ||

niryukto 'yaṁ prabandhaḥ syāttālasya niyamo yataḥ |
ya āditāla ityukta ekena laghunā yutaḥ || 104 ||

rāsatāla iti proktaḥ sa evātreṭi nirṇayaḥ |
melāpakasya virahāttridhāturiti kīrtitaḥ || 105 ||

svarādīnāṁ ṣaḍaṅgānāṁ karaṇeṣu navasvapi |
paryāyeṇa nivīṣṭatvānmedinījātimānayaṁ || 106 ||

athoddeśakramaprāptaḥ siṁhalīlo nirūpyate |
svaraiḥ pāṭaiśca birudaistenakaiśca krameṇa ca || 107 ||

viracyate siṁhalīlānāmnā tālena sa smṛtaḥ |
prabandhaḥ siṁhalīlākhyāḥ siṁhalīle drutāstrayaḥ || 108 ||

ādyantayorlaghūpetāstvatra ca svarapāṭakaiḥ |
udgrāhaṁ kalpayeddhātum virudaistenakairdhruvam || 109 ||

padaiḥ kuryadathābhogaṁ tenāyāṁ syāttridhātukaḥ |

niryuktastālaniyamādaṅgaiḥ ṣaḍbhiḥ svarādibhiḥ || 110 ||

nibaddhatvādbhavatyēṣa medinījātisaṁgataḥ |
tadevaṁ medinījātiprabandhāḥ sapta lakṣitāḥ || 111 ||

ānandinījātimatāmāthoddiṣṭaḥ purā hi yaḥ |
pañcatāleśvaro nāma prabandhaḥ sa nirūpyate || 112 ||

atālaḥ prathamam rāgālāpaḥ syāttadanantaram |
parasparam bhinnadhātumātukaṁ padapañcakam || 113 ||

caccatpuṭākhyatālena yuktam dvirgeyamiṣyate |
ante pratipadam caccatpuṭenaiva samanvitān || 114 ||

svarānaicchikapāṭāmśca krameṇa parikalpayet |
pañcamasya padasyānte pūrvaṁ pāṭāstataḥ svarāḥ || 115 ||

geyā iti tatastatra vyutkramaḥ svarapāṭayoḥ |
evamvidhānām pañcānām padānām samanantaram || 116 ||

caccatpuṭasya tālasyaivāvṛttadvayamānataḥ |
pāṭaiḥ paṭahasambhūtairantaram parikalpayet || 117 ||

tatasścācapuṭākhyānatālena padapañcakam |
parasparam bhinnadhātuyuktaṁ dvirgeyamiṣyate || 118 ||

ante pratipadam cācapuṭenaiva yutānsvarān |
pāṭāṁśca pūrvavadgāyetpañcamasya padasya tu || 119 ||

ante svarāṇām pāṭānām vyutkramah pūrvavadbhavet |
tatascācapuṭasyaiva tvāvṛttadvayamānataḥ || 120 ||

haṁḍukkapāṭaiḥ kalayedantaram tadanantaram |
ṣaṭpitāputrakākhyena tālena padapañcakam || 121 ||

pūrvavadracayedante tathā pratipadam svarāḥ |
pāṭāśca kramato geyāḥ ṣaṭpitāputrakānvitāḥ || 122 ||

pañcamasya padasyānte pūrvavadvyutkramastayoh |
ṣaṭpitāputrakasyāyam tālasyāvṛttayugmataḥ || 123 ||

antaram śaṅkhasambhūtaiḥ pāṭairviracayettataḥ |
saṁpakveṣṭākatālena ṣaṭ padāni prakalpayet || 124 ||

dvirgānam ca mithobhinnadhātutvādi ca pūrvavat |
pūrvavacca pratipadamante syuh svarapāṭakāḥ || 125 ||

pāṭairmurajasambhūtairantaram parikalpayet |
tata udghaṭṭatālenābhogaṁ drutalayānvitam || 126 ||

gātrnetṛprabandhākhyābhūṣitam parikalpayet |

atrābhoge drutalayākhyānādanyeṣu dhātuṣu || 127 ||

madhyo vilambito vā syāllaya ityavagamyatām |
ābhogānte ca kurvīta tenakaṁ tadanantaram || 128 ||

prabandhādisthitālāpe mokṣa evaṁvidhastu yaḥ |
pañcatāleśvaro nāma so 'yamanvarthasaṁjñakaḥ || 129 ||

sa ca dvedhā vīrarase gīto vīrāvatāraḥ |
śrīṅgāre tu rase gītaḥ śrīṅgāratilakaḥ smṛtaḥ || 130 ||

tālaprakaraṇe caccatpuṭādirlakṣyayiṣyate |
tatra ca pratitālaṁ yadādyamasti padadvayam || 131 ||

udgrāhaḥ sa tadanyāni padāni syāddhruvastataḥ |
anantarastadābhogaścaturdhāturayaṁ tataḥ || 132 ||

nanvantarasya niyamo gīteṣveva puroditaḥ |
satyaṁ vacanasāmarthyātp Prabandheṣvapi kutracit || 133 ||

bhaviṣyatyantaro vidyā niṣādasthapateriva |
tālānāṁ niyamāccaiva nir yukta iti kīrtyate || 134 ||

pañcāṅgo birudābhāvādānandinyākhyajātimān |
atha varṇasvaram brūmo yatra syādaicchikaḥ kramaḥ || 135 ||

svarāṇāmapī pāṭānām padānām tenakasya ca |
tenake ca bhavenmokṣaḥ sa varṇasvara ucyate || 136 ||

caturdhā sa svarasyādaṁ vinyāsaḥ prathamo bhavet |
pāṭānāmādivinyāso dvitīyaḥ parikīrtitaḥ || 137 ||

padānamādivinyāsātrītyo bheda ucyate |
tenānāmādivinyāsāccaturtho bheda iṣyate || 138 ||

ekasminnādivinyaste svarādiṣu caturṣvapi |
tadanyeṣāṁ trayaṇām syādvinyāsaḥ vāñchitakramāt || 139 ||

atra svarādiṣu dvābhyāmudgrāhaṁ parikalpayet |
dvābhyām dhruvamathābhogaṁ padaiḥ kuryādatastvayam || 140 ||

syātridhāturaniryuktastālādyaniyamātmakaḥ |
pañcāṅgo birudābhāvādānandinyākhyajātīmān || 141 ||

pañca vastuprabandhasya pādāmstāvatprakalpayet |
teṣvādye ca trītye ca pañcame ca prīthakprīthak || 142 ||

ekaikalaghuvarṇākhyamātrāḥ pañcadaśa smṛtāḥ |
dvitīyaturyayoraṅghryormātrā dvādaśa kīrtitāḥ || 143 ||

eteṣu pañcapādeṣvapyādyāṁ pādadvayaṁ punaḥ |

prathamārdham smṛtaṁ tacca svarapāṭāntamiṣyate || 144 ||

śiṣṭaṁ pādatrayaṁ proktamaparārdhamidaṁ punaḥ |
kartavyaṁ svaratenāntaṁ tato dodhakanāmakam || 145 ||

vṛttaṁ kuryāttu tallakṣma cchandaśśāstre nirūpitaṁ |
“dodhakavṛttamidaṁ bhabhabhā gau”
idamevāsyā vṛttasya lakṣmodāharaṇaṁ tathā || 146 ||

atrodgrāhastenakāntamardhadvayamatha dhruvaḥ |
dodhakaḥ syādathābhogastenokto 'yaṁ tridhātukaḥ || 147 ||

tālādiniyamābhāvaniryuktaśca pañcabhiḥ |
aṅgairabirudairyogādānadinyākhyajātimān || 148 ||

vijayākhyaprabandhasya lakṣaṇaṁ tvatha cakṣmahe |
tenaiḥ svarairya udgrāhe dhruve pāṭaiḥ padairapi || 149 ||

padāntarairathābhoge geyo vijayatālakaḥ |
vijayākhyastridhātuḥ sa niryukto niyatatvataḥ || 150 ||

pañcāṅgo birudābhāvadānandinyākhyajātimān |
tripadākhyaprabandhasya lakṣma samyakpracakṣmahe || 151 ||

yatra pāṭairbhavedekaḥ pādo 'tha birudaiḥ paraḥ |

svarairanyastu so 'nvarthasaṃjñakastripadāhvayaḥ || 152 ||

atrādyapāda udgrāho dvitīyastu dhruvaḥ smṛtaḥ |
ābhogastu padaiḥ kāryastato 'pyeṣa tridhātukaḥ || 153 ||

aniryuktaśca tālāderaṃśasyāniyamatvataḥ |
pañcāṅgastenakābhāvādānandinyākhyajātimān || 154 ||

brūmo harivilāsasya lakṣaṇaṃ lakṣyasammatam |
padaiśca birudairādyāḥ khaṇḍo yatra prakalpyate || 155 ||

pāṭairdvitīyakhaṇḍo 'tha tenakaistu tṛtīyakaḥ |
so 'yaṃ haravilāsākhyāḥ prabandhaḥ parikīrtyate || 156 ||

atrādyakhaṇḍa udgrāho dvitīyakatṛtīyakau |
dhruvaḥ padāntaraiḥ kārya ābhogo 'tastridhātukaḥ || 157 ||

tālādiniyamābhāvādaniryuktaśca kīrtitaḥ |
pañcāṅgaśca svarābhāvādānandinyākhyajātimān || 158 ||

caturmukhaprabandhasya lakṣma samyakpracakṣmahe |
yatra ti sthāyivārṇena svaraireko 'ṅghririṣyate || 159 ||

tatastvārohivārṇena pāṭairāṅghrirdvitīyakaḥ |
tato 'varohivārṇena padairāṅghristritīyakaḥ || 160 ||

tataḥ saṁcārivarṇena tenairāṅghristurīyakaḥ |
udgrāhe ca samāptiḥ syātsa caturmukha ucyate || 161 ||

uktaṁ sthāyyādivarṇānām lakṣma ratnākare sphuṭam |
gānakriyocyate varṇaḥ sā caturdhā nirūpitā || 162 ||

sthāyyārohyavarohī ca saṁcārītyatha lakṣaṇam |
sthitvā sthitvā prayogaḥ syādekaikasya svarasya yaḥ || 163 ||

sthāyī varṇaḥ sa vijñeyaḥ parāvanvarthanāmakau |
etatsaṁmiśraṇādvarṇaḥ saṁcārī tu bhavediti || 164 ||

atrādyapādadvitayamudgrāha iti kīrtyate |
dvitīyaṁ pādayugalaṁ dhruva ityabhidhīyate || 165 ||

pādāntaraiḥ syādābhogastenokto 'yaṁ tridhātukaḥ |
tālādinīyamābhāvādaniryuktaśca kīrtitaḥ || 166 ||

pañcāṅgo birudābhāvādānandinyākhyajātimān |
paddhaḍīti prabandho 'tha prabodhāya nirūpyate || 167 ||

svarāntairbirudairyasyāḥ prathamārdhe viracyate |
pāṭāntairbirudaiścaiva dvitīyārdham nibadhyate || 168 ||

yasyāśca pratipādaṁ syādante 'nuprāsasaṁbhavaḥ ||

chandasā paddhaḍḍīnāmnā yuktā sā paddhaḍḍī matā || 169 ||

paddhaḍḍīcchandaso lakṣma cchandaḥśāstre nirūpitam |

“ṣoḍaśa mātrāḥ pāde pāde
yatra bhavanti nirastavivāde |
paddhaḍḍikā jagaṇena viyuktā
caramaguruh sā sadbhirihoktā ||”

idameva ca paddhaḍḍyā udāharaṇalakṣaṇe || 170 ||

tatrādyamardhamudgrāho dvitīyārdham dhruvaḥ smṛtaḥ ||
ābhogaśca padaiḥ kāryastenāyaṁ syāttridhātukaḥ || 171 ||

niryuktaśca yataśchandoniyaṁ ‘tenakastataḥ |
ānandinījātimāṁścāpyaṅgapañcamasaṅgataḥ || 172 ||

atha śrīvardhano nāma prabandho ‘yaṁ nirūpyate |
yatodgrahastu birudaiḥ padairapi bhavetkramāt || 173 ||

padaiḥ svaradhruvaḥ syāccetsa śrīvardhana ucyate |
padāntarairihābhogaḥ kāryastena tridhātukaḥ || 174 ||

prabandho ‘yamaniryuktastālādiniyamāvidheḥ ||
pañcaṅgastenakābhāvadānandinyākhyajātimān || 175 ||

athoddeśakramaprāpto lakṣyate harṣavardhanah |
padaiśca birudairyasminnudgrāho vinibadhyate || 176 ||

svaraiḥ pāṭairdhruvaiścaiva sa smṛto harṣavardhanah |
anyatsarvamapi jñeyam śrīvardhanavadatra ca || 177 ||

evamānandinījātiprabandhā daśa varṇitāḥ |
atha yo dīpanījātiprabandheṣvapi pañcasu || 178 ||

sudarśanah puroddiṣṭah sa prabandho nirūpyate |
yatodgrāhah padaiḥ kṛpto birudaistenakairdhruvah || 179 ||

pādāntaraistathā 'bhogastaṁ vadanti sudarśanam |
tridhātukaḥ prabandho 'yamaniryuktastathaiva ca || 180 ||

tālādinīyamābhāvātsvarapāṭavivarjitaiḥ |
aṅgaiścaturbhirbaddhatvāddīpanījātimānsmṛtaḥ || 181 ||

athocyate svarāṅkasya prabandhasyeha lakṣaṇam |
yatrodgrāhah padairbaddhah svarairmelāpakastathā || 182 ||

dhruvaśca birudaistatra tūdgrāhe tāla ekakah |
melāpake tu dvau tālau dhruve tālāstrayaḥ punah || 183 ||

sa svarāṅka iti prokto gātavyo mālavaśriyā |

ābhogaḥ pūrvavatkāryaścaturdhāturatastvayam || 184 ||

niryukto rāganiyamātpāṭatenakavarjitaiḥ |
caturaṅkairnibaddhatvāddīpanījātimānsmṛtaḥ || 185 ||

athocyate tribhaṅgyākhyaprabandhasyeha lakṣaṇam |
svaraīḥ pāṭaiḥ padaīścaiva krameṇa vinibaddhatā || 186 ||

sāmānyalakṣaṇaṁ tasya sa ca pañcavidhaḥ smṛtaḥ |
tribhaṅgitāle ti laghudvayaṁ gurūrathocyate || 187 ||

ityevamlakṣaṇopetatribhaṅgītālasaṁgataḥ ||
tribhaṅgyākhyāḥ prabandhaḥ syādityeko bheda īritaḥ || 188 ||

tribhaṅgyākhyena vṛttena cchandaśśāstoditena yaḥ |
baddhyate sa tribhaṅgiḥ syāditi bhedo dvitīyakaḥ || 189 ||

tribhiraṅgaistribhistālaistrītyo bheda ucyate |
tribhirvṛttairanvitatvāccaturtho bheda iṣyate || 190 ||

tathā devatrayastutyā pañcamo bheda ucyate |
eteṣu pañcabhedeṣu yojyaṁ sāmānyalakṣaṇam || 191 ||

yathāyogamihonneyamudgrāhādivibhājanam |
ābhogaśca padaīḥ kāryastenāyāṁ syāttridhātukaḥ || 192 ||

chandastālādiniyamātveṣa niryukta ucyate |
dīpanījātimāmścāpi lopādbirudatenayoḥ || 193 ||

nirūpyate kanduko 'tha yatrādyacaraṇaḥ padaiḥ |
pāṭairdvitīyacaraṇo birudaiśca tṛtīyakaḥ || 194 ||

udgrāhe ca samāptiśca sa kanduka iti smṛtaḥ |
atrādyapādadvitayamudgrāha iti kathyate || 195 ||

dhruvastritīyapāde syātpadairābhogakalpanā |
tattridhāturaniryuktastālādiniyamo na yat || 196 ||

dīpanījātimāmścāpi svaratenakavarjanāt |
nirūpyate 'tha vadanaprabandhasyeha lakṣaṇam || 197 ||

prabandho 'yaṁ tridhā proktastatrādyo vadanābhidhaḥ |
athopavadanābhikhyāḥ syādvastuvadanāhvayaḥ || 198 ||

trayāṇāmapi caiteṣāṁ kramāllakṣaṇamucyate
chagaṇau pagaṇau caiva dagaṇaścetyamī trayāḥ || 199 ||

mātrāgaṇāḥ syuḥ prathame pāda udgrāhasamjñake |
tādṛgeva dvitīyāṅghriḥ kartavyo dhruvasamjñakaḥ || 200 ||

viśeṣastvatra caraṇe svarapāṭaṁ prakalpayet |

padāntarairathābhoga ityevam vadanam smṛtam || 201 ||

vadane tritayo 'pyanyaiḥ padairābhogakalpanam |
ṣaṇmātrakāḥ syācchagaṇaḥ pagaṇaḥ pañcamātrakāḥ || 202 ||

caturmātrastu cagaṇastrimātrastagaṇaḥ smṛtaḥ |
dagaṇastu dvimātraḥ syādityetadgaṇalakṣaṇam || 203 ||

tridhātukaḥ prabando 'yamaniryuktastathaiva ca |
hīno birudatenābhyām caturaṅgasamanvitaḥ || 204 ||

dīpanījātimāneṣa bhavatītyavadhāryatām |
tadevam dīpanījātiprabandhāḥ pañca lakṣitāḥ || 205 ||

atha dvyaṣṭaprabandheṣu bhāvanījātibhāgiṣu |
varṇaḥ prathamamuddiṣṭo varṇyate tasya lakṣaṇam || 206 ||

birudairvinibadhyete yatrodgrāhadhruvau punaḥ |
ābhogaśca padairyatra yaśca karṇāṭabhāṣayā || 207 ||

varṇatālena copetaḥ sa varṇa iti kathyate |
trividhaḥ sa ca varṇākhyatālatraividhyataḥ smṛtaḥ || 208 ||

varṇatālastryaśramiśracaturaśrayā tridhā |
tryaśravarṇe laghuścaiva drutadvandvam laghutrayam || 209 ||

catuṣkāṇi virāmāntadrutānām trīṇyatha smṛtaḥ |
gururdrutadvayaṁ miśre punargururlaghuḥ plutāḥ || 210 ||

gururlaghurdrutaścaiva guruśca caturaśrake |
tridhātukaḥ prabandho 'yaṁ niyamāttālabhāṣayoḥ || 211 ||

niryuktastālabirudapadairaṅgaistribhiḥ punaḥ |
baddhatvena parijñeyo bhāvanījātimāniti || 212 ||

atha gadyaprabandhasya kathyate lakṣaṇaṁ sphuṭam |
gadyaṁ nāma smṛtaṁ chandohīnaṁ padakadambakam || 213 ||

tadapyutkalikā caiva cūrṇikā lalitaṁ tathā |
vṛttagandhi ca khaṇḍaṁ ca citraṁ cetyapi ṣaḍvidham || 214 ||

eteṣāṁ rasabhedāśca varṇaścāpyadhidevatāḥ |
niyatā vṛttibhedhāśca gatibhedā drutādayaḥ || 215 ||

dvaividhyamabhyupetasya veṇīmiśratvabhedataḥ |
sarvaṁ ratnākare proktaṁ tatratyamavagamyatām || 216 ||

phalato na viśeṣo 'stītyasmābhistadupekṣitam |
atha gadyasya racanāprakāraḥ pratipādyate || 217 ||

praṇavādyamatālaṁ ca gamakai racitairyutam |

yuktaṁ sthāyyādivarṇaiśca gāyetpadakadambakam || 218 ||

tataḥ prabandhanāmāṅkaṁ baddhamaicchikatālataḥ |
avāntarānekapadasamudāyātmakam tathā || 219 ||

padadvayaṁ nibadhnīyād dvirgeyaṁ tatpṛthaktvataḥ |
vilambitalayopetaṁ prayogaṁ parikalpayet || 220 ||

tato vāggeyakārasya gāyakasya ca nāmanī |
satāle vinibadhnīyādvilambitalayānvite || 221 ||

punaśca drutamānena prabandhaḥ sakalo 'pi ca |
pūrvoktena krameṇaiva gātavyastadanantaram || 222 ||

pūrvorjitapadadvandve prathamasya padasya tu |
ādimārabhya tattālaṁ vilambitalayānvitam || 223 ||

ekavāraṁ prayujyātha nyāsaṁ kuryāditi sthitiḥ |
atrādyabhāga udgrāho jñeyo yastālavarjitaḥ || 224 ||

yastu tālena sahitaḥ padadvandvātmakaḥ pṛthak |
dvirgātavyo dvitīyaḥ sa bhāgastu dhruva ucyate || 225 ||

prayogādiḥ satālaśca yastu bhāgastritīyakaḥ |
sa ābhoga iti grāhyastata eva tridhātukaḥ || 226 ||

aniryuktaśca tālādinīyamasyānapekṣaṇāt |
pada tālasvarairyogāttryaṅgo 'yaṁ bhāvanīyutaḥ || 227 ||

atha kaṁdaprabandhasya lakṣma samyakpracakṣmahe |
yastu kaṁṇāṭabhāṣādyaiḥ padaiḥ saṁskṛtavarjitaiḥ || 228 ||

pāṭaiśca birudaiścaiva gīyate tālavarjitah |
āryāgītyabhīdhānena yaśca vṛttena badhyate || 229 ||

geyaḥ vīrarase yaśca sa kaṁda iti kathyate |
vṛttaratnākare proktamāryāgītestu lakṣaṇam || 230 ||

“āryāprathamadaloktaṁ
yadi kathamapi lakṣaṇam bhavedubhayoh |
dalayoh kṛtayatiśobhāṁ
tām gītiṁ gītavānbhujāṅgeśaḥ ||”

idamevāsyā vṛttasya lakṣmodāharaṇam tathā |
asyāyamārtha āryāyām prathamārdhe prakīrtitāḥ || 231 ||

triṁśanmātrā dvitīyārdhe saptaviṁśatirīritāḥ |
āryāgītau tu pūrvārdhavad dvitīyārdhake 'pi ca || 232 ||

triṁśanmātrāḥ prayoktavyā evamlakṣaṇalakṣitā |
āryāgītirihodgrāham prathamārdham prakalpya tu || 233 ||

padaīrgāyēd dvitīyārdham dhruvaṁ kṛtvā tataḥ param |
pāṭaiśca birudairgāyettata ābhogakalpanam || 234 ||

dhruvākhyasya dvitīyārdhasyādaupāṭānsthītānpunah |
upakramya prabandhasya nyāsaṁ kuryāditi sthitiḥ || 235 ||

tridhātukaḥ prabandho 'yaṁ chandoniyamakīrtanāt |
niryuktaḥ pāṭabirudapadairāṅgaistribhīryutaḥ || 236 ||

bhāvanījātimāmścāpi bhavatītyavadhāryatām |
ekonatrimśadākhyātāḥ kaṁdabhedāstu śārṅgiṇā || 237 ||

nirūpyate 'tha kaivāḍaprabandhasyeha lakṣaṇam |
yatrodgrāho dhruvaścaiva pāṭaireva nibadhyate || 238 ||

ābhogastu padairyasminnudgrāhe ca samāpanam |
sa kaivāḍa iti proktaḥ karapāṭapradhānakaḥ || 239 ||

prabandhaḥ karapāṭākhyastadapabhraṁśanāmataḥ |
kaivāḍa iti loke 'smīnsarvatra vyavahārabhāk || 240 ||

sārthakairarthahīnaiśca pāṭaiḥ sa dvividho mataḥ |
sa śuddhairmīśritaiḥ pāṭaiḥ śuddho mīśra iti dvividhā || 241 ||

śuddhatvaṁ nāma pāṭānāṁ mukhavādyākṣaraiḥ saha |

ayuktatvaṁ miśratā tu tairyuktatvamiṭīryate || 242 ||

tridhāturapyaniryuktaḥ pāṭatālapadaistribhiḥ |
aṅgairupanibaddhatvādbhāvanījātimāmstathā || 243 ||

athāṅkacāriṇī nāma prabandhaḥ pratipādyate |
yatrodgrāhadhruvau vīraraudrākhyarasasamhitaiḥ || 244 ||

birudairvinibadhyete tāleneṣṭena kenacit |
gātrnetiprabandhākhyāvikhyāpanamanoharaiḥ || 245 ||

ābhogaśca padairyasyām kathitā sā 'ṅkacāriṇī |
tridhātukaḥ prabandho 'yamaniryuktaśca kīrtitaḥ || 246 ||

aṅgaistribhiśca birudapadatālairnibandhanāt |
bhāvanījātimāmścāpi bhavedratnākare punaḥ || 247 ||

bhedāḥ ṣaḍaṅgacāriṇyā vāsavādyā nirūpitāḥ |
te tatraivāvagantavyā iti sarvaṁ samajjasam || 248 ||

nirūpyate 'tha vartanyāḥ prabandhasyeha lakṣaṇam |
svarādyakaraṇasya prākprabandhasya yadoritam || 249 ||

lakṣmodgrāhe dhruve caiva nibiḍasvarabaddhatā |
ābhoge padabaddhatvaṁ bhavediti tathaiva ca || 250 ||

vartanyāmapī vijñeyam viśeṣastu pradarśyate |
svarādyakaraṇo prokto rāsastālo druto layaḥ || 251 ||

vartanyām tu na rāsaḥ syāttālaḥ kiṁ caicchiko bhavet |
vilambitalayaścātha gāne rītiḥ pradarśyate || 252 ||

udgrāham tu dvirudgāyed dhruvābhogau sakṛtpunaḥ |
dhruve nyāsastato yasyām vartanī sā prakīrtitā || 253 ||

tridhātukaḥ prabandho 'yamaniryuktastathaiva ca |
padatālasvarairyogāttryaṅgo 'yam bhāvanīyutaḥ || 254 ||

atha lakṣaṇamāryāyāḥ prabandhasya nirūpyate |
āryāvṛttena racitāmāryāmāryāḥ pracakṣate || 255 ||

āryāvṛttasya cārdhānte caraṇānte 'tha vā svarāḥ |
prayojyāstatra cādyārdhamudgrāham parikalpayet || 256 ||

tattad dvivāram gātavyam dvitīyārdham bhaved dhruvaḥ |
tattu geyam sakṛtpaścādābhogam parikalpayet || 257 ||

gātrnetṛprabandhāṅkamudgrāhe ca samāpayet |
idamāryāprabandhasya lakṣaṇam paricakṣate || 258 ||

vṛttaratnākare proktamāryāvṛttasya lakṣaṇam |

“lakṣmaitatsapta gaṇā
gopitā bhavati neha viṣame jaḥ |
ṣaṣṭho 'yām na laghū vā
prathame 'rdhe niyatamāryāyāḥ ||

ṣaṣṭhe dvitīyalān nle
parake mukhalācca sa yatipadaniyamah |
carame 'rdhe pañcamake
tasmādiha bhavati ṣaṣṭho laḥ ||”

udāharaṇamapyetadāryāvṛttasya saṁmatam || 259 ||

asyāyamarthaḥ āryāyāḥ prathamārdhe prakīrtitāḥ |
gaṇāḥ sapta guruścaiva viṣame jagaṇo na ca || 260 ||

ṣaṣṭho 'yam jagaṇaḥ proktastatsthāne na laghū ca vā |
nagaṇaśca laghuśceti jātaṁ laghucatuṣṭayam || 261 ||

ityāryāprathamārdhasya lakṣaṇaṁ viśadīkṛtam |
taduttarārdhe 'pi gaṇāḥ saptaiva ca gurustathā || 262 ||

kiṁ tu ṣaṣṭho gaṇastasminneka eva laghurbhavet |
āryāvṛtte caturmātrā gaṇā grāhyā iti sthitiḥ || 263 ||

āryābhedāstu lakṣmyādyāḥ ṣaḍviṁśatirudāhṛtāḥ |

ratnākare na te lakṣye prasiddhā ityupekṣitāḥ || 264 ||

tridhātukaḥ prabandho 'yaṁ chandoniyamabandhanāt |
niryuktastribhiraṅgaiśca padatālasvarātmakaiḥ || 265 ||

baddhatvādavagantavyo bhāvanījātimāniti |
adya gāthāprabandhasya svarūpamabhidhīyate || 266 ||

āryālakṣaṇamevedaṁ gāthāyā api lakṣaṇam |
kiṁ tvāryā saṁskṛtapadairbaddhavyeti vyavasthitiḥ || 267 ||

gāthā tu prākṛtapadairbaddhavyetyanayorbhidā |
niryuktatvatridhātutvabhāvanījātisālitāḥ || 268 ||

gāthāyāmiha vijñeyāstvāryālakṣmātidēśataḥ |
atha krauñcapado nāma prabandhaḥ pratipādyate || 269 ||

yatrodgrāhaḥ svarairbaddhaḥ padaistu dhruva iṣyate |
padāntaraistathā 'bhogo gātrnāmādicihnitaḥ || 270 ||

pratitālākhyatālena vakṣyamāṇena yo yutaḥ |
yaścodgrāhadhṛtanyāsaḥ sa tu krauñcapadaḥ smṛtaḥ || 271 ||

laghudhrutadvayaṁ caiva pratitāle pracakṣate |
sa ca dvedhā krauñcapadanāmavṛttasamanvitaḥ || 272 ||

tadvṛttarahitaśceti tatra krauñcapadābhidham |
vṛttam kīdrśamityukte tallakṣaṇamudīryate || 273 ||

āḍau tu bhagaṇaḥ prokto magaṇastadanantaram |
sagaṇo bhagaṇaścaiva catvāro nagaṇāsthā || 274 ||

guruśca yatra drśyante caraṇeṣu caturṣvapi |
vṛttam krauñcapadam tatsyādasyodāharaṇam punaḥ || 275 ||

“yā kapilākṣī piṅgalakeśī kaliruciranudinamanunayakaṭhinā
dīrghatarābhiḥ sthūlaśirābhiḥ parivṛtavapuratiśayakuṭilagatiḥ |
āyatajaṅghā nimnakapolā laghutarakucayugaparicitahṛdayā
sā parihāryā krauñcapadā strī dhruvamiha niravadhisukhamabhilaṣatā ||”

tridhātukaḥ prabandho 'yam niryuktaśca tathā smṛtaḥ |
tālāḍiniyamāḍaṅgaiḥ svaratālapadābhidhaiḥ || 276 ||

baddhatvāttribhirapyeṣa bhāvanījātimānbhavet |
kalahamsaprabandhasya kathayāmyatha lakṣaṇam || 277 ||

kalahamsākhyavṛttena prabandho yaḥ prabadhyate |
tamāhuḥ kalahamsākhyam tasya vṛttasya lakṣaṇam || 278 ||

ākhyātamāḍibharate bharatena mahātmanā |

“dvitīyasaptamāntyaśca turīyako

gururyadā ca ṣaṣṭho daśamo 'pi vā |
athodito hi pāde tvatha jāgate
bhavedidaṁ tu haṁsākhyamiti smṛtam ||”

idamevāśya vṛttasya lakṣyamasyārtha ucyate || 279 ||

caturṣvapi ca pādeṣu dvādaśākṣaraśāliṣu |
pratipādaṁ dvitīyaśca turyaḥ ṣaṣṭhaśca saptamaḥ || 280 ||

daśamo dvādaśaścaiva varṇo yadi gururbhavet |
tadānīm kalahaṁsākhyam chanda ityatra cocyate || 281 ||

prayuñjyātpratipādāntaṁ svarāñjhampākhyatālataḥ |
gāyeccādimapādāntaprayukteṣu svareṣvatha || 282 ||

nyāsaṁ kuryātprabandhasya jhampātālasya lakṣaṇam |
svaraprakaraṇe proktamalaṁkāranirūpaṇe || 283 ||

atrādyamardhamudgrāhaṁ vṛttasya parikalpayet |
uttarārdhe dhruvaṁ kuryādābhogaṁ ca prthaktvataḥ || 284 ||

atastridhātukaḥ so 'yaṁ niyamād vṛttatālayoḥ |
niryuktaśca bhavatyāṅgaiḥ svaratālapadaistribhiḥ || 285 ||

nibaddhatvena vijñeyo bhāvanijātimāṁstathā |

lakṣaṇam toṭakasyātha kathyate yaḥ prabadhyate || 286 ||

toṭakākhyena vṛttena sa toṭaka iti smṛtaḥ |
lakṣma toṭakavṛttasya vṛttaratnākare sphuṭam || 287 ||

“iha toṭakamambudhisaiḥ kathitam”

asyāyamārthaḥ sagaṇaiścaturbhistoṭakam smṛtam |
idamevāsyā lakṣyam ca jñeyamatra ca toṭakam || 288 ||

prayojoyāḥ pratipādāntam svarāḥ pūrvavadatra ca |
udgrāhaḥ prathamārdham syāduttarārdham dhruvaḥ smṛtaḥ || 289 ||

ābhogaḥ pūrvavatkāryastenāyam syātridhātukaḥ |
niryukto vṛttanīyamātsvaratālapadaistibhiḥ || 290 ||

aṅgairupanibaddhatvādbhāvanījātimāmstathā |
haṁsalīlaprabandhasya lakṣaṇam pratipādyate || 291 ||

padairyatrādyapādaḥ syatpāṭaireva dvitīyakaḥ |
haṁsalīlākhyatālena yukto 'yam haṁsalīlakaḥ || 292 ||

haṁsalīlākhyatāle ca yagaṇaśca laghurguruḥ |
atrādyapāda udgrāho dvitīyastu dhruvaḥ smṛtaḥ || 293 ||

padāntaraistathā 'bhogastenāyam syātridhātukaḥ |

niryuktastālaniyamātpāṭatālapadātmakaiḥ || 294 ||

tribhiraṅgairnibaddhatvādbhāvanījātimānapi |
catuṣpadīprabandho 'tha lakṣyate lakṣyasammataḥ || 295 ||

yasyā dvitīyake pāde turyapāde prthakprthak |
bhavanti dvyasṭasamkhyākā mātṛā laghvakṣarātmikāḥ || 296 ||

prathame ca tṛtīye 'ṅghrau mātṛāḥ pañcadaśaiva ca |
bhinnārthayamakopetaṁ yasyāmardhadvayaṁ bhavet || 297 ||

ādyamardhaṁ svarāntaṁ syātenāntaṁ syād dvitīyakam |
tenakanyāsasamyuktā geyā karṇāṭabhāṣayā || 298 ||

tālena rahitā seyaṁ catuṣpadyabhidhīyate |
atha satyarthabhinnānām varṇānām yā punaḥśrutīḥ || 299 ||

yamakam tadbhaveditthaṁ yamakajñāḥ pracakṣate |
atra svarāntamādyārdhamudgrāhaṁ parikalpayet || 300 ||

tenakāntaṁ dvitīyārdhaṁ dhruvatvena prakalpayet |
ābhogaḥ pūrvavatkāryastenāyaṁ syāttridhātukaḥ || 301 ||

bhāṣaniyamayuktatvānnityuktaśca prakīrtitaḥ |
padatenasvaraistryaṅgairbaddhatvādbhāvanīyutaḥ || 302 ||

nirūpyate 'tha vīraśrīprabandhasyeha lakṣaṇam |
yatodgrāhaḥ padairbaddho birudaistu dhruvo bhavet || 303 ||

padāntaraistathā 'bhogo vīraśrīriti sa smṛtaḥ |
tridhātukaḥ prabandho 'yamaniryuktaśca kīrtitaḥ || 304 ||

tālādyaniyamāttālapadābhyam birudena ca |
baddho 'yamaṅgatrayayugbhāvanijātimāṁstathā || 305 ||

ucyate maṅgalācāraprabhandasyeha lakṣaṇam |
yaḥ kaiśikyākhyarāgeṇa gīto nihsārusaṁjñinā || 306 ||

tālena ca nibaddho 'yam maṅgalācāra ucyate |
trividhaḥ sa ca gadyātmā padyātmā cobhayātmakaḥ || 307 ||

pādānte vā 'tha vā 'rdhānte prayojyāstatra ca svarāḥ |
rāgastu kaiśikīnāmabhāṣārāgaḥ prakīrtitaḥ || 308 ||

sa ca gāndharvarāgāntarbhūto ratnakare tviti |
jñeyam nihsārutāle ca virāmāntam laghudvayam || 309 ||

atra sasvaramādyārdhamudgrāhaḥ parikīrtitaḥ |
sasvaram tu dvitīyārdham dhruvo jñeyaḥ pṛthakpadaih || 310 ||

ābhogaḥ pūrvavatkāryastenāyam syātridhātukaḥ |

niryuktaśca bhavatyēṣa niyamādrāgatālayoḥ || 311 ||

padatālasvaraistryaṅgairbaddhatvādbhāvanīyutaḥ |
athoddeśakramaprāpto daṇḍakaḥ pratipādyate || 312 ||

daṇḍakākhyena vṛttena yaḥ svaraśca nibadhyate ||
sa daṇḍako daṇḍakasya lakṣaṇaṁ nagaṇadvayam || 313 ||

ragaṇāḥ sapta yasya syuḥ pāde pāde sa daṇḍakaḥ |

yathā — “iha hi bhavati daṇḍakāraṇyadeśe sthitiḥ

punṇyabhājāṁ munīnāṁ manohārīṇi
tridaśavijayavīryaddṛpyaddaśagrīvala-
kṣmyā virāmeṇa rāmeṇa saṁsevite |
janakayajanabhūmisambhūtasīmantiṇī-
sīmasītāpadasparśapūtāśraye
bhuvananamitapādapampābhidhānāmbikā
tīrthayātrāgatānekasiddhākule ||”

atra daṇḍakavṛttasthapadaiḥ pūrvārthamucyate || 314 ||

sa codgrāho dvitīyārdhaṁ svarairjñeyaṁ sa ca dhruvaḥ |
padāntaraistathā ’bhogastata eṣa tridhātukaḥ || 315 ||

niryukto vṛttanīyamātsvaratālapadaistribhiḥ |

aṅgairupanibaddhatvādbhāvanījātimānbhavet || 316 ||

tadevaṁ varṇitā dvyaṣṭaprabandhā bhāvanīyutāḥ |

atha dvāvimśatistārāvalījātisamanvitāḥ || 317 ||

prabandhāḥ pūrvamuddiṣṭāstatrāpyādaḥ prakīrtitāḥ |

elāprabandhastasyeha lakṣma samyakpracakṣmahe || 318 ||

elāyāstāvadudgrāhe trayāḥ pādāḥ prakīrtitāḥ |

tarādyapāde prathamam dve khaṇḍe parikalpayet || 319 ||

tayośca khaṇḍayordhātureko mātustu bhidyate |

dhāturnāma svarāḥ prokto māturakṣaramucyate || 320 ||

etaśca khaṇḍayugalaṁ sānuaprāsaṁ prakalpayet |

varṇasāmyamanuprāsa ityanuprāsalakṣaṇam || 321 ||

tataḥ param prayogastu gamakālaptilakṣaṇaḥ |

kimcitpadānvitaścānte kartavyastadanantaram || 322 ||

pallavākhyāni geyāni padāni trīṇi tatra ca |

ādye vilambamānena tritīyaṁ dhrutamānataḥ || 323 ||

atra khaṇḍadvayaṁ tāraprathamam padamucyate |

tataḥ param prayogo yastad dvitīyaṁ padam smṛtam || 324 ||

trītiyaṁ ca caturthaṁ ca pañcamaṁ ca yathākramam |
padāni pallavākhyāni bhavanti trīṇyathaṁ punaḥ || 325 ||

padāni pañca jātāni tadetatpadapañcakam |
udgrāhaṁ prathamam pādo bhavatītyavadhāryatām || 326 ||

etatprathamapādoktalakṣaṇenaiva kalpayet |
dviṭīyamapi codgrāhe pādaṁ pañcapadātmakam || 327 ||

ādyadvitīyayoretatpādayorekadhātutā |
mātustu bhinna eveti mataṅgādyāḥ pracakṣate || 328 ||

evamlakṣaṇa eva syātrītiyacaraṇo 'pi ca |
kiṁ tu tatra viśeṣo 'sti kaścittadabhidadhmahe || 329 ||

ādaḥ khaṇḍadvayaṁ gītvā sānuaprāsaikadhātukam |
tataḥ kevalasaṁbuddhipadairante samanvitam || 330 ||

pūrvapādadvayayutaprayogāpekṣayā punaḥ |
bhinnadhātum prakurvīta prayogamiti nirṇayaḥ || 331 ||

someśvarādayastveke caturdhātutvavādināḥ |
eteṣu dvādaśapadeṣvekādaśapadātmakam || 332 ||

udgrāhamurarīkṛtya pādaṁ dvādaśakaṁ punaḥ |

āhurmēlāpakam tena matabhedo 'tra vidyate || 333 ||

evamudgrāgamelāpau nibadhya tadanantaram |
dhruvam viracayetso 'pi tripadātmā prakīrtitaḥ || 334 ||

tatrādyam ca dvitīyam ca padam syānmadhyamānataḥ |
nibaddham dhātunaikena mātubhedayutam tathā || 335 ||

tṛtīyam tu padam pūrvapadābhyām bhinnadhātukam |
syādvilambitamānam ca triṣveteṣu padeṣvapi || 336 ||

yatra kutrāpi kartavyam netrnamāṅkanam punaḥ |
evam dhruve trīṇi padānyudgrāhe dvādaśeti ca || 337 ||

yoge pañcadaśābhūvanpadānītyavadhāryatām |
gātrprabandhanāmāṅkamābhogamatha kalpayet || 338 ||

ābhogaḥ sarva evaiṣa padamekamiti sthitiḥ |
tasmādelāprabandho 'yam jāto dvyaṣṭapadātmakaḥ || 339 ||

evamvidham punargītvā prabandham sarvamapyatha |
nyāsam kuryād dhruve tālaniyamastvatha kathyate || 340 ||

matṭhadvitīyakaṅkālapratitāleṣu kaścana |
tāla elāprabandhe 'sminyojanīyo na cāparaḥ || 341 ||

caturṇāmapī tālānāmeteṣāṁ lakṣaṇaṁ bruve |
svaraṇṇakaraṇe pūrvam maṭṭhalakṣaṇamīritam || 342 ||

dvitīyatāle kathitam drutadvandvam laghudvayam |
uktaścaturdhā kaṅkālah pūrṇaḥ khaṇḍaḥ samo 'samaḥ || 343 ||

caturdrutau galau pūrṇaḥ khaṇḍo dvau ca gurudvayam |
samo gurū dvau laghvantau viṣamo lād gurudvayam || 344 ||

lo drutau pratitālah syādityevaṁ tālalakṣaṇam |
ityuktastālaniyamaḥ prabandhe 'smingrahaṣṭviha || 345 ||

atīto vā 'nāgato va bhavedicchānusārataḥ |
tatrātītagraho nāma yatra tālam vinā purā || 346 ||

sakṛd gītvā tu gātavyam tālam grhṇāti cetpunaḥ |
tathā 'tītagrahaḥ prokto 'nāgatagraha ucyate || 347 ||

yatra gītaṁ vinaivāḍau tālamādāya cetsakṛt |
geyam gāyati so 'yam syādanāgata iti grahaḥ || 348 ||

evamelāprabandhasya proktaṁ sāmānyalakṣaṇam |
atra ca dvyaṣṭasaṁkhyānām padānām nāmadevatāḥ || 349 ||

uktā ratnākare tattvabodhyam tatraiva vartatām |

nirūpyante daśa prāṇāḥ saṁpratyelāpadasthitāḥ || 350 ||

samāno madhuraḥ sāndraḥ kānto dīptaḥ samāhitaḥ |
agrāhyaḥ sukumāraśca prasannaujasvināviti || 351 ||

daśa prāṇāḥ samuddiṣṭā dvyasṭasu syuḥ padeṣvapi |
kathaṁ nanu daśa prāṇāḥ padeṣu dvyasṭasu sthitāḥ || 352 ||

saṁkhyāvirodha iti cedatredamabhidhīyate |
dvayostrayāṇamapivā padānāmeva cet || 353 ||

prāṇāḥ saṁyojyate kutra virodhenāvarodhanam |
tathā 'pi prathame pāde prayogātmakamasti yat || 354 ||

padam dvitīyaṁ yadapi dvitīyāṅghrau dvitīyakam |
prayogākhyam padam prāṇamekameva tayordvayoḥ || 355 ||

yojayedekadhātutvātsamānam nāma nāmataḥ |
tayā prathamapādastham yatpallavapadatrayam || 356 ||

yacca dvitīyapādastham pallavākhyam padatrayam |
ṣaṇṇāmapyekadhātutvātkrameṇaiva dvayordvayoḥ || 357 ||

madhurākhyam sāndrasamjñam kāntākhyam caiva yojayet |
tathā pādatrayasthānam dvikhaṇḍātmatvameyuṣām || 358 ||

padānamekadhātutvāṭṭrayāṇāmapī teṣvataḥ |
ekaḥ eva punaḥ prāṇo dīptasaṁjñāḥ prakīrtitaḥ || 359 ||

padeṣvekādaśasvevaṁ pañca prāṇāstu yojitāḥ |
eteṣu dvādaśādyeṣu pañcasvatha yathākramam || 360 ||

samāhitāgrāmyamukhānprāṇānpañcāpi yojayet |
evamelāprabandhasya dvyāṣṭasaṁkhyapadeṣvapi || 361 ||

prāṇā daśa vasantīti kallināthena darśitam |
katham lakṣaṇameteṣāṁ prāṇānāmabhidhīyate || 362 ||

alpākṣaro 'lpasvaraśca samāna iti kathyate |
ayaṁ prāṇo bhavatyādyadvitīyāṅghrigayordvayoḥ || 363 ||

prayogātmakayoryojyaḥ padayorata eva hi |
alpākṣaratvametasya prayogāśrayaṇādbhavet || 364 ||

nanvakṣaravihīnatvāṭṭprayogasya katham punaḥ |
alpākṣaratvamiti cenmā vismārṣiḥ puroditam || 365 ||

uktaṁ hyetatpuraivādyadvitīyāṅghriprayogayoḥ |
ante kiṁcitpadanyāso 'pyastīyetadanusmara || 366 ||

atha dvitīyaprāṇasya madhurākhyasya lakṣaṇam |

yaḥ svalpamūrchanāyuktaḥ sa prāṇo madhuraḥ smṛtaḥ || 367 ||

alpatvaṁ mūrchanāyāstu tānīkaraṇato bhavet |
tattānīkaraṇaṁ yatsyādatāne tānatā punaḥ || 368 ||

tānādyasvaramuccāryārohe vā 'pyavarohake |
kramānmadhyasvarāṇāṁ ca kiṁcitsaṁsparśamātrataḥ || 369 ||

anyasvaroccāraṇaṁ cettattānīkaraṇaṁ smṛtaṁ |
prāṇo 'yaṁ madhurastvādyadvitīyāṅghrigayordvayoḥ || 370 ||

pallavākhyeṣvādimayoḥ padayoryojayiṣyate |
tatastrīyaprāṇasya sāndrasamjñasya lakṣaṇaṁ || 371 ||

yatrākṣarāṇāṁ naibidyamalpatvaṁ ca svarāvaleḥ |
tārasthānapratiṣṭho yaḥ sa sāndra iti kathyate || 372 ||

atrākṣarāṇāṁ naibidyam mātrādikyakṛtaṁ vidhuḥ |
svarāṇāṁ punaralpatvaṁ dhātoralpatvataḥ smṛtaḥ || 373 ||

tarasthānotthitasyādyadvitīyacaraṇasthayoḥ |
dvitīyayoḥ pallavākhyapadayorubhayorapi || 374 ||

svapūrvapadataḥ kiṁciduccatvena nibandhanam |
sāndraprāṇasamādeśātkartavyamiti sūcitam || 375 ||

kanto nāma caturthastu prāṇaḥ kāntadhvanirmataḥ |
dhvaneśca kāntatā raktiviśeṣasamavetatā || 376 ||

prāṇo 'yaṁ kāntanāmā ''dyadvitīyacaraṇasthayoḥ |
antyayohḥ pallavākhyānapadayorviniyuḥyate || 377 ||

dīptanādo bhaveddīptanāmā prāṇastu pañcamah |
svarasya dīptatā nāma paripūrtiriti smṛtā || 378 ||

ayamaṅghritrayeṣveṣu dvikhaṇḍātmasu ca triṣu |
padeṣu yojanīyah syādityāhurgītakovidāḥ || 379 ||

samāhitākhyo yaḥ prāṇaḥ ṣaṣṭhastasya tu lakṣaṇam |
sthāyivārṇaniviṣṭatvamasya tātparyamucyate || 380 ||

trītyasya tu pādasya prayogātmakamasti yat |
padamādyadvitīyāṅghriprayogābhyāṁ vilakṣaṇam || 381 ||

tatrocitasvarāmstārasthāyitvena prakalpya ca |
kṛtāyāṁ gamakālaptau sthāyisthaḥ syātsamāhitah || 382 ||

athāgrāmyābhidhaḥ prāṇaḥ saptamastasya lakṣaṇam |
akṣarāṇāṁ svarāṇāmapyāvṛtṭyā 'grāmya ucyate || 383 ||

svarākṣarāṇā mavṛtṭiścakravālavaducyate ||

prāṇo 'yaṁ dhruvakhaṇḍasya prathame yojyatām pade || 384 ||

prasanno nāma navamaḥ prāṇastasya tu lakṣaṇam ||
yatra tāvatpadānām syājjhaṭityarthaprabodhanam || 385 ||

viviktarūpatā mandrasthānādīnām svarāvaleḥ |
prasanno navamaḥ prāṇaḥ kathiro bharatādibhiḥ || 386 ||

ojasvī nāma daśamaḥ prāṇastasya tu lakṣaṇam |
yasminsamāsbhūyastvaṁ sa ojasvīti kathyate || 387 ||

kartavyaṁ tacca bhūyastvaṁ tāneṣu ca padeṣu ca |
ayamābhogarūpe 'ntyē viniyojya pade smṛtaḥ || 388 ||

evamelāprabandhasya dvyāṣṭasaṁkhyapadeṣvapi |
nirūpitā daśa prāṇā yojanīyā iti sthitiḥ || 389 ||

no cetprabandhapuruṣo niṣprāṇaḥ kimu śobhate |
tasmādvāggeyakāreṇa yathā prāṇā daśāpyamī || 390 ||

elāpadaniviṣṭāḥ syustathā yatno vidhīyatām |
tādrgeva bhavatyelā karturnetuśca saukhyadā || 391 ||

no cedaniṣṭadetyuktaṁ mataṅgena mahātmanā |
elaivaṁ lakṣitā seyaṁ caturdhā parikīrtitā || 392 ||

gaṇailā 'dyā 'tha mātrailā varṇailā 'tha tataḥ param |
deśailā ceti tatrādaḥ gaṇailāyāstu lakṣaṇam || 393 ||

vaktuṁ gaṇā nirūpyante samūho gaṇa ucyate |
sa ca dvedhā varṇagaṇo mātrāgaṇa iti kramāt || 394 ||

varṇo 'pi dvividhaḥ prokto gururlaghuriti kramāt |
tatrānusvārasaṁyukto visargaṇa samanvitaḥ || 395 ||

vyañjanāntastathā dīrgho yuktākṣaraparastathā |
varṇo yaḥ sa gururjñeyastadanyo laghurucyate || 396 ||

sānusvāro yathā kaṁ khaṁ caṁ chaṁityādiko guruḥ |
savisargo yathā kaḥ kha ityādirgururucyate || 397 ||

vyañjanāntastadityatra tavarṇo gururucyate |
dīrghaḥ kākhādiko varṇo yuktākṣaraparo yathā || 398 ||

sarvetyatra sa ityeṣa varṇo gururiti smṛtaḥ |
pādāntastho laghurvarṇo vikalpena gururbhavet || 399 ||

gururdvimātrako jñeyo laghuḥ syādekamātrakaḥ |
ṛjutvena laghurlekhyo vakratvena gururlipau || 400 ||

jihvāmūlīyayoge vā 'pyupadhmānīyasaṁgatau |

rahayoge laghurvarṇo vikalpena gururbhavet || 401 ||

tena yuktaparatvotthagurutvasyāpavādanam |

yathā — “taruṇaṁ sarṣapaśākam

navodanam picchilāni ca dadhīni |

alpavyayena sundari

grāmyajano mṛṣamaśnāti ||”

atra tāvatsundarīti pade rītyetadakṣaram || 402 ||

yuktākṣaraparatte 'pi laghveva bhavati dhruvam |

e au im him tu catvāro dīrghatve 'pi vikalpataḥ || 403 ||

laghavaḥ syuḥ padāntasthāḥ prākṛtādiṣviti sthitiḥ |

padamadhye 'pyapabhraṁśe haṁ he e o imityamī || 404 ||

pañca varṇā vikalpena laghavaḥ syuriti sthitiḥ ||

sānusvāratvasaṁprāptaṁ gurutvamiha bādhyate || 405 ||

evaṁ nirūpitā varṇāstādīgvarṇatrayaṁ punaḥ ||

ukto varṇagaṇaḥ so 'pi bhavatyasṭavidho yathā || 406 ||

magāṇo yagaṇaścaiva ragaṇaḥ sagaṇastathā |

tagāṇo jagaṇaścātha bhagaṇo nagaṇastataḥ || 407 ||

evamaṣṭau gaṇāstatra magaṇastrigururyathā |
kāmakṣītyādi yagaṇasvarūpamatha kathyate || 408 ||

ādau laghurgurudvandvamante cedyagaṇo bhavet |
bhavānītyatra dṛṣṭānto ragaṇo 'tha nirūpyate || 409 ||

ādyantayorgururmadhye laghuścedragaṇo yathā |
ambiketyādi sagaṇasvarūpamatha kathyate || 410 ||

ādau laghudvayaṁ paścād guruścetsagaṇo yatha |
giriḷā nagajetyādi tagaṇo 'tha nirūpyate || 411 ||

ādau gurudvayaṁ paścāllaghuścettagaṇo yathā |
gaurīśetyādi jagaṇasvarūpamatha kathyate || 412 ||

ādyantayorlaghurmadhye guruścejjagaṇo yathā |
maheśetyādi tadanu bhagaṇaḥ pratipādyate || 413 ||

gururādau laghudvandvamante cetbhagaṇo yathā |
śaṁkaretyādi nagaṇaḥ smṛtaḥ sarvalaghuryathā || 414 ||

giriśetyevamaṣṭau ca gaṇaḥ samyaṁ nirūpitāḥ |
athaiṣāṁ devatā bhūmijaḷāgnimaruto 'mbaram || 415 ||

sūryacandrau tathā svargaḥ kramādeṣāṁ phalāni tu |

śrīvrddhinidhanasthānabhramśanirdhanatārujaḥ || 416 ||

kīrttimāuśca śamsanti cchandaśśāstraviśāradaḥ |
tasmātsvasya ca varṇasya rājādeśca sukhārthinā || 417 ||

nityaṁ vāggeyakāreṇa magaṇo yagaṇastathā |
bhagaṇo nagaṇaśceti gaṇāścatvāra eva hi || 418 ||

prayoktavyāḥ prabandhādau nānya ityavadhāryatām |
dīnāmātramuktamatrānyad vṛttaratnākare sphuṭam || 419 ||

akārādyasṭavarṇānāmucyate devatādikam |
somo bhaimo budho jīvaḥ śukaḥ saurī ravistamaḥ || 420 ||

kramādakacaṭānām tapayaśānām ca devatāḥ |
dvaṣṭasvarā akārādyā avargaḥ parikīrtitaḥ || 421 ||

kādivargāḥ sphuṭāḥ pañca yavargastu yarau lavau |
varṇāḥ śaśasahā jñeyāḥ śavarga iti nirṇayaḥ || 422 ||

vargāṇām syuh phalānyeṣāmāyuh kīrttirasadvayayāḥ |
sāmpatsubhagatā kīrttimāndyaṁ mṛtyuśca śūnyatā || 423 ||

prayoge ślokaḡītādau stustasyoktāni sūribhiḥ |
evaṁ varṇagaṇāḥ proktā vakṣye mātṛagaṇānatha || 424 ||

mātrā kalā laghurlaścetyete paryāyavācakāḥ |
te ca pañcavidhāḥ proktāścagaṇaḥ pagaṇastataḥ || 425 ||

cagaṇastagaṇaścaiva dagaṇaścetyanukramāt |
ṣaṇmātraśchagaṇastatra yathā giriśatanaya || 426 ||

pagaṇaḥ pañcamātrākāḥ sa yathā gajavadana |
caturmātrastu cagaṇo yathā puraharetyayam || 427 ||

trimātrastagaṇaḥ prokto giriśeti nidarśanam |
dagaṇastu dvimātraḥ syādyathā haraśivādikaḥ || 428 ||

athānye 'pi nirūpyante gaṇā mātrāgaṇābhidhāḥ |
atyuktā caiva madhyā ca pratiṣṭhā ceti viśrutāḥ || 429 ||

chandoviśeṣāsteṣaṁ ca cchandaḥśāstoktamātrakāḥ |
prastāre ye gaṇā jātā vṛttabhedopapādakāḥ || 430 ||

mātrāgaṇā iti proktāste gaṇā bharatādibhiḥ |
atyuktāyāstu catvaro bhedāstatra prakīrtitāḥ || 431 ||

catvāraścāpi te bheda jñeyā ratigaṇā iti |
kiṁ tu tatra lapūrvā ye teṣvādāvadhiko laghuḥ || 432 ||

evaṁ madhyābhavā bheda aṣṭau kāmagaṇāḥ smṛtāḥ |

tadvatkāmagaṇā bhedāḥ pratiṣṭhāyāstu ṣoḍaśa || 433 ||

evam nirūpitā varṇagaṇā mātrāgaṇāstathā |
tatra varṇagaṇairbaddhā gaṇailā parikīrtitā || 434 ||

sā bhavettrividhā śuddhā saṁkīrṇā vikṛtā tathā |
śuddhā caturvidhā nādāvatī haṁsāvatī tathā || 435 ||

nandāvatī ca bhadrāvatyetāsāṁ lakṣma kathyate |
pañcabhirbhagaṇairante nagaṇena samanvitāḥ || 436 ||

magaṇādyairvarṇagaṇairbaddhā nādāvatī smṛtā |
gaṇānāṁ niyamastvādyapāde khaṇḍadvaye param || 437 ||

tataḥ param tvicchayaiva prayoktavyā gaṇā iha |
asyāṁ ṭakkābhidho rāgo maṭṭatālaśca kīrtitaḥ || 438 ||

atha haṁsāvatīm brūmo yasyām khaṇḍadvayaṁ punaḥ |
pañcabhī ragaṇairante sagaṇena yutairbhavet || 439 ||

dvitīyatālahindolarāgābhyām sahito 'pyayam |
haṁsāvatī gaṇānāṁ ca niyamo 'trāpi pūrvavat || 440 ||

pade khaṇḍadvaye jñeyastato nandāvatīm bruve |
pañcabhistagaṇairante jagaṇena samanvitaiḥ || 441 ||

yasyāḥ khaṇḍadvayaṁ seyaṁ nandāvatyabhidhīyate |
tālo 'tra pratitālākhyo rāgo mālavakaisīkah || 442 ||

gaṇānāṁ niyamaścātra pade khaṇḍadvaye param |
atha bhadrāvatīm brūmo yasyāṁ khaṇḍadvayaṁ punaḥ || 443 ||

pañcabhirmagaṇairante yagaṇena yutairbhavet |
iti bhadrāvatī tasyaṁ tālaḥ kaṅkālanāmakah || 444 ||

rāgastu kukubho nāma gaṇānāṁ niyamo 'tra ca |
draṣṭavyaḥ pūrvavacchuddhagaṇailā iti varṇitāḥ || 445 ||

cataśiṣvapi caitāsu gaṇailāsu puroditam |
elāprabandhasāmānyalakṣaṇaṁ yojyaṁsiyate || 446 ||

viśeṣamātramatroktaṁ saṁkīrṇavikṛtāḥ punaḥ ||
elāstu bahuśaḥ santi mataṅgādyāgamoditāḥ || 447 ||

śrīmatā śārṅgadevena saṁkṣipyoktāsu tāḥ punaḥ |
idānīm naiva lakṣye tāḥ saṁlakṣyante 'pi kutracit || 448 ||

ityasmābhirvisījyaitā mātrailā pratipādyate |
mātrāgaṇairyā cchagaṇapagaṇādyairnibadhyate || 449 ||

sā mātrailā tu tadbhedā bahudhā matabhedataḥ |

tatra vistarasaṁtrastairasmābhiriha kathyate || 450 ||

ratirekhābhidhānaikā mātrailā pārvatīmatā |
tasyām tāvattripādātmanyudgrāhe prathamāṅghrigāḥ || 451 ||

mātrāstvekādaśaiva syustathaivāṅghrau dvitīyake |
ekādaśaiva mātrāḥ syustṛīye tu daśa smṛtāḥ || 452 ||

ratilekheti tāmāha śrīmaheśvaravallabhā |
mātrailettham nigaditā varṇailā 'dya nirūpyate || 453 ||

gaṇānamapi mātrāṇām niyamena vinaiva yā |
vibhajyate sā varṇailā caturviṁśatidhā ca sā || 454 ||

ṣaḍakṣarāṅghrikhaṇḍāderekonatrimśadakṣaram |
yāvadekaikavṛddhāḥ syuścaturviṁśatiratra tu || 455 ||

maṭṭadvitīyakaṅkālapratitāleṣu kaścana |
tālaḥ syāditi varṇailā varṇitā 'tha nirūpyate || 456 ||

deśailā deśabhāṣābhirnibaddhāḥ parikīrtitāḥ |
kaṇṭāṭalāṭagaulāndhradaviḍānām prabhedatāḥ || 457 ||

sā ca pañcavidhā proktā tatra kaṇṭāṭabhāṣayā |
nibaddhā yā bhavedeṣā kaṇṭāṭailēti kathyate || 458 ||

lāṭabhāṣānibaddhā tu lāṭailā parikīrtitā |
gauḍabhāṣāviracitā gauḍailā samudāhṛtā || 459 ||

āndhrabhāṣānibaddhāḥ syurāndhrailā samudīritāḥ |
drāviḍyā bhāṣayā baddhā drāviḍaileti kathyate || 460 ||

elāprabandhasāmānyalakṣaṇaṁ yadudāhṛtam |
tallakṣaṇayutaivailā baddhā deśīyabhāṣayā || 461 ||

deśailāpadavācyatvaṁ bhajatītyavadhāryatām |
karṇāṭailā ''dimadhyāntavarṇānuprāsabhāsurā || 462 ||

antyaprāsā tu lāṭī syād bhūyo rasavirājitā |
gamakaprāsanirmuktā gauḍīṭvekarasā matā || 463 ||

nānāprayogarāgāṁśarasabhāvotkaṭā ''ndhrikā |
bhūribhāvarasotkarṣaṁ drāviḍī prāsavarjitā || 464 ||

itthamelā 'tra saṁkṣīpya proktā lakṣyajñasaṁmatā |
elānāṁ triśatī proktā ṣaṭpañcāśatsamanvitā || 465 ||

niryukto 'yaṁ prabandhaḥ syāttālādinīyamo yataḥ |
tridhāturvā caturdhāturmelāpakavikalpataḥ || 466 ||

padatālāṅgayugalabaddhastārāvalīyutaḥ |

athoddeśakramaprāptaḍheṅkīlakṣaṇamucyate || 467 ||

yatodgrāhasya pūrvārdham dvivāram parigīyate |
uttarārdham sakiccaiva prayogātmā tataḥ param || 468 ||

melāpakaḥ sa tu bhavenna bhavedvā vikalpataḥ |
etāvudgrāhamelāpau tālena rahitau smṛtau || 469 ||

atha vā ḍheṅkikātālakaṅkālānyatarānvitau |
vilambitalayau caiva kartavyāviti nirṇayaḥ || 470 ||

layāntare 'nyatālena dhruvābhogau tatastu tau |
dhruvastrikhaṇḍastatrādye khaṇḍe dve samadhātuke || 471 ||

trītiyaṁ bhinnadhātu syād dvirgeyastādrśo dhruvaḥ |
ābhogo 'tha sakīrdgeyaḥ prabandham sakalaṁ punaḥ || 472 ||

gītvā bhaved dhruve nyāso yasyāṁ sā ḍheṅkikā smṛtā |
ragaṇo ḍheṅkikā kaiścidesā proktā tathā janaiḥ || 473 ||

ḍheṅkitālasya lakṣmedaṁ kaṅkālasya tu lakṣaṇam |
uktaścaturdhā kaṅkālaḥ pūrṇaḥ khaṇḍaḥ samo 'samaḥ || 474 ||

caturdrutī galau pūrṇaḥ khaṇḍo dvau ca gurudvayam |
samo gurū laghvantau viṣamo lād gurudvayam || 475 ||

caturdhā dhenkikā muktāvalī syād vṛttabandhinī |
yugminī vṛttamālā ca tatra vṛttaṁ na vidyate || 476 ||

yasyām muktāvalī sā syād vṛttaṁ yatraikameva cet |
sā vṛttabandhinī yasyām dve vṛtte sā tu yugminī || 477 ||

bahūni yatra vṛttāni vṛttamālā tu sā bhavet |
tridhā tistro dvitīyādyā varṇikā gaṇikā tathā || 478 ||

mātrikā varṇajairvṛttairgaṇajairmātrikairapi |
daśāpi syuḥ punastredhā samālaṁkaraṇā yathā || 479 ||

viṣamālaṁkṛtiścitrālaṁkṛtirlakṣaṇāni tu |
samā'laṁkarasaṁkhyā ca viṣamā miśritā kramāt || 480 ||

niryukto 'yaṁ prabandhaḥ syācchandastālādiyantraṇat |
tridhāturvā caturdhāturmelāpakavikalpitaḥ |
padatālāṅgayugalabaddhastārāvalīyutaḥ || 481 ||

(etāvānevā 'yaṁ grantha upalabdhaḥ |)

Please send corrections to **Dr. P. P. Narayanaswami** (swami@math.mun.ca).